193 1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

SOPRONI SZEMLE

A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.
Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány,
Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzatának támogatásával.

Alapította: HEIMLER KÁROLY

A szerkesztőbizottság elnöke: † MOLLAY KÁROLY

Főszerkesztő: TURBULY ÉVA

Szerkesztőbizottság:
ASKERCZ ÉVA, BARTHA DÉNES, BIRCHER ERZSÉBET, CSAPODY ISTVÁN, DOMONKOS OTTÓ, GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, G. SZENDE KATALIN, HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR.

A borítón: G. Hering del. I. B. Pinelith: Market Place of Oedenburg XIX. sz.

MOLLAY KÁROLY EMLÉKEZETE

Turbuly Éva: Mollay Károlyra emlékezve[1(1)]

Nagyon sajnálom, hogy csak a 90-es évek elején találkozhattam a névről és munkáiból már korábban ismert tudóssal, akiről egyetemi éveim alatt a német tanszék példás tudású és szigorú professzoraként hallottam. A személyes találkozások, a közös munka során hamar megtanultam becsülni fáradhatatlan munkabírását, fiatalos szellemét, erkölcsi és szakmai következetességét. Ha rá gondolok, legszívesebben a lassan három évvel ezelőtti sarródi „kihelyezett” szerkesztőbizottsági ülés jut eszembe, amikor 1994

szeptemberében közelebbről is megismerkedhettünk a Fertő-Hanság Nemzeti Parkban folyó munkával. Dr. Kárpáti László a terepre is kivitt bennünket, megmutatva legféltettebb értékeit. A legelésző gulya a bivalyokkal, a távcsővel kilesett madárvilág, az aranyló őszi fényben fürdő szelíd vidék mindannyiunkat megérintett. Professzor úr vidám és elégedett volt, tele tervekkel. Megcsillantotta szelíd, ritkán élvezett humorát, hazafelé büszkén mutatta a Balfi utcában a szülői házat, gyereksége színhelyét. Elhatároztuk, a szerkesztőbizottság felújítva a régi hagyományt, évente egy alkalommal kimozdul szokásos tanácskozóhelyéről, a múzeum könyvtárszobájából. Nem tudhattuk, hogy ez volt az utolsó közös szerkesztőségi ülések egyike, hamarosan kezdetét veszi a hosszas, fájdalmakkal járó betegség, amely 1997. április 3-án, életének 84. évében pontot tett Mollay Károly példaszerű tudósi és emberi életpályájának végére.

1913. november 14-én, még a „boldog békeidőkben” született, soproni iparosparaszti családból. Saját maga a név eredetét a török mullah (pap, tanító) szóra vezette vissza, úgy vélve, a valamilyen módon itt maradt ős, vagy utódai aztán Nyugat-Magyarországra kerülve teljesen elnémetesedtek. Anyanyelve is német 194volt, magyarul, Matild nagynénjének köszönhetően, az óvodában tanult meg. A kétnyelvűség, a nyelvjárások ismerete a későbbiekben a nyelvész számára felbecsülhetetlen értékű ajándék volt, amelyet őseinek és szeretett városának köszönhetett. Ezt, csakúgy, mint a város támogató segítségét, ösztöndíját soha nem felejtette el. Hat évtizeden keresztül „szolgálta’’, adta vissza sokszorosan e támogatást útra bocsátó közösségének – folyamatos figyelme, helytörténeti, nyelvtörténeti munkái, tanítványai, s nem utolsósorban a Soproni Szemle 25 éves szerkesztése révén. Hogy ez mekkora folyamatos készenlétet, időt és energiát igénylő vállalkozás, csak most, e munka átvételét követően kezdem sejteni.

A békeidők számára tragikus gyorsasággal értek véget. Édesapja, a vasárugyár géplakatosa nem élte túl a nagy háború első évét, édesanyja örökölt földjein és szőlőiben gazdálkodva nevelte fel árván maradt fiait, Jánost és Károlyt. Az elemi iskolát a soproni Széchenyi István reálgimnázium követte. Az ifjú Mollay Károly tehetsége több, egymástól messzeeső területen is megmutatkozott. Kitűnő matematikus és fizikus, Soproni Horváth József rajziskolájának kiemelkedő tehetségű növendéke, harmadiktól a legjobb magyar stiliszta. A matematikusi pályáról – megélhetési okok miatt – éppen kedves matematikatanára beszélte le, így a kitüntetéses érettségit követően 1932-ben az Eötvös Kollégiumba jelentkezett német–francia szakra. Hamarosan a művészettörténetet is felvette harmadik szakként. A sikeres felvételi, amely egyben az egyetemre való bejutást is jelentette – ahogy írta –, meghatározta a sorsát egész életére.

Szeretettel emlékezett vissza egyetemi tanáraira, akik közül Schwartz Elemér, megtudva, hogy beszéli a soproni német nyelvjárást, kijelentette: „Maga nálam fog dolgozni”, eldöntve ezzel, hogy Mollay Károly kiemelt szakterülete a német nyelvtudomány lesz.

Francia nyelvtudásának fejlesztésére apai örökségét feláldozva három hónapot töltött Franciaországban, majd 1937-ben állami és városi ösztöndíjjal Bécsben a Collegium Hungaricum lakója. Ebben az évben szerzett francia–német szakos diplomát, majd egy évvel később bölcsészdoktori oklevelet. Disszertációját Schwartz Elemérnél írta a soproni családnevekről. Visszaemlékezésében elmondta, hogy francia szakdolgozatát Eckhardt Sándorhoz nyújtotta be a francia irodalomtörténeti terminológia történetéből, aki azt doktori értekezésnek is elfogadta volna, s kínos volt a magyarázkodás, hogy már elkötelezte magát német nyelvészetből. Skandinavisztikával is foglalkozott, stockholmi ösztöndíj várta, 1939 szeptemberében azonban a történelmi események újra – nem először és nem utoljára – beleszóltak személyes életébe. 1940-ig díjtalan gyakornok, majd tanársegéd az egyetemen, később gimnáziumi tanár Salgótarjánban, Pestszentlőrincen, Budapesten. 1941-től a Teleki Intézet munkatársa, 1942-től egykori intézetében, az Eötvös Kollégiumban tanított. 1943-ban megnősült. Feleségével, Balogh 195Erzsébettel annak haláláig

tartó, szeretet- és bizalomteljes házasságban éltek. 1944-ben egyetemi magántanári képesítést szerzett német nyelvtudományból a budapesti egyetemen, a miniszteri megerősítés azonban a háborús események és hadifogsága miatt elmaradt.

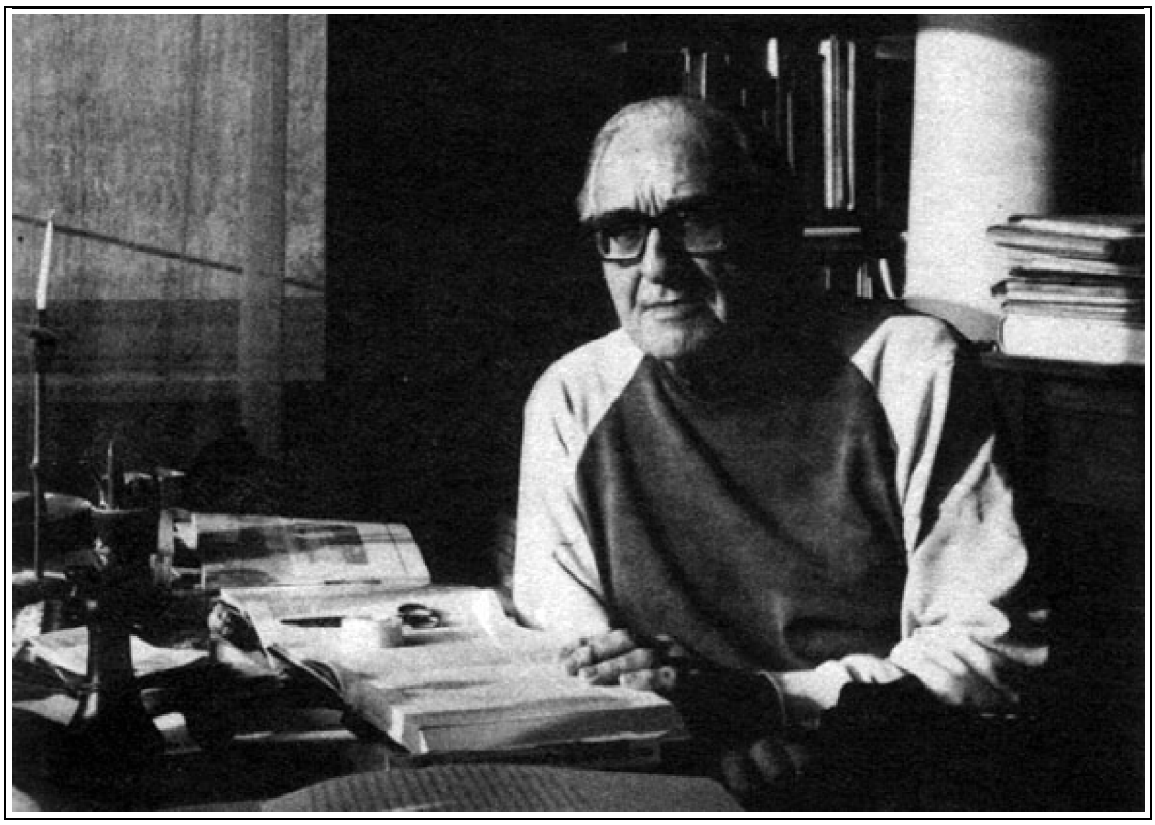

Mollay Károly otthonában íróasztalánál (Mollay Erzsébet felvétele)

A nácikat nem szerette, s ezt tudták is róla. Az 1941-es népszámláláskor a család Sopronban tudatosan magyarnak vallotta magát. Kinevezése az Eötvös Kollégiumba a náci lektor semlegesítését is szolgálta. Behívására 1944 májusában tudomása szerint német kívánságra került sor. A galíciai frontra került. Nyelv-, valamint gyors- és gépírói tudásának köszönhetően hamarosan írnok lett a hadosztályparancsnok mellett. E beosztása valószínűleg az életét mentette meg, társai, akikkel bevonult, majdnem mind elestek. Ausztriában esett szovjet fogságba. A reményt, hogy hazatérhet, hamarosan kétségbeesés váltotta fel. A hadifoglyokat szállító vonat Romániába vitte, majd Constanzából hajóval érkeztek meg kényszerű szálláshelyükre, a Kaukázus vidéki táborba. Még ebben a kényszerű helyzetben is megtalálta a hasznos, értelmes cselekvés lehetőségét. Elsajátította a nyelvet, doktori titulusának köszönhetően orvosi feladatokat látott el. 196Nehéz körülmények között végzett hatékony egészségmegőrző és járványügyi intézkedéseinek, orvosi kezeléseinek sokan köszönhették egészségüket, olykor életüket. Ezekről az évekről részletesen is beszámolt visszaemlékezéseiben a Soproni Füzetek hasábjain.

1948 karácsonyán érkezett haza. Visszahelyezték az Eötvös Kollégiumba, majd annak megszüntetése után (1950 augusztus) gyors- és gépírást tanított egy gimnáziumban. 1951 decemberében az Idegen Nyelvek Főiskolájára került. Közben a Közgazdasági Egyetemen orosz nyelvet, az ELTE német tanszékén német leíró nyelvtant adott elő. 1954-től nyugdíjazásáig e tanszéken volt docens, majd 1977-től egyetemi tanár.

1956-ban a forradalom idején beválasztották a forradalmi bizottságba. Emiatt később rektori megrovást kapott, sokáig nem utazhatott, nem léptették elő. Rehabilitálására 1990 májusában került sor. A tanszéken régi német irodalmat, német leíró nyelvtant és nyelvtörténetet adott elő. 1960-ban kandidátusi, 1975-ben akadémiai doktori fokozatot szerzett, 1971 és 76 között tanszékvezető. Nyelvtörténeti munkásságának csúcsa akadémiai doktori értekezése, az 1982-ben nyomtatásban is megjelent „Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig" című munkája.

1984-ben, 71 évesen vonult nyugdíjba, azonban az egyetemen és az Eötvös Kollégiumban a 90-es évek derekáig megtartotta történészek és levéltárosok számára német paleográfiai óráit. A soproni városi kancellária középkori német nyelvű anyagának vizsgálata során szerzett e tárgyban olyan gyakorlatot, amelynek eredményeként a korai újfelnémet paleográfia nemzetközi hírű szakértőjévé vált. Kutatási eredményei nemzetközi elismertséget hoztak számára. Számos konferencia előadója, tanulmányút, ösztöndíj részese volt, 1962-től vezette az „Hazai korai újfelnémet szótár 1350–1686" munkálatait. Publikációinak száma meghaladja a 300-at. 1993-ig megjelent munkáinak jegyzéke a Soproni Szemle 1993/4. számában olvasható.

A nyelvtudóst szülővárosa iránti szeretete a német források mellett elvezette a város latin és magyar nyelvű írott emlékeihez is. Helytörténeti irányú kutatásait elmondása szerint a soproni családnevekről írott disszertációja indította el. Ismernie kellett hozzá ugyanis az egyes családok történetét, amelyekhez várostörténeti kérdéseket kellett megoldania. A soproni helytörténetírás legidőszerűbb feladatának egyrészt a forráskiadást, másrészt az egyes források feldolgozását tartotta. Sopron az egyetlen hely Magyarországon – mondta –, ahol a szinte teljességében fentmaradt iratanyagnak köszönhetően a középkortól kezdve feltárhatók egy város történetének legapróbb részletei is.

E feltárásban Mollay Károly oroszlánrészt vállalt részben publikációi, részben a Soproni Szemle szerkesztése révén. 1993 és 1995 között a város történetének 197három alapvető forrását adta közre példás filológiai gondossággal, a következő nemzedékek számára követendő módszertannal. Negyedik munkája, a Gedenkbuch sajnos torzóban maradt, érdemes folytatóra vár.

A Soproni Szemle szerkesztőbizottságának csaknem a lap alapítási évétől, 1938-tól tagja volt. Számos kisebb-nagyobb cikk, recenzió jelent meg tollából. Peéry Rezsővel együtt kiemelkedő szerepe volt 1955-ben a lap újraindításában, abban, hogy a Szemle továbbra is „Soproni" maradhatott. Nevéhez fűződik a beköszöntő tanulmány megírása: A régi és az új „Soproni Szemle" címmel. Csatkai Endre halálát követően megbízott, majd teljes jogú főszerkesztő 25 éven keresztül. Meghatározta a lap arculatát, fáradhatatlanul végezte a szerkesztés, javítás rabszolgamunkáját, tartotta a kapcsolatot a néha nehezen kezelhető, késlekedő szerzőkkel. Ugyanakkor a tőle megszokott szilárdsággal, állhatatossággal védte a Szemle színvonalát, távol tartotta a mindennapok változó értékítéleteinek hullámverésétől. Történeti és emberi ítélőképessége nagy szerepet játszott abban, hogy a Szemle 1997-ben 51. évfolyamába léphetett, hogy „országosan ismert és elismert" folyóirat lett.

Meggyőződésem, hogy épp e következetességének, erkölcsi szilárdságának „köszönhette", hogy sokáig elkerülték a kitüntetések, nem lett akadémikus. Ugyanakkor három akadémiai bizottság aktív tagjaként tevékenykedett, a Tudományos Minősítő Bizottság Nyelvtudományi Szakbizottságának Elnöke, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke volt, a mannheimi „Institut für deutsche Sprache" Tudományos Tanácsának levelező tagja. A munka és a feladatok tehát nem kerülték el soha. Városa 1971-ben Lackner Kristóf-emlékéremmel, 1987-ben Pro Urbe Sopron díjjal jutalmazta. Sopron legmagasabb elismerését, a díszpolgárságot sajnos már súlyos betegen vehette át 1996 decemberében. 1991-ben Révai Miklós-díjjal,

80. születésnapján a Köztársasági Érdemrend középkeresztjével, 1995-ben Pais Dezső-díjjal ismerték el több, mint fél évszázadot felölelő munkásságát. A cél, a hajtóerő azonban soha nem a díj, az elismertség, hanem maga a feladat volt. „Nálam a munka, vagy amit publikálok, az önmegvalósítás eszköze és független attól, hogy azt most elismerik, vagy sem. Boldog vagyok, hogy végső soron egész életemben azzal foglalkoztam, ami a hobbim volt” – mondta nyolcvanévesen.

Tudósi és emberi példája szinte megoldhatatlan feladat elé állítja a Szemle szerkesztőségét. Csak egyet ígérhetünk: Mindent megteszünk, hogy a lapot korábbi főszerkesztője, Mollay Károly, és elődei, Heimler Károly, Csatkai Endre szellemében, olvasóink megelégedésére vigyük tovább a mai, ugyancsak nehéz időkben.

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MOLLAY KÁROLY EMLÉKEZETE / Turbuly Éva: Mollay Károlyra emlékezve1 / Források

198Források

Mollay Károly életrajza 1969 november, kézirat

Hiller István: Mollay Károly 70 éves: SSz. 1983/4. 325–327.

Mollay Károly: Ajánlás: Sopron és környéke 1922–1990. Korrajz és családi lexikon Főszerkesztő: Sarkady Sándor Mécs László Lap- és Könyvkiadó Bp, 1992. 7–13.

Hiller István: Mollay Károly 80 éves: Soproni Füzetek ’93 (Szerk.: Sarkady Sándor) 151–153.

Mollay Károly: Amikor a Kaukázusban orvos voltam: Soproni Füzetek ’93 (Szerk: Sarkady Sándor) 231–266.

Kubinszky Mihály: A Soproni Szemle főszerkesztője – Mollay Károly: SSz. 1993/4. 291–293.

Kovács József László: Mollay Károly nyolcvan éves (Egy tanítvány szemével): SSz. 1993/4. 293–296.

G. Szende Katalin: *„Én most is minden nap Sopronban vagyok…”* Születésnapi beszélgetés Mollay Károllyal: SSz. 1993/4. 296–305.

Dr. Mollay Károly (Sopron, 1913.) Anyanyelvi önéletrajzom: Anyanyelvünk vonzásában. Nyelvtudósok, nyelvészek és nyelvművelők Győr-Moson-Sopron megyében Győr, 1997. 134–136.

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MOLLAY KÁROLY EMLÉKEZETE / Turbuly Éva: Mollay Károlyra emlékezve1 / Mollay Károly megjelent munkái 1994–1997

Mollay Károly megjelent munkái 1994–1997

1994 Amikor a Kaukázusban orvos voltam (Hadifogságom emlékeiből) In: Soproni Füzetek ’93 (Szerk.: Sarkady Sándor) 231–266. (1994-ben jelent meg)

Első telekkönyv / Erstes Grundbuch 1480–1553 Sopron város történeti forrásai A/sorozat 1. kötet Sopron,

1993, 235.

Das Geschäftsbuch des Krämers Paul Moritz / Moritz Pál kalmár üzleti könyve 1520–1529 Sopron város történeti forrásai B/sorozat 1. kötet Sopron, 1994, 99.

Két középkori oltárjavadalom történetének tanulságai (Részlet Sopron középkori topográfiájából) SSz. 1994/143–60.

Hiller István (1934–1993) Megemlékezés SSz. 1994/1 80–82.

A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek 1379–1536) I. rész SSz. 1994/3 266–302.

1995 Hausarznei- und Essigbüchlein von Hans Seyfridt / Hans Seyfridt házipatikája és ecetes könyvecskéje 1609–1633 Sopron város történeti forrásai B/sorozat 2. kötet Sopron, 1995, 139.

A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek 1379–1536) II. rész SSz. 1995/2 130–157.

A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek 1379–1536) III. rész SSz. 1995/3 193–214

Egy évtized külkereskedelmének társadalomtörténeti háttere (1483–1489) SSz. 1995/4. 289–316.

1996 Ajánlás In: Tanulmányok Csatkai Endre emlékére A Soproni Múzeum kiadványai 2.

Szerk.: Környei Attila–G. Szende Katalin Sopron, 1996. 9.

1997 Beköszöntő (a Soproni Szemle 51. évfolyama elé) SSz. 1997/1. l.

Dr. Mollay Károly (Sopron, 1913.) Anyanyelvi önéletrajzom: Anyanyelvünk vonzásában.

Nyelvtudósok, nyelvészek és nyelvművelők Győr-Moson-Sopron megyében Győr, 1997. 134–136.

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MOLLAY KÁROLY EMLÉKEZETE / Környei Attila: Gondolatok a helytörténész Mollay Károlyról

199Környei Attila: Gondolatok a helytörténész Mollay Károlyról

Nagy tudósok, nagy mesterek elhalálozásakor az elhunyt életművét ismertető beszédek vagy írások szívesen és szinte az esetek összességében az életmű értékének meghatározására a következő formulát alkalmazzák: „Az életműnek felbecsülhetetlen az értéke, az elhunyt felbecsülhetetlen értékeket hagyott hátra.” És az elparentálóval együtt a túlélők és az utókor szívesen meg is maradnak ennél a formulánál s a „felbecsülhetetlen” felbecsületlen marad.

Vigyázzunk, legalább mi vigyázzunk, Mollay Károly által hátrahagyottak, különösen azok vigyázzanak, akik némiképp az ő szakmájában dolgoznak, városunk, önmagunk és szakmánk ellen vétünk, ha Mollay életművét és hagyatékát „felbecsülhetetlenként” fetisizáljuk, ha nem becsüljük föl, ha nem használjuk, ha

nem tanulunk belőle.

Erre a felbecsülésre ma már, ha nem is egyszerű, de jól használható és többé-kevésbé megbízható módszerek állnak az utókor rendelkezésére. – Hátborzongatóan furcsa utókornak nevezni magunkat s az Olvasót, akik előtt még itt áll Mollay Károly alakja és halljuk szépen csengő férfihangján jól szerkesztett, egyértelmű mondatait. – Az életműjegyzék, a bibliográfia egzakt módon eligazít az életműben. Ezt a feladatot, az életműjegyzék közzétételét a Soproni Szemle már teljesítette. (Mollay Károly irodalmi munkássága. SSz. 1993. 403–422. o., melynek kiegészítése folyóiratunk jelen számában olvasható.) Várhatóan lesznek még posztumusz munkák, mégis azt mondhatjuk, Mollay munkásságának eme számbavétele immár teljes. Az életmű értékének, súlyának fölmérését, hatásának, hasznosulásának jellemzését közelíthetnénk meg az ún. idézettségi mutató kimunkálásával, amit mi kicsit nagyobb ráfordítással, a ki nem nyomtatott szakdolgozatok, pályamunkák földolgozásával tovább bővíthetnénk, még konkrétabbá tehetnénk. De nem erről van szó, Mollay Károly esetében nem szabad csak ezzel megelégednünk.

Az ő helytörténeti életműve nem egyszerűen rövidebb vagy hosszabb, kisebb vagy nagyobb tudományos súlyú dolgozatok közzététele. Az ő helytörténeti életműve: életcél és annak megvalósítása, vagy legalább megközelítése. És ez az életcél: a helytörténet, a helyismeret tudományos mélységű és teljességű kimunkálása többek összefogásával és közkinccsé tétele mindenki részvételével.

Mollay Károly azon kevés szaktudósok közé tartozott a szellemtudományok köréből, aki pályafutása legelején tudott nemcsak magának részletes életprogramot, de tudományágának is fejlődési irányvonalakat adni. – És most, az életmű 200lezárásakor azt is hozzáfűzhetjük: aki élete során jóban-rosszban tántoríthatatlanul meg is maradt e program mellett és megvalósított belőle mindent, ami egy emberi élet munkájával egyáltalán megvalósítható. – 1938/39-ben megjelent programadó tanulmányában (A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai – Maár Károllyal közösen –, SSz. 1938. 273–288. o., 1939. 17–23. o.) amellett, hogy nagy egészében meghatározta a helytörténet fogalmát, külön, saját célú – vigyázat: nem öncélú – és sajátos módszerű tudományágként határozva meg azt, kitűzte egyben a soproni helytörténetírás feladatait, ma már kézenfekvőnek tűnő módszereket ajánlva azok megvalósításához. A helytörténet, mint utóbb Belitzky János könyvének bírálatában (Sopron vármegye történelmének nyelvészeti és történeti kérdései, SSz. 1939. 232–239. o.) is írta: nem „az országos történet része, az országos történelem helyenkénti lecsapódása” (i. h. 236. o.). Tagányi Károllyal együtt vallotta: a helytörténet az adott hely belső története, amelynek „megvannak a maga sajátos külön feladatai, amelyeket a helytörténeti forrásanyag lehető teljes feltárásával együtt lehet megoldani.” (uo.) E felfogás szerint a helytörténet nem azzal és nem akkor tesz szolgálatot a nemzeti történelemnek, ha annak tételeihez illusztrációkat szolgáltat, hanem a maga feladatának lehető legtudományosabb megoldásával, forrásainak legteljesebb feltárásával és felhasználásával. „Ki kutassa fel az egész levéltári anyagot, ha a helytörténetíró ezt nem teszi, ki hozza napvilágra azokat az adatokat, amelyeket az országos történet írója felhasználhat, de felkutatni már nem képes?” (Uo. 237. o.)

Fenti programadó tanulmányában a helytörténet-tudomány fejlődésének több, lényegileg négy, módszerét, föltételét határozta meg:

1.) A helytörténetírás nem egy ember, hanem munkaközösség, még inkább munkaközösségek munkája kell legyen. Ilyen munkaközösség kialakulására látott lehetőséget az előző évben indult Soproni Szemle körül. – Már ebben az évben a szerkesztőbizottság tagjaként, 1955-ben a Szemle egyik újjáélesztőjeként, 1970-től főszerkesztőjeként igen eredményesen szolgálta ezt a célt. S mindemellett, mint egyetemi oktató a fiatal

kutatók tucatjait indította el a pályán, oltotta be a helytörténet, jelesen a soproni helytörténet szeretetével.

2.) Ebben a munkában szükségképpen részt vesznek fővárosi kutatók is, de a munka fő letéteményese a helyben élő és dolgozó kutatók közössége kell legyen. Néhány év múlva, 1942-ben megindította a Sopronmegyei Kultúratlasz munkálatait. (Mollay–Weger Imre: A Sopronmegyei Kultúratlasz Közleményei, SSz. 1942. 76–86. o., 146–147. o.) – Figyelem: a német nyelvész, a középkorkutató Mollay ebben a munkában a jelen és közelmúlt népéletét tanulmányozza főleg a 201magyar Rábaközben és a Csepregi járásban! – A munkába bevont falusi tanítók – és néhány pap és jegyző – Mollay számára a helytörténeti munkaközösség lehetséges munkásai. Számítása helyes volt, a kérdőívek kitöltői közül többnek nevével találkozunk helytörténeti munkák szerzőjeként is.

3.) Figyelemmel kell kísérni a helyi, országos és külföldi legújabb szakirodalmat. Életprogramjának ez a pontja magyarázat arra a jelenségre, hogy életműjegyzékében feltűnően nagy a könyvismertetések, bírálatok száma, és válaszolja meg a Soproni Szemle köteteinek tanulmányozásakor bizonyára mindenkiben fölvetődött kérdést: miért éppen a tekintélyes főszerkesztőnek, a rendkívül elfoglalt egyetemi tanszékvezetőnek, európai súlyú szaktudósnak kell csip-csup ismertetésekkel, számonként többel is foglalkozni. Azért, mert ő komolyan vette ezt a célkitűzését és közülünk ő volt legjobban otthon a szakirodalom egészében, ő vett tudomást először a soproni helytörténetírás számára bármi okból figyelembe veendő kiadványokról, közleményekről. Azután meg: Tessék kérem, ezeket az ismertetéseket, a legrövidebbet is és a leghosszabbakat is elolvasni! Ezek egyike sem egyszerű figyelemfelhívás, méltatás vagy bírálat-kiigazítás. Mindegyike tartalmaz módszertani megjegyzést, fejtegetést és a soproni helytörténet adataiból számos kiegészítést; némelyike olyan sokat és olyan jelentőset, hogy az önálló tanulmányként is megállná a helyét.

4.) Tartalmi oldalról az egész munkának alfája a történelmi források teljességének feltárása, közlése és ismertetése. S a források teljességébe valóban mindent beleért, műfaji szempontból az egyéni és közösségi visszaemlékezést, forráshely szempontjából a magángyűjteményt, a magántulajdont is. A mostanában vagy nemrégiben iskolázott történész számára ez talán közhelynek tűnik, de Mollay Károly ezt 1938-ban tűzte célul és kezdte megvalósítani. És volt a fiatal – és érett – Mollay Károlyban, aki már kezdőként is a források hatalmas ismeretével, a belőlük nyert adatok még hatalmasabb tömegével rendelkezett, volt annyi tudományos önfegyelem, hogy „érdekes adatok” közlésével nem tett engedményt önmagának és olvasóközönségének, hanem egy-egy téma, kérdés forrásainak teljes feldolgozása után tette csak azt közzé – és mindenekelőtt: a körülmények – idő és a forráshoz való hozzáférés lehetősége – függvényében az egész tudományág számára hasznosíthatóan igen jelentős forrásokat tett közzé. (L. az életműjegyzéket i. h.) A Mollay-életmű értékelőinek, használóinak ezen forrásközlések olvastán csak egyetlen megjegyzése lehet: sürgősen kell nekünk még egy Mollay Károly, hogy ez az elengedhetetlenül fontos munka folytatódhassék!

202Az első, a programadó cikk elemzésével sokat elidőztünk. De valójában el is mondtuk mindazt, amit a helytörténész Mollay Károlyról, meggyőződésünk szerint, el kell mondani. Mert ez volt az ő helytörténeti munkásságának célja és eredménye: a soproni és sopronmegyei helytörténetírást minél jobban teljessé és eredményessé tenni, a lehető legjobb tudományos rangra emelni. Ezt a célt pedig nemcsak szerkesztőként, oktatóként és tudományszervezőként szolgálta, hanem szerzőként is a saját kisebb-nagyobb tanulmányaival és minden egyes közleményével.

Az életműjegyzéket tanulmányozva és az abban foglaltakat újra- és újraolvasva megvilágosult előttünk: a legjelentősebb, a legsúlyosabb, legtöbbet idézett Mollay-tanulmányok nemcsak a bennük leírt történelmi tények, jelenségek várostörténeti fontossága vagy újdonsága miatt ítéltettek ilyen magasra, hanem

elsősorban a feldolgozás módszere, a megtámadhatatlan tudományosság miatt. Rádöbbenünk, s a még későbbi utókor még világosabban fogja látni: ezekkel a cikkekkel (csak néhányat közülük: Scarbantia, Ödenburg, Sopron, Bp. 1944., Háztörténet és várostörténet, SSz. 1959., Névtudomány és várostörténet, SSz. 1961., Macskakő–Katzenstein, SSz. 1963., Sopron XIV. századi városképének vizsgálata, SSz. 1964., Többnyelvűség a középkori Sopronban, SSz. 1967., Családtörténet és társadalomtörténet. SSz. 1988., stb., stb.), iskolát teremtett Mollay Károly. Iskolát, mert ezt így lehet és így kell csinálni, és iskolát, hál' istennek, mert már vannak követői is.

Ezért mondtuk: nem szabad Mollay Károly hagyatékát felbecsülhetetlen értéknek titulálni: fel kell becsülni, tanulni kell a hagyatékból – és a hagyakozó emberségéből, tudományos módszereiből is – és mielőbb és minél többnek hasznosítani a tanultakat. Ez volt Mollay Károly életcélja és ez által teljesülhet ez a cél Mollay halála után is. Ő tudománnyá akarta – és némileg tudta – a helytörténet egészét fejleszteni.

De szívünk szerint, vissza kell térnünk a legelső Mollay-cikkhez. Írásaiból megismerve az olvasó bizonyára szigorú tudósnak, szaktudománya tudományos módszereit foggal-körömmel érvényesítő, a tudományág tudományos és társadalmi rangját saját személyében is képviselő és érvényesítő, összevont szemöldökű embernek képzeli Mollay Károlyt. És nem téved: Ilyen volt. Ha szobor készül róla, ilyen legyen a szobor! De ő nem szobor volt, hanem ember és mindenekelőtt népének fia, Sopron hű polgára. És mint ilyen, ez a tudományát minden nem tudományos szemponttól, ráhatástól, politikai nyomástól védő szigorú tudós, nem zárta be a helytörténetet az elefántcsonttoronyba, érzelmileg, érzelmesen is közelített tárgyához, és, ha megítélése szerint erre szükség volt, még politizált is. Hogy mivel és hogyan?, hát – ezért azonos ő az imént leírt szoboralakkal is – természetesen 203a szigorú, a megtámadhatatlan tudományossággal. Idézett legelső cikkében írta: „Elég egy pillantást vetnünk a Nyugat-Magyarországról eddig megjelent könyvészeti összefoglalásokra, hogy rögtön lássuk, mennyi osztrák és német irodalmat hagytunk magyar részről válasz nélkül… …a németség politikai céloktól fűtött felkészültségével szemben nem elég a magyar szív és lélek." (i. m. SSz. 1939. 18–19. o.) Szükségesnek tartjuk itt megjegyezni, hogy munkáiban mindig mentes tudott maradni mindenféle előítélettől s maga nem tette, másoknak nem engedte mai szempontok múltbéli alkalmazását. Mert ő jó soproni, jó hazafi volt, de jó történészként, tudósként volt az.

A tudományok fejlődése a szakágak specializálódása felé halad, a tudósok már évszázada polihisztorból szaktudóssá váltak. Mollay Károly esetében mégis fölvetődik a kérdés: nyelvész volt?, nyelvtörténész volt?, paleográfus volt?, filológus volt?, helytörténész volt? Mindegyik tudományágban nagyot és maradandót alkotott. Az egész életmű megítélésében számunkra perdöntő a munkásság célja, s ez a helytörténet, a helyismeret volt. Ezt szolgálta a másik tudományágakban számontartott tanulmányainak többségével is, a helytörténetírást mint tudományt és mint az adott társadalom létének egyik meghatározóját. Az új Soproni Szemle zászlajára írta: „neveljen múlt és jelen értékeink megbecsülésére, közvetítse helyi hagyományainkat az ifjabb nemzedéknek, amely munkánkat majd folytatni fogja!" (A régi és az új Soproni Szemle, SSz. 1955. 5–12. o. az idézet: 10. o.) – Kedves Ifjabb Nemzedék! Folytassátok ezt a munkát! Mollay Károly mértéket szabott, ha őt folytatjátok, hozzá hasonlóan nagyot alkothattok.

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MOLLAY KÁROLY EMLÉKEZETE / Kiss Jenő: Mollay Károly nyelvtudományi munkásságáról

204Kiss Jenő: Mollay Károly nyelvtudományi munkásságáról

Mollay Károly tudományos tevékenysége, így nyelvtudományi munkássága megértésének a kulcsa a jeles tudós filológus-voltában van. Abban, hogy Mollay a filológiát művelte akkor is, amikor nyelvészeti tanulmányainak nagy részét írta, akkor is, amikor német irodalomtörténeti előadásait tartotta, akkor is, amikor helytörténettel foglalkozott. A filológia „valamely nép, nemzet, földrajzi vagy kulturális közösség nyelvével, irodalmával és műveltségével kapcsolatos ismeretek összessége" (Magyar Értelmező Kéziszótár). Mollay Károly a magyar és a hazai (soproni) német nyelvű közösségnek egyaránt érző és értő filológusa volt, aki még az osztatlan filológia szellemében dolgozott. (Ezért érzem találónak a 80. születésnapjára megjelentetett emlékkönyv címét: „Im Zeichen der ungeteilten Philologie. Festschrift für Professor Dr. sc. Karl Mollay zum 80. Geburtstag. Herausgegeben von Péter Bassola, Regina Hessky und László Tarnói. Budapesten Beiträge zur Germanistik. Schriftenreihe des Germanistischen Instituts der Loránd-Eötvös-Universität 24. Bp., 1993). Munkásságában elválaszthatatlanul eggyé kapcsolódott a nyelv tudós búvára, a régi kéziratok világában oly otthonosan mozgó levéltári kutató, a paleográfus, a helytörténet kiemelkedő tájékozottságú és tudású, szenvedélyes művelője, a többnyelvűségnek – a saját nyelvi kompetenciától kivételes módon támogatott – vizsgálója. Minthogy pedig ízig-vérig filológus-nyelvész volt, érthető, sőt természetes, hogy gazdag és sokrétű munkásságában többnyire összefonódva, egymást erősítő szerves kapcsolatban jelentkezik nyelvtudomány, művelődés- és irodalomtörténet, hely- és gazdaságtörténet, valamint társadalomlélektan. (Halálával nagyjából egyidőben jelent meg az a megyei kiadvány, amelyben Mollay tudósi pályájára emlékezik: Anyanyelvünk vonásában. Nyelvtudósok, nyelvészek és nyelvművelők Győr-Moson-Sopron megyében. Szerk. Hérics Lajosné. Kiadta a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium 1997-ben 134–136.)

2. Mollay Károly a magyar nyelvtudomány kiemelkedő alakja, a magyarországi germanisztika nagy egyénisége, a szó- és névfejtés kitűnő módszertani felkészültségű, ritka eredményességű művelője volt. Nagy nyelvészeinknek azon sorába tartozott, akik valamely idegen filológiát – ő a germanisztikát – és a magyar nyelvészetet egyaránt eredményesen művelték, illetőleg az előbbit az utóbbi szolgálatába állították, s ezt tudatosan, meggyőződésből tették. Mollay Károly ilyeténképpen a nyelvészeknek abba a vonulatába tartozott, amelynek nem kisebb 205képviselői voltak, mint a finnugor nyelvész Zsirai Miklós, a szlavista Kniezsa István, a turkológus Ligeti Lajos, vagy a romanista Tamás Lajos és Gáldi László.

Mollay Károly két nyelvet hozott otthonról. Sopronban felnőven – ahogy ő maga mondta el akkor, amikor a Magyar Nyelvtudományi Társaság felolvasó ülésén köszöntöttük 80. születésnapján – mind a magyarnak, mind a németnek elsajátította egy köznyelvi(es) és egy nyelvjárási változatát is. Ennél jobb ajándékot a leendő nyelvész, a német–magyar kapcsolatok kutatója, Sopron múltjának lelkes búvára aligha kaphatott volna. Hajlok a föltételezésre, hogy azt mondjam, az előzmények szinte predestinálták Mollayt arra a tudományos pályára, amelyet később oly eredményesen befutott. A kétnyelvűség társadalmi, lélektani, nyelvészeti vonatkozásait saját tapasztalatok alapján s belülről láthatta és látta. Ezzel magyarázható, hogy a kétnyelvűséggel kapcsolatos vélemény-nyilvánításai már akkor szociolingvisztikai szemléletűek voltak, amikor a ma divatos szociolingvisztikának nálunk még nem sok nyoma volt. Magától értetődik, hogy Mollay német tankönyveket is írt (Német nyelvkönyv a gimnázium II. és III. osztálya számára: 1952; két külön kötet; Német hangtan és helyesírás: 1952), hogy a „Nyelvoktatás és nyelvtudomány" című kötet (1957) társszerzője, s hogy a „Modern nyelvoktatás" című periodika szerkesztőbizottságának is tagja volt

(1963–1967).

Ő volt a magyar nyelvészek között az, akire bizonyos nagyon nehéz, speciális szövegek németre, illetőleg magyarra fordítását, valamint fordítások ellenőrzését bízhatták. Ő fordította le annak idején németre – magyarról – a Reguly Antal és Pápay József hagyatékából Zsirai Miklós által közzétett osztják hősénekeket, I. Osztják (chanti) hősénekek. II. Bp., 1951. Ő fordította németről magyarra Kempelen Farkas nevezetes munkáját (Az emberi beszéd mechanizmusa, valamint a szerző beszélő gépének leírása. Bp., 1989). Márpedig „Egy kétszáz éves német nyelvű könyv magyarra fordítása nem egyszerű feladat… Szerencse, hogy Mollay Károly professzor vállalta a fordítást és kitűnő, szöveghű magyar változatot teremtett meg" – írta Tarnóczy Tamás a mű utószavában (343). Ő volt a magyar nyelv történeti-etimológiai szótára III. kötetének (Bp., 1976) is a német nyelvi lektora.

3. Mollay nyelvtudományi tevékenységének egyik kitüntetett területe volt a német nyelv története. Ő volt az, aki az ötvenes évek elején elsőként tartott újra német nyelvtörténeti előadásokat a pesti egyetemen. Ő volt az, aki titokban már korábban is tartott néhány tanítványának gót, ófelnémet és középfelnémet szemináriumokat. Az ő tollából jelent meg a több kiadást is megért Geschichte der deutschen Sprache (első kiadása 1957-ben volt), valamint a Deutsche Sprache und Literatur (770–1700). Em Lehrbuch mit altdeutschem Glossar. 1962-től vezette a Hazai Korai Újfelnémet Szótár 1350–1686 munkálatait.

206Hallatta szavát a német nyelvművelés kérdéseiről is (Gondolatok az egységes német köznyelvi kiejtés körül lefolyt vitáról: 1939; A német nyelvművelés új arca: 1954). Tagja volt a mannheimi Institut für deutsche Sprache Tudományos Tanácsának.

Nyelvtudományi munkásságának számbaveendő területe a kritika is. Számos ismertetést, recenziót írt, s lényegre törő megállapításaival, adatokkal alátámasztott érvelésével segített abban, hogy egy-egy könyv, tanulmány értékéről reális kép alakuljon ki.

4. A filológus-nyelvtörténész előszeretettel foglalkozott régi kéziratokkal, feldolgozásukkal, sőt kiadásukkal is. Fölösleges volna azon vitatkozni, hogy idetartozó kiadványai közül melyek inkább nyelvészetiek, s melyek elsősorban helytörténetiek. Minden olyan kiadvány, amely régi nyelvi adatokat tartalmaz – legyen az utcanév-lajstrom, jogi okirat, végrendelet, memoár vagy bárminemű oklevél –, a nyelvtörténész számára fontos forrás. Jelképes, hogy Mollay – nyelvtörténészként – már pályája kezdetén nyelvészet és történettudomány egymásrautaltságának a meggyőződésében dolgozott („Sopron vármegye történelmének nyelvészeti és történeti kérdései": SSz. 1939. 232–39, 358). S Mollay nagyon jól tudta azt is, hogy a történeti magyarázatokhoz a nyelvi adatok milyen hathatós, gyakran perdöntő, olykor pedig másunnan be sem szerezhető információkat adnak. Az a tény, hogy ő oly kiváló helytörténész volt, nem utolsósorban azzal magyarázható, hogy kitűnően ismerte a Sopronban használt nyelveket, s hogy kitűnő nyelvtörténész volt. (Lásd doktori disszertációját: Középkori soproni családnevek, Bp., 1938, illetőleg: Scarbantia, Ödenburg, Sopron. Siedlungs-geschichte und Ortsnamenkunde. Bp., 1944, valamint: Névtudomány és város-történet. Dágtól Ágfalváig. SSz. 1961. 114–130, 193–200.) Forráskiadásai közül kettő kiemelendő: a Budai Jogkönyv (Das Ofner Stadtrecht. Eine deutsch-sprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn. Bp.–Weimar, 1959) és Kottaner Ilona emlékiratai (Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottanerin. Die ältesten Frauenmemoiren des deutschen Mittelalters. 1439–1440. Wien. 1971).

5. Ha arra kellene felelnem, hogy Mollayhoz a nyelvtudomány mely területe állt legközelebb, habozás nélkül ezt válaszolnám: az etimológia, a szó- és névfejtés. Nyelvtudományi iskolázottsága és szófejtő vénája, széles körű nyelvtudása és művelődéstörténeti ismeretei biztos fundamentuma volt az etimológus

Mollaynak. Természetes ennek ismeretében, hogy elvi-módszertani következtetései is elsősorban a nevek és a szavak eredetvizsgálatával függnek össze. Ő maga írta élete legvégén, hogy „Elméleti kutatásaim fő iránya a magyar és a német névtudomány volt, különös tekintettel a magyar és a német személynevekre és helynevekre” (a már idézett „Anyanyelvünk vonzásában” című kötetben: 136). Téma és 207kutató magától értetődő, egyszersmind szerencsés találkozásából született Mollay legjelentősebb nyelvtudományi munkája, filológiai mesterműve, akadémiai nagydoktori értekezése, az 1982-ben megjelent „Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig”. Ebben a remek, imponálóan szuverén etimológiai szintézisben a magyar nyelv német jövevényszavait elemzi részletes filológiai apparátussal, a módszertani elvek precíz ismertetésével, a német–magyar nyelvi érintkezések külső és belső történetének bemutatásával. Az etimológiáról mondta Pais Dezső, hogy „minden benne van”. Nos: Mollay könyve igazolni látszik ezt. Mert ebben a monográfiában nemcsak nyelvészet van, nemcsak az van, amit Mollay a magyar és a német nyelvtörténetről tudott (márpedig sokat tudott), hanem az is, amit a többnemzetiségű régi Magyarország nyelvi és kulturális viszonyairól alapos tájékozódás után megtanult. Miben hozott újat Mollay ebben a munkájában? A társadalomtörténeti háttér, a nyelvszociológiai helyzet mikrofilológiai föltárásában; a tárgyalt jövevényszavak germanisztikai oldalának részletekbe menő tisztázásában; a forrásolvasó etimologizálás erényeinek gyakorlati bemutatásában s abban, hogy számos és sokféle – zömmel levéltári – forrás feldolgozásával új adatok sokaságát hozta felszínre. A nyelven kívüli, de a nyelvvel szoros kölcsönhatásban lévő, a nyelvi egymásra hatást elsősorban meghatározó és befolyásoló társadalomtörténeti, illetőleg nyelvszociológiai háttér beható vizsgálatával Mollay kétségtelenül lényegesen kibővítette az etimológiai horizontot német jövevényszavaink kutatásában. Ennek egyik kézzelfogható következménye az aránymódosulás a szócikkekben e tényezők javára. Mollay mintavizsgálatot végzett az e szempontból leginkább vizsgálható – mert kitűnően adatolt – Sopronban, ott, ahol latin, német, jiddis és magyar nyelvű írásbeliség is létrejött, s ahol a többnyelvűség következményeinek, a nyelvi érintkezések vizsgálatának párját ritkítóan jó lehetősége kínálkozott. Mollay idevágó kutatásai úttörő jelentőségűek, s például szolgálhatnak valamennyi hasonló vállalkozásnak.

Mollay Károlyt szakmai és emberi rangja, tekintélye a magyar tudományos közéletben is szerephez juttatta, jóllehet sosem tartozott a vonalas, a karrierista kutatók közé. A Magyar Nyelvtudományi Társaságnak két ízben is főtitkára s választmányának tagja volt. A Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Minősítő Bizottsága Nyelvészeti Szakbizottságában éveken át ő látta el bölcsen az elnöki feladatkört. De nyelvészként meg kell emlékeznem róla mint folyóirat-szerkesztőről is. Ugyanis a Soproni Szemle az ő szerkesztősége idején vált azzá a magyarországi helytörténeti folyóirattá, amelyet a hozzáértők nyelvtudományi szempontból a legszínvonalasabbnak, legigényesebbnek tarthattak. Ezt ő is tudta, s büszke volt rá. Teljes joggal írta a Soproni Szemle második félévszázadát beköszöntő soraiban, hogy „A Szemle… országosan ismert és elismert folyóirat lett” (SSz. 1997, 1). A hazai nyelvtudománynak is érdeke, hogy ez a Mollay-hagyomány töretlenül folytatódjék.

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / VASÚTTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / VASÚTTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK / Lovas Gyula: A 150 éves Sopron–Németújhelyi Vasút története1 I. 1847–1918

Lovas Gyula: A 150 éves Sopron–Németújhelyi Vasút története[1(2)] I. 1847–1918

A soproni polgárság, a megyebeli földbirtokosok legjobbjai érdeklődéssel figyelték a vasútépítésekről szóló híreket. A kereskedelmi és iparkamara ülésein, különböző megbeszéléseken tárgyalták ezeket. Érdekeltek voltak az áruforgalom fejlesztésében. Sopronon keresztül a közutakon igen számottevő kereskedelmi forgalom bonyolódott le, ami egy itt átvezető vasútvonal építésével csak növekedhetett volna.

Ugyan már 1832-ben készített Franz Xaver Riepl egy, az egész Habsburg birodalmat átfogó vasúttervet, az első tényleges vasútépítési engedélyt csak 1835. április 15-én nyújtotta be a kormánynak Rothschild báró, kérve azzal a Kaiser Ferdinánd Nordbahn vonalai építésének engedélyezését. A Birodalomnak a Dunától délre lévő területei báró Sina S. Georg érdekkörébe juthattak, aki 1836. február 17-én kért engedélyt a Bécs–Győri Vasút hálózatának megépítésére.

Természetes, hogy a soproni és megyebeli köröket különösképp Sina báró vasútépítési tervei érintették. Felismerték, milyen előnyök származhatnak a városra, a megyére, ha a császárvárosból déli irányban kivezető vaspálya itt haladna keresztül. Ezért is 1836 legelején a soproni kereskedők és megyei földbirtokosok azzal a céllal, hogy biztosítsák az építendő Bécs–Adria vasútnak Sopronon át vezetését, de legalább azt, hogy olyan vasútvonal épüljön, amely Bécs és Sopron között teremt kapcsolatot, szervezkedni kezdtek. 1836. május 26-án Sopron város és a megye küldöttséget indított a nádorhoz Bécsbe, hogy előadják, milyen előnyöket jelentene az ilyen nyomon megépülő vasút, s ahhoz támogatását kérjék. 1836. május 29-én az érdekelt földbirtokosok, nagykereskedők, közigazgatási vezetők megalakították a Soproni Vasút Társaságot, mely ennek a vasúti vonalvezetésnek az érdekében kellett hogy munkálkodjon. Napokkal később már Vághy Ferenc polgármester vitte Bécsbe a Társaság kérelmét, hogy a kormány engedélyezze a Társaságnak, hogy a Bécs–Sopron–Trieszt vasútvonal érdekében tevékenykedjen. A Társaság küldöttei 1836. június 27-én Sina báróval tárgyaltak, hogy megismerjék annak vasútépítési elképzeléseit. A soproniak azonban belátták, hogy a maguk ereje a vasútügy előmozdítására elégtelen, Sina terveit pedig még bizonytalannak ítélték. Ezért a Soproni Vasút Társaság 1837. február 14-én munkáját beszüntette. A Társaság ügyeit közvetlenül intéző bizottság titkára, Ertl Nep. János, városi jegyző 1837. szeptember 13-án a vasútüggyel kapcsolatos iratait egy bekötötte, 209s beadta a városi Magistrátusnak. A köteg borítójára pedig a következőket írta: *„Mivel az itteni Társaságnak tárgyalásai egy Sopron–Bécs vasút megvalósítására semmi kézzelfogható eredményre nem vezettek, azok általános érdeklődésnek az okán, mely nem csak a nagyközönség, de a hatóságok részéről is jelentkezett, valamint, hogy igyekezetünk emlékéül az a később érdeklődők számára megmaradjon, különösen akkor, ha azt a tárgyat, amivel foglalkozik – úgy látszik – egy másik oldal nem akarja elfekve hagyni, engedtessék meg nekem, hogy a*

Társaság bizottsági jegyzőkönyveit és a hozzá csatolt iratokat azzal a kérelemmel átadjam, hogy a Tisztelt Tanács csatolja a többi irathoz, amik ezzel a vasúttal kapcsolatban a városnál fellelhetők, és sorolja be a városi levéltárba."

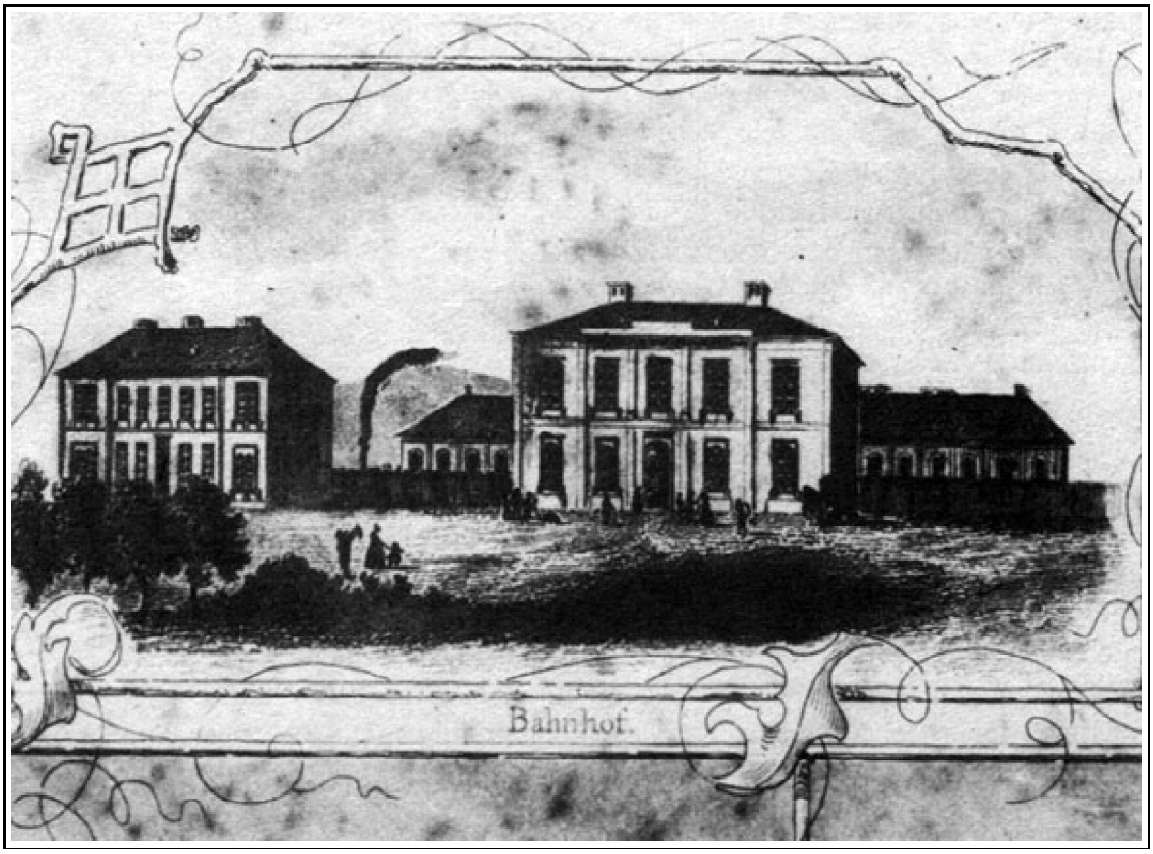

Sopron állomás épületei a város felől

A köteg ma a Soproni Városi Levéltár XI. Fasc. No 3937 szám alatt elhelyezve idézi a soproni vasútügyet elindítók buzgalmát és tisztességét. A „másik oldal" azonban valóban nem akarta az ügyet elfekve hagyni: 1837. december 19-én V. Ferdinánd jóváhagyta a Bécs–Győri Vasút tényleges építési engedélyét. 1838. március 20-án megalakult a Bécs-Győri Vasút Társaság, s már egy héttel később sajtóban, hirdetmények útján közzétették részvényei jegyzésének módját. Egyidejűleg térképet adtak ki, melyen az építendő hálózat vonalait mutatták be a közönségnek. Az építési programban szerepelt a bécsi vámvonaltól Bruckon, Győrön át Gönyűig vezető pálya, abból Pozsonyba vezető kiágazással, a Bécsből Bécsújhelyen át Gloggnitzba vezető vonal, illetve a Bécsújhelyből 210Sopron felé, s onnan Győrbe vezető vasút a lajtaszentmiklósi és brennbergi szénbányákba vezető szárnyvonallal.

A meghirdetésre került részvényjegyzés óriási érdeklődésre talált, nem is tudták a jelentkezők igényeit kielégíteni. A bécsi részvényjegyzési irodák előtt a rendőrségnek kellett fenntartani a rendet. A vonalak helyén a terepbejárások 1839 kora tavaszán megkezdődtek, márciusban pedig Bécs–Bécsújhely[2(3)] között a földmunkák is. 1839. június 7-én kibocsátották az újabb munkások toborzását hirdető plakátokat.

Ezt követően azonban váratlan döntés született A Társaság arra hivatkozva, hogy a magyar országgyűlés a

Bécs–Győri Vasúttal szemben a Duna bal partján létesítendő, a Rothschild függőségében tervezett vonal építését támogatja, felhagyta a magyarországi terek felé vezető Bécs–Győr vonal építését és minden erejét a Bécs–Bécsújhely vonal építésére fordította. Így már 1842. június 20-án Wien-ből már Wr. Neustadtig közlekedtek a vonatok. Időközben Sina vasútjának társasága kormányutasításra nevet cserélt, s felvette a Wien–Gloggnitzer Eisenbahn Gesellschaft (röv. W. G. E.) nevet.

1842 első napjaiban a kormány lapja, a Wiener Zeitung két fontos vasútépítési hírt közölt: közzétette, hogy Sina eredeti vasútépítési engedélyét a kormány kiegészítette, s a báró engedélyt kapott, hogy vonalát továbbépíthesse Wr. Neustadtból Gloggnitzba. Ugyanekkor azt is, hogy a kormány államköltségen szándékozik megépíteni a Bécsből Triesztbe vezető pálya további vonalrészeit.

Sopron város már 1842. január 12-én tanácsülésen tárgyalta a fejleményeket. Úgy döntöttek, hogy feliratot készítenek az uralkodóhoz, s abban kérik, a Bécsújhelyből Trieszt felé vezető vonalat Magyarországon, Sopronon át építsék meg, részletesen taglalva az ebből eredő előnyöket. A felterjesztést az uralkodó nem vette figyelembe. A Bécsújhely–Gloggnitz közötti pálya gyorsan épült. 1842. május 5-én már elkészült a vasútvonal az Alpokra felvezető hágó elejéig, a Semmeringig vezető egyvágányú pálya.

Sina azonban nem ejtette el korábbi terveit. 1843-ban engedélyt kért a kormánytól, hogy folytathassa a Magyarország felé vezető vasútvonal félbehagyott építkezéseit. 1844. február 4-én kapott engedélyt a Bécs–Bruck, illetve a Bécsújhely–Országhatár vonal építésének megkezdésére. A számára kiadott újabb engedély megjelölte, hogy ez utóbbit új társasági formulával tovább építheti Sopronig.

A báró 1843 őszén ismét kapcsolatba lépett a soproni vasútügy korábbi mozgatóival. Ismét életre hívták azt a városi és megyei bizottságot, amelynek feladata lett a vasútügy dolgainak vitele. Egybehangzó vélemény volt, hogy a vasútügyi bizottság elnökéül gróf Széchenyi Istvánt kérik fel. Széchenyi vállalta a felkérésre a feladatot, s már 1843. november 13-án felkereste Metternich kancellárt, s megnyerte őt a soproni vasútügy támogatására.

A vasútügy segítésére Esterházy Pál herceg felajánlotta, hogy a létesítendő vasúthoz szükséges, birtokának részét képező területeket ingyen átengedi. Kijelentette egyben, hogy a jobbágyai által használt és a vasúthoz szükségelt területekért kész azoknak természetbeli kárpótlást adni. Sopron város közgyűlése is megajánlotta a hasonló támogatást.

211A Wien–Gloggnitzer Eisenbahn Gesellschaft 1844. július 30-án tartott közgyűlésén tárgyalták meg az építés dolgait és engedélyezték az építési tervek megvalósítását, már azzal, hogy 1845 tavaszán kezdjék meg az építést. A közgyűlés után az akkor még ideiglenes soproni vasútügyi bizottság azonnal munkához látott. Mindenekelőtt megállapodott a gloggnitzi társasággal, melynek megfelelő műszaki személyzete volt, hogy vállalja a bécsújhely–soproni vonal magyarországi szakaszának építését. 1845. február 19-én a birodalmi kormány jóváhagyta a soproni társaság alapszabályait. 1845. március 13-án Wr. Neustadt és az országhatár között megkezdték a földmunkákat.

1845. március 30-án Sopronban megtartották a Sopron–Németújhelyi[3(4)] Vasút Társaság alakuló közgyűlését. Azon Széchenyi István is részt vett. Kijelentette:

„Ragyogó csillag tűnt fel Nyugat-Magyarország egén, melynek: növekvő fénysugara meg fogja világítani a jövendő gyors fejlődésének útját.”

A földmunkákat a kor gyakorlata szerint a soproni vasúton is vállalkozóknak adták ki. Ők gondoskodtak a

munkákhoz szükséges munkaerő toborzásáról, a hatalmas munkástömegek elszállásolásáról, élelmezéséről, a munkákon pedig gyakorlott pallérok irányításával dolgoztatták azokat.

Míg több, a vasútépítési munkákon, vagy az ezeket előkészítő munkákban foglalkoztatott mérnök, segédmérnök neve az okmányokon, iratokon fennmaradt, a vasútépítő munkások százairól csak elvétve tudunk valamit. Legfeljebb tragikus, közfigyelmet keltő baleset esetén jegyezték fel nevüket, vagy ha valamelyikük valamiért a hatóságok elé került.

A sopron–bécsújhelyi vasútvonalon foglalkoztatott munkások dolgai 1845 májusában kerültek a soproni tanács elé, sorsukat, helyzetüket innen kezdve figyelték a hatóságok Theuer Andreas, az egyik építési vállalkozó munkavezetője panasszal fordult ugyanis a vasútépítésnél foglalkoztatott munkások ellen. Panaszolta, hogy az egyik munkás, Thomas Barborka munkatársait a munka abbahagyására szólította fel, őt magát pedig gyalázta. A panaszra a városkapitány két tisztviselőt küldött az ügy kivizsgálására az épülő pályán dolgozók közé. A vizsgálatról készített jelentésük szerint több tanú is vallotta, hogy Barborka gyalázta a művezetőt, azt azonban nem tudták megállapítani, mi volt az oka Barborka izgatásának. A városkapitány 1845. június 6-án Barborkát őrizetbe vette, majd kitoloncoltatta Sopronból.

Az izgatás okait azonban azok az intézkedések sejtetik, amelyek a két tisztviselő vizsgálatát követték. Ugyanis ezt követően a város maga avatkozott bele a vasútépítésen dolgozó munkások ellátásának ügyeibe. Engedélyezte Würfel Lipót soproni polgárnak, hogy a munkahelyek közelében három elárusító bódét állítson fel, s azokban 1945 május végétől a város által meghatározott áron italokat és ételeket árusíthasson. Bor, sör, pálinka, kenyér, zsemle, kolbászárú, sajt stb. került árusításra. Működési engedélyét 1845 végéig kapta, meghosszabbításáról nem találtam adatot. Bizonyára addigra már a földmunkákkal beértek a város területére. Würfellel együtt Umger Károly szabómester arra kapott engedélyt, hogy a munkások között dolgozhasson. Ezután hónapokig nem esett szó a vasútépítésen dolgozó munkásokról.

1846 tavaszán ismét megkezdődött a munka az épülő vasútvonalon. Elsősorban a hidak, átereszek építésén dolgoztak. Novemberig kihasználták az időjárás adta lehetőségeket, 212akkor azonban a túlnyomórészt cseh munkásokat a vállalkozók elbocsátották. Ezek azonban nem utaztak haza, hanem több százan Nagymartonban és a környékén húzódtak meg kellő élelem és téli ruházat nélkül. Így akarták megvárni a tavaszt, s a munka újrakezdését. Ezek zöme bizonnyal a viadukt építésén dolgozott, amíg az időjárás a munkát megengedte.

A vasúti munkások dolga széles figyelmet keltett. A kérdés a megye közgyűlése elé került. 1847. január 18-án határozattal utasította a vasúttársaságot, hogy gondoskodjon a munkásokról, ha azok nyári keresete nem elegendő a téli hónapokra. Ezen túlmenően pedig szükség esetén rendőri intézkedésekre szólította fel az alispánt. A határozat a munkások helyzetén nem változtatott, nyomoruk tavaszig megmaradt; a vasúttársaság pedig aligha segíthetett rajtuk, hiszen nem is annak alkalmazásában, hanem a vállalkozókéban dolgoztak.

Az „Életképek”-ben Torma álnéven tudósító Atády Vilmos ügyvéd a „Soproni újdonságok” rovatában egy 1847. március 20-áról keltezett híradásában még írt a munkások sorsáról *„Hát azon vasúti munkásokhoz költözött ínséges csehekről gondoskodik-e valaki? mert amint halljuk, egy pár áldozatja lőn már közöttük az éhségnek. Örömest vennénk ez ügyben a felvilágosítást. Sőt a cáfolatnak is örvendenénk.”*

Atády írását azonban nem cáfolta senki, a vasúti munkások ügyét egyelőre ugyanis valamennyire megoldotta a tavaszi munkakezdés.

A Sopron–Németújhelyi Vasút Társaság vonalának rövidsége, meglehetősen gyenge pénzügyi helyzete miatt nem vállalkozhatott arra, hogy maga lássa el annak üzemét. Már a Társaság első közgyűlésén arról tájékoztatták a megjelenteket, hogy az üzemhez szükséges kocsikat és mozdonyokat a gloggnitzi vasúttól fogják bérelni. A Társaság második közgyűlésén, 1846. március 6-án bízták meg a résztvevők az igazgatóságot, hogy tárgyaljon ebben az ügyben a Wien–Gloggnitzer Eisenbahn illetékeseivel. Arra a hozzájárulást az 1847. január 30-án tartott közgyűlés adta meg.

Az építési munkák ugyan látványosan haladtak, de a vasút pénzügyi helyzete rendkívül rosszul alakult. Elsősorban az okozta a gondokat, hogy a jegyzett részvényekre esedékes részletek befizetése elmaradt. Ugyanakkor az építési költségek is meghaladták az előre becsült összegeket. Az építési tőke felemelésével, újabb részvények kibocsátásával igyekeztek segíteni a pénzügyi gondokon.

Az építési költségeket jelentősen megemelték a Mattersdorf állomás előtti bevágásban történt földcsuszamlás nyomán szükségessé vált munkák költségei. Ennek a bevágásnak a meredek rézsűje egy nagy esőzést követően hosszú szakaszon megcsúszott, s hatalmas földmennyiség omlott a már kész alépítményre. További csúszások megakadályozására úgy döntöttek a munka irányítói, hogy az omlásveszélyes szakaszon támfalat építenek. Ehhez azonban legelőbb a beomlott földet kellett kiszállítani. Ahhoz a legalkalmasabbnak azt találták, hogy ideiglenes jelleggel megépítették az omlás és Mattersdorf állomások között a pályát. A sínanyag szállítása azonban megkésett, s vele az egész vasútépítés is. Végül 62 pályakocsit szereztek be a megcsúszott és a létesítendő támfal helyéről kitermelendő föld elszállítására.

Ennek a földcsuszamlásnak valószínűleg halálos áldozata is volt. A csehországi Budweis (České Budějovice) melletti ledenice-i hatóság tudakozódott Albert Nemetz ledenicei lakos után, akit állítólag Nagymartonban a lecsúszott földtömeg eltemetett.

213A felépítmény fektetése 1847 tavaszán kezdődött meg a vonalon. Az ahhoz szükséges síneket a Wr. Neustadtban kialakított tárolóhelyről közúton Sopronba és Nagymartonba szállították, részben pedig a pályafektetést Wr. Neustadt állomásról indítva, a már elkészült pályán szállították az épülő további szakaszokra.

A Wr. Neustadt–Oedenburg állomások közötti vonal 1847. augusztus 2-án olyanynyira elkészült, hogy a Weilburg nevű mozdony egy kocsival végig haladt a pályán, majd rövid időzés után Oedenburg állomásról visszatért Wr. Neustadtba. Addigra már megtörtént az állomások, őrházak benépesítése is. Az alaposabb vasúti szakképzettséget kívánó szolgálati helyekre a Wien–Gloggnitzer Eisenbahn a már üzemben lévő állomásairól helyezte az új vonal szolgálati helyeire a szükséges személyzetet, a kisebb jelentőségű beosztásokra pedig a helyi lakosságból toborzott, s kioktatott férfiakat vettek fel. Azok képzése, tanítása a vasút mérnökeinek, s a pályamesternek a feladata volt.

Az előbbiek alapján érthető, hogy a vasút szolgálati nyelve, minden állomásnak a neve német volt. Ezen a téren a változás csak három évtized múlva kezdődött el.

A vonal megnyitása azonban a próbamenet után még késett. Két időközben kitűzött megnyitási dátum bejelentése után az ünnepélyes megnyitás napjául 1847. augusztus 20-át tűzték ki.

Bécsi, pesti lapok, a szaksajtó, a győri Hazánk, Geiger Antal a soproni krónikaíró egyaránt beszámoltak a megnyitó eseményeiről – ki-ki a maga módján és szempontjai szerint. A gazdag választékból az Allgemeine Bauzeitung 1847. szeptemberi számában megjelent beszámolót választottam: *„A sopron–bécsújhelyi vasútvonal megnyitása augusztus 20-án, Szent Istvánnak, Magyarország védőszentjének ünnepén történt*

meg. Miután a nevezett napon reggel az utazásra meghívott uraságoknak, vendégeknek nagy száma, köztük Sopron vármegye főispánja, herceg Esterházy, az udvari kamarás gróf Apponyi és a császári felség főudvarmestere, Zsófia főhercegnő, gróf Széchenyi Lajos, valamint a magyar királyság főnemességének számos más képviselője beérkeztek a wien–gloggnitzi pályaudvarra. A kilenc kocsiból álló és zászlókkal, valamint virágfüzérekkel díszített „Velm" és „Wieselburg" mozdonyok által vontatott vonat 10 perccel 6 óra előtt elindult Neustadtba, annak erre az alkalomra lombokkal díszített állomására 1/4 8-kor zene és mozsárdörgés közben érkezett meg.

Az időközben Sopronból saját vonatával megérkezett a vendégekből és a vállalkozás vezetőiből álló társaság, s az újonnan érkezettekhez csatlakozott és így negyed órával később megindult a menet délkelet felé.

A bécs–gloggnitzi vasút éppen elért új vonalából a vonal Wr. Neustadttól az első, keletre lévő vasútállomást képező osztrák határpontig, Katzelsdorfnál 2225 öl[1(5)]. Ez utóbbi helységtől a Sopron megyei székvárosig vezető, a soproni társaság tulajdonában lévő sínpálya 14775 öl, azaz kb. 3 3/4 német mérföld.

Bécsújhelytől a Lajta folyóig a terep sík, úgy hogy az úgynevezett „magyar mező"-n a sínek által átvágott országos, községi és helyközi utak közel egy szintben vannak a vasúttal. Az első jelentős műtárgy, ami a Magyarország felé utazónak feltűnik, az az osztrák és magyar területen nyugvó 30 öl hosszú és pillérekkel alátámasztott Lajta-híd, amit a két társaság közös költségen épített.

214*Messze említésre méltóbbak a Lajta völgyében létesített töltések és viaduktok, amelyek a patakok-, völgyek- és kőfalakkal tagolt terepet az egyes helységekhez: Lajtaújfaluhoz, Savanyúkúthoz és Rétfalú-Siklóshoz, majd a nagy lakosságú vásároshelyhez, Nagymartonhoz vezetik.*

Az utitársaság kiszállt a pecsenyédi Savanyúkút szép megállóhelyén, hogy az egyik kertben feltörő gyógykútnál felüdüljön, 10 perc múlva menetét folytatta. Az Öden–Teich melletti völgy hosszában 224 öles pályaszakaszon nem kevesebb, mint 66 láb magas, két, a víz áteresztésére és az áthaladásra szolgáló óriási ívezettel kiegészített töltés vezet: az elemi csapások minden formájával szemben ellenálló műnek a biztosítására az alapozás előtt pilótafákat alkalmaztak és jelentős kiterjedésű habarcsos falazattal azonnal rögzítették azokat. A 42 láb mélységű, 232 öl hosszú áttörés a Rossmartenberg (Lókinzóhegy) közelében, aztán a 42 láb magas és 295 öl hosszú töltés a Spiegel-patak völgyében, amelyhez 44 öl hosszú és 50 láb magas, hét ívű viadukt csatlakozik, mutatják, hogy milyen körültekintő kitartással kellett az igazgatóságnak az ilyen jelentős akadályokat leküzdenie. Az egész vasútépítés legjelentősebb műtárgya mégis a nagymartoni emelkedőben létesített bevágás és az ehhez csatlakozó viadukt. Az utóbbi 151 öl hosszú, 60 láb magas a Vulka völgy terepszíne felett és jelent 20, egyenként 36 láb fesztávolságú ívet. Nagymartonban megálltak, hogy a vasúttársaságnak megadják az elismerést, s az éppen szóban lévő művet a viaduktnál, a helyszínen tekintsék meg.

Innen a folyamatosan lejtő terep a vonalat Marz–Rohrbach, Loipersbach, Schadendorf és Agendorf barátságos állomásokon át vezeti a célhoz.

A Sopron várostól nyugati irányban fekvő állomás épületekkel együtt 15 000 négyszögöl (54 000 m²) területet foglal el, melyen hat, a vállalat üzeméhez tartozó és tetszetős stílusban készített épület áll. Mindezeket a munkákat a Wien–Gloggnitzi Vasút polgári főmérnökének, az üzemi és központi iroda igazgatójának, Matthias Schönerer úrnak a vezetésével készítették."

Ami a beszámolóból kimaradt: Sopronban az érkezés után Deáky, püspök az állomás mellett felállított díszes sátorban misét mondott. Ezt követően a díszvonattal érkezett és felékesített mozdony és intézet „megszenteltettek”.

Az ünnepély befejezéseként az állomás közelében lévő Neuhofban (a mai Erzsébetkertben) nagyszerű villásreggeli következett az ilyenkor szokásos pohárköszöntők sorával. A pezsgőspalackok és az ünnepi mozsarak durrogása egybevegyült az egymást váltó két zenekar zenéjével. Aztán lassan elfáradtak az ünnepi szónokok, s a kora délutáni órákban indult vissza a Bécsújhelyből, Bécsből érkezett vendégek seregével a megnyitó szerelvény – mindez a soproni társaság költségén.

Másnap megkezdődött a hétköznapok sora. A megnyitást követően napi két vonatpár közlekedett a vonalon. A Pesti Hírlapban megjelent hirdetmény szerint Bécsből naponta reggel 6 és délután 5 órakor, Sopronból reggel 7 és fél órakor, valamint 15 órakor indult vonat. A Pesti Hírlap közleményéből ismert a bejelentés, miszerint ezeken a vonatokon kívül „kedvező időnél vasárnap este is 6 órakor” indul Sopronból személyszállító vonat. Erről azonban pontosabb, részletesebb adatot nem találtam. Pedig érdemes lenne megtudni, hogy a vasút vezetői mikor találták „kedvezőnek” az időjárást, s ebbeli véleményükről miként értesítették az utazni szándékozókat…

215Egy baleset jegyzőkönyveiből ismert, hogy a soproni hetivásáros napokon még egy vonat közlekedett Wr. Neustadtból Oedenburg állomásra a kora reggeli órákban. Ezt a vonatot elsősorban a hetivásárra utazó kofák, falusi termelők részére állították forgalomba. A naponta közlekedő menetrendszerű vonatok a vonal megnyitása után még hosszú évekig vegyesvonatok voltak, tehát a személykocsik mellett teherkocsikat is továbbítottak, s az állomásokon szükséges tolatásokat is elvégezték. Ezért ezek meglehetősen hosszú menetidővel közlekedtek mindkét menetirányban. A rendelkezésre álló utasforgalmi adatokból kiderült, hogy a vasútvonal forgalma a megnyitása utáni időszakban nagyon mérsékelt maradt.

Sopron déli vasúti állomásának felvételi és postaépülete 1910 körül
(levelezőlapról készült reprodukció)

Ez a megállapítás különösképp érvényes a vasútvonal áruforgalmára. A Sopronon keresztül lábon hajtott, vagy szekéren szállított áruforgalom a vasútvonal megnyitása után még sokáig megmaradt, így egy szombathelyi fuvaros, Brenner Boldizsár még a közlekedő vasút mellett is hetente kétszer fordult meg Szombathely és Bécs között áruval rakott nehéz szekerével.

A személyforgalom a vonal megnyitását követően – talán az őszi–téli időszak miatt is – csökkent, ugyanakkor a darabáru-forgalom valamelyest ebben az időszakban emelkedett. A vonal üzemét ellátó Wien–Gloggnitzer Eisenbahn a darabáru-forgalom segítésére a soproni Promenádon, a mai Széchenyi téren „szállítmányozási irodát” nyitott. A soproni állomás ugyanis az akkori városon kívül, attól jelentős távolságra épült abbeli meggondolásból, hogy innen kiindulva folytatható legyen a vasútépítés Kanizsa 216felé. Ez az iroda darabáruk fel- és leadására szolgált. A darabárukat az állomás és az iroda között a vasúttársaság fuvarosa szállította, megmentve ezzel a szállíttatót az újteleki kapun kívüli, siralmasan rossz úttól.

A személyforgalomban is gondot jelentett a város és az állomás közötti távolság és a rossz állapotban lévő út. Ezen a bérkocsisok mellett omnibuszjáratot is szerveztek az érkező és induló vonatokhoz igazított menetrenddel, melyet a kispénzű utas is igénybe vehetett. A vasútvonal megnyitásakor az Újteleki kapun kívül még alig volt ház, s a rossz úton még közvilágítás sem volt, a vonal megnyitása után még évekig.

Az első években a vonalon közlekedő kevés vonat forgalmának szabályozása nem okozott komoly gondot. A menetrend szerint közlekedő vegyesvonatokkal szemben ellenirányú vonat akkor még nem közlekedett, a

vasútvonal üzemének korai időszakában a két végállomás: Wr. Neustadt és Oedenburg között egyszerre csak egy vonat volt a pályán. Ugyan a vonal középállomásain a lehetséges vonattalálkozásra gondolva az átmenő fővágány mellé mindenütt kitérővágányt is építettek, Mattersdorf állomáson pedig kettőt is. Azonban rendes körülmények között az esetleges szembemenesztés lehetetlen volt, mert ellenirányú vonat nem közlekedett a pályán!

Ennek megfelelően rendkívül egyszerű volt a vonatforgalom szabályozása. A vasútvonal megnyitásakor távíró, vagy telefon még nem volt, így az egyes szolgálati helyek között semmiféle biztonságos értekezési lehetőség nem létezett. A korai, nagy forgalomra épített vasúti pályák eleve két vágánnyal épültek, s mindkét menetirányban külön vágányon közlekedtek a vonatok Wr. Neustadt és Oedenburg állomások között azonban csak egyvágányú pálya épült.

A forgalom szabályozásának alapja a menetrend volt, amelynek betartását szigorúan megkövetelték. A szabályozás fontos eszköztára volt a különböző szolgálati szabályzat, utasítás is. Azok alapját a Bécs–Győri Vasút által 1841-ben elkészített utasításgyűjtemény képezte. Ez valamennyi, akkori szolgálati beosztásban dolgozó vasutas teendőjét részletesen leírta. Ehhez kapcsolták a pályaőrök és a vonatszemélyzet számára kiadott külön jelzési utasítást.

Ezt a jelzési utasítást 1844-ben a Wien–Bruck és a Neustadt–Oedenburg vonal üzeméhez szükségesnek talált módosításokkal kiegészítették, majd 1850-ben a W. G. E. által kezelt mindhárom vonalra egységesen ismét kiadták.

Az utasítások fő- és mellékállomásokat különböztettek meg. Főállomás volt a Bécsújhely–Sopron közötti vonalon Wr. Neustadt, Mattersdorf és Oedenburg. Ezeken az állomásokon az állomásépület homlokzatára kicsiny bronz harangot szereltek. Valamennyi vonat menetrendszerű indulása előtt 10 perccel a vonatokat menesztő hivatalnok (Expeditor) utasítására megszólaltatták az állomási harangot. Erre a jelzésre a személypénztár beszüntette a jegykiadást A kapus becsukta a peronra vezető ajtókat. Az indulás előtt 5 perccel szólalt meg a második harangjelzés: két egyes ütés az állomási haranggal. Ez felszólította az utasokat helyeik elfoglalására, a jegyvizsgálókat pedig a kocsiajtók betételére. A harmadik, a három egyes ütésből álló jelzés az indulásra adott parancsot. Erre a vonatvezető – ha az indulásnak nem volt akadálya – kürtjelzést adott a mozdonyvezetőnek a vonat megindítására. A mozdonyvezető a mozdony gőzsípjával figyelmeztetett, s vonatját elindította.

217Valamely vonat indulását az elindítása előtti percekben jelezték a vonali személyzetnek is. A vonatot indító állomásnak erre kijelölt szolgálati helyén a szolgálatban lévő vasutas – aki látta a készülő indulást – nappal jelzőtárcsáját a következő, léttávolságon belül elhelyezett szolgálati hely irányába fordította, s ott tartotta mindaddig, amíg a vonat el nem haladt. Sötétben vörös fényű, lassan körben forgatott jelzőlámpával adta a vonat közlekedésének jelzését. Ezt a jelzést a láttávolságra lévő őr – ha meglátta –, tárcsájának felmutatásával, sötétben fehér fényű lámpájának fényével „nyugtázta”. Ennek felismerése után az állomás jelzést adó személye tárcsája lapját, vagy lámpája fehér fényét a pálya felé fordította, amelyen majd a vonat közlekedik az indító állomás felől. Ezt a jelzést végig a vonalon szolgálati helyről szolgálati helyre kellett továbbítani.

Minden szolgálati helyen vörös-fehér és zöld fényű, tehát három különböző színű üveggel ellátott lámpát alkalmaztak a különböző jelzések adására. A közlekedő vonattal szembe fordított zöld fény, esetleg fehér, vagy vörös fény körben forgatása a vonat megállítására adott parancsot. Nappal ezt a jelzést valamely pályaőr jelzőtárcsájának lengetésével adta.

Amikor a bécsújhely–soproni vasútvonal megépült, azon 17 vonali őrházat építettek főképp ennek a jelzőláncnak a működtetésére. Ezek közé pedig, ahol a szomszédos őrházaktól adott jelzéseket nehezen lehetett megfigyelni, még szükség-jelzőbódékat is állítottak, s azokban is jelzőőr teljesített folyamatosan szolgálatot.

A vasútvonalon kosárjelzőket is alkalmaztak, de valószínűleg csak később, a megnyitás idején még nem. Ezek a vonali őrházak és állomások jelzési láncába kapcsolva segélymozdony kérésére szolgáltak. Ha valamely közlekedő vonat mozdonya szolgálatképtelenné vált és emiatt segélygépet kellett kérni, úgy a vonatvezető a legközelebbi jelzőőrt felszólította jelzőkosarának felhúzására. Ha valamelyik pályaőr a szomszédos őrhelyek valamelyike előtt felhúzott kosarat látott, a jelzést azonnal továbbítani tartozott a szomszédos őrhelyre. Segélymozdony Wr. Neustadt és Oedenburg állomásokon állt készenlétben. Ezért a Wr. Neustadt–Mattersdorf közötti vonalrészre Wr. Neustadtból, a Mattersdorf–Oedenburg vonalrészre Oedenburg állomásról kellett segélygépet a kosárjelző felhúzásával kérni.

Sötétben meggyújtott baleseti fáklyának lengetésével kellett segélymozdonyt kérni. A fáklyát mindaddig kellett lengetni, amíg a jelzés irányában lévő szomszédos őr nem viszonozta azt. A pályaőr a fáklyát ezután is égetni tartozott, amíg a segélygép nem érkezett meg. Hóvihar, köd esetén, vagy bármikor, ha a távolbalátás korlátozott volt, a segélygép kérése küldönccel, írásban történhetett.

A meglehetősen nehézkes értekezésből eredő gondokat a vonali harang-jelzőberendezés megépítése oldotta meg a hatvanas években. Addig valamely vonat közlekedésének várható idejében a pályaszemélyzet a vonat érkezésének irányába folyamatosan tartozott figyelni, hogy az érkező jelzéseket azonnal észrevegye és viszonozhassa is.

A színeknek nem csak a forgalomban alkalmazott jelzéseknél volt feladatuk. A W. G. E. személykocsijai is színesre voltak festve. Az 1. osztályú kocsik sárga, a 2. osztályú kocsik zöld, a 3. osztályú kocsik pedig barna színre. A személypénztár a jegyét megváltó utasnak is a kért kocsiosztálynak megfelelő színű jegyet adott ki, hogy el ne tévessze, milyen kocsiba kell jegyével beszállni.

218Az utast meg kellett tanítani a vasúti utazás szabályaira. Ezért a menetrendhirdetmények, díjszabási táblázatok a vasúti utazással kapcsolatos magatartásról bőséges „tananyagot” tartalmaztak.

A Sopron–Németújhelyi Vasút Társaság pénzügyi gondjai megoldására 1847. december 5-én rendkívüli közgyűlést tartott. Ezen a Társaság titkára, Tschurl Ede ismertette a részvényesekkel a gloggnitzi vasúttal kötött üzemeltetési szerződést. Ezt a résztvevők elfogadták. Bejelentette, hogy Sina báró a legégetőbb gondokon segített: megelőlegezte a késve történő befizetések miatt hiányzó összegeket. Arra pedig, hogy a vasútvállalat iránti bizalmat, érdeklődést felkeltse, ismertette a vasútvonal továbbépítésének elkészült terveit. Mindezzel a késett befizetések gyorsítását kívánta elérni.

A nehéz tél után a tavaszon nőtt a vasútvonal forgalma, s javult a jövedelmezősége. Az 1848/49-es esztendők politikai és katonai eseményei azonban nagyon kedvezőtlenül hatottak a fiatal vasútvállalat üzletére. Már 1848. április 10-én megállt egy napra a soproni pályán a forgalom. A vasúthoz igénybe vett területek kárpótlása ugyanis elhúzódott. Ebbeli sérelmei miatt a nagymartoni parasztság fenyegetően lépett fel a vasúti pálya ellen, s annak rombolását ígérte, ha sérelmeiket nem orvosolják rövid időn belül. A megyei szervek az osztrák hadügyminisztériumtól katonaság kirendelését kérték a nagymartoni térségbe. Különvonattal 500 katonát irányítottak oda, a magyar belügyminiszter pedig statáriumot hirdetett. A nagymartoniak végül is alul maradtak az államhatalom, a vasúttársaság és az Esterházy „birodalommal”

szembeni vitában, sőt a zavargással okozott kárért tetemes kártérítést is kellett fizetniük.

A bécsi forradalmi események kétszer szakították meg a vonal forgalmát 1848. május 26-án a délutáni vonat nem közlekedett Bécs felől. Ez még nem jelentett nagyobb bevételkiesést. Az őszi katonai eseményekkel, határzárral terhes időszak azonban súlyos kárt okozott. 1848. október 13-ától december 27-éig szünetelt a soproni vonalon a forgalom.

A Sopron–Németújhelyi Vasút vonala kimondottan hadi, katonai feladatokat azonban ismereteink szerint nem teljesített. Ilyennek nem számíthatjuk azt, hogy amikor 1848 nyarán a polgárőrség fegyveralapjának javára rendezett hangverseny Bécsből jött szereplőinek ingyen jegyet adott a vasút igazgatósága. Közelebb jár azonban a katonai feladathoz, amikor 1848. szeptember 20-án a bécsi önkénteseket Sopronig ezen a vasúton hozták. Ezeket az osztrák fiatalokat itt Sopronban szerelték fel és kiképzésük egy részét is itt kapták. Amikor híre jött az önkéntesek érkezésének, Pfeiffer polgármester a város közgyűlésének javasolta, hogy azokat zenével fogadják, s ez így is történt. Ugyancsak lehetne valamennyire katonai jellegű szállításnak nevezni azt, hogy a fraknói vár öreg ágyúit ezen a vasúton szállították be Sopronba, hogy felhasználhassák azokat a város védelmére…

Amikor a császári csapatok körülzárták a forradalmi Bécset, a Wien–Gloggnitzer Eisenbahn bécsi főpályaudvarán súlyos harcok folytak, de ugyanúgy a Bécsből kivezető vonal mellett is. Maga a pálya azonban nem rongálódott meg. A forgalom ezután a magyar hatóságok által elrendelt határzár miatt állt le. Ezután sem történt rombolás a bécsújhely–soproni vasútvonal berendezéseiben.

Csányi László főkormánybiztos, később a Szemere kormányban Széchenyi utódja a miniszteri székben, 1848. november 17-én kelt hirdetményében megismételte a határzár-rendeletet: 219„…*végül azon szoros rendelet, miszerint a külfölddel mindennemű közlekedés – legyen az személyes, vagy levél általi, tilos, szigorú fenyíték terhe alatt ismételtetik.*”

Ágfalva állomás és személyzete a századfordulón

A soproni kereskedők Csányi szigorú intézkedését nagyon sérelmezték. A rendelkezés ellen a Honvédelmi Bizottmányhoz fordultak arra hivatkozva, hogy nem tudnak készárut beszerezni, az iparosok pedig ugyanakkor a zárlat miatti anyaghiányra hivatkozva kérték annak megszüntetését. Mindezek a panaszok azonban mit sem értek, hiszen a császári erők támadása minden nap várható volt. Sopron végül is 1848. december 16-án került osztrák katonai megszállás alá.

Sopron bécsi kapcsolataira éles fényt vet a kereskedők és iparosok kérelme. A gazdasági kapcsolatok elkerülhetetlenül még szorosabbra fonódtak azzal, hogy megépült a várost a császárvárossal összekötő vasút, de egyelőre annak folytatása még nem épült tovább, nem vitt az ország belsejébe. Vas Gereben már jóval a sopron–bécsújhelyi vasútvonal megnyitása előtt figyelmeztetett erre, hangsúlyozva, hogy ha ez a vasút megépül, Sopron páros zsömleként tapad majd össze Béccsel ezen a vasúton keresztül.

Az osztrák megszállás után hamarosan ismét helyreállt a vasúti forgalom, folytatódott a rövid időre megszakadt kapcsolat is az ausztriai területekkel. Az újra hivatalába állított magyar kamara vámeljárások megkönnyítésével igyekezett ismét helyreállítani a kapcsolatokat, csak kevés korlátozás maradt érvényben az áruforgalomban a 220hadiesemények után. Rohonczy Ignác alispán, a vasúttársaság akkori elnöke az osztrák megszállás kezdetén színeit fekete-sárgára váltva „királyi biztos”-sá emelkedett 1849. április 2-án közölte a soproni tanáccsal: *„…mindenféle fegyvereknek, kaszáknak, sarlóknak, szecskametsző késeknek vagy más akárminő fegyverré fordítható vas eszközöknek Magyarországba behozatala el van tiltva.”*

Már pedig ilyen áruikat a soproni kereskedők kizárólag Ausztriából szerezték be. Egy alkalommal azonban a tilalom ellenére eljutott két ilyen tilalmas küldemény: 12 darab, kaszákkal megrakott nehéz láda. A küldemény két soproni vaskereskedő nevére érkezett. Szabályosan vámkezelték is a küldeményt a Bécsújhelyen lévő vámhivatalban, csatolták is a fuvarlevélhez a vámpapírokat és 1849. április 13-án megérkeztek a „veszedelmes fegyverré fordítható" áruval rakott ládák Sopronba. A vasút városi irodájában azonban felfigyelt az ott dolgozó vasutas a tilalmas portékára. Jelentette a tanácsnak, az továbbította a jelentést, végül is Windischgrätz elé került a kaszák ügye.

Windischgrätz utasítására Rohonczy „boldogabb időkig" a K. K. Platzkommando őrizetére bízta a ládákat.

Legszomorúbb katonai feladatát akkor látta el a soproni szárnyvasút, amikor a szabadságharc leverése után a soproni állomáson rakták vasúti kocsikba a fogoly honvédek egy részét. A soproni krónikaíró meghatottan jegyezte fel, hogy a hazájukból elhurcolt fogolyhonvédek marék földet vittek magukkal emlékül a haza földjéből, amit ott az állomáson felmarkolhattak.

A szabadságharcot követő években rendkívül gyenge volt a soproni vasút forgalma. 1850 nyarán ugyan még megmaradt a megszokott két vonatpár, sőt a hetivásáros vonatok is, ősszel azonban az egyik naponta közlekedő vonatpárt a téli időre megszüntették. A gazdasági nehézségek csak lassan oldódtak.

1853. október 1-jén jelentős változás történt a Wr. Neustadt–Oedenburg vonal üzemében. Az államhatalom, hogy a teljes Wien–Trieszt forgalom irányítása a kezébe jusson – ekkor már épült a Semmeringen átvezető vasútvonal – megváltotta a Wien–Gloggnitzer Eisenbahn vonalát. Annak üzemét átvette a „K. k. südliche Staats–Eisenbahn". A Wien–Gloggnitz vonal átvételével egyidőben a gloggnitzi vasút jogutódjaként, azonos feltételekkel a soproni vasút üzemét is átvette a „déli államvasút".

Ez a vonal üzemében lényeges változást nem jelentett. Még éveken keresztül megmaradt a császárváros és Sopron között a napi két közlekedő vonatpár. Az üzemmód sem változott, a vonalon továbbra is vegyes vonatok közlekedtek, csak percekkel rövidült meg a menetidő.

A változás azonban már a gloggnitzi vasút állami megváltásával egyidejűleg érlelődött. A W. G. E. átvételével feléledt az a remény, hogy a Sopron–Németújhelyi Vasutat is megvásárolja az állam. Annál is inkább, mert hiszen az üzemet máris átvette. Még tovább erősítette a soproniak reményét az, hogy Ausztriában több oldalról is aggodalmakkal figyelték a Semmering-vonal építését, s ezért egy Sopronon át Kanizsán keresztül az Adriához vezető második vonal megszerzésére gondoltak.

A pénzügyi nehézségekkel küzdő Sopron–Németújhelyi Vasút Társaság önként felajánlotta megváltásra vonalát. Tudjuk, hogy az állam már korábban megszerezte a soproni vasút 2771 darab részvényét 339 516 forintért.

221 1854. február 6-án kapta meg Baumgartner pénzügyminiszter a minisztertanács hozzájárulását a vételi tárgyalások megkezdésére. Egyidejűleg azonban a vonal tervezett meghosszabbítását célzó engedélykérelmet szigorúan visszautasította. A tárgyalások nagyon elhúzódtak, mert a részvényesek a vasút építésére fordított tőkéjükért teljes kártalanítást kértek, az állam azonban csak a börzén már alacsonyra esett árfolyamot ajánlotta fel vételárként.

1853-ban 105 159 szállított utas és 784 803 mázsa szállított áru mellett az üzemi nyereség csak 24 924 forintot ért el, ez a 2 385 161 forintot kitevő építési tőkének csak 1%-át tette ki. Ez az akkori időben is rossz eredménynek számított. Végül a pénzügyminisztérium felemelte a megajánlott vételárat, amit a

Társaság képviselői végül is elfogadtak. Így 1854. július 31-én aláírták a végleges vételi szerződést. A 28,3 km hosszú vonal az állam tulajdonába került. A magántulajdonban lévő 10 822 darab részvényért 1,5 millió forint értékben 5%-os, 5 éven belül kisorsolandó kötvénnyel fizettek. Ezen kívül az állam lemondott az 1850-ben adott 250 000 frt-os támogatási összeg visszafizetésének kötelezettségéről. A vonal megszerzése így 2 089 516 forintba, tehát nem egészen az építési költségek 90%-ába került, természetesen figyelmen kívül hagyva az inflációt.

Az állam által történt átvételkor a vonal műszaki állapota általában jó volt, csak néhány bevágásnál a későbbre tervezett második vágány számára kialakított űrszelvény semmisült meg a földcsuszamlások miatt.

A liquidiciós munkák 1857-ig elhúzódtak. Az állam azonban nem sokáig volt a vonal tulajdonosa. Már 1858-ban a bécsújhely–soproni vonal egy új bel- és külföldi tőkecsoport tulajdonába került.

A Bécsújhely–Sopron vasútvonal egyik legnagyobb eseménye a vonal államvasúti korszakában történt 1857. augusztus 8-án óriási nyüzsgés, sürgölődés volt az egész vonalon, pedig már napokkal korábban szépítgették a peronokat, díszítették az állomásokat, de augusztus 8-án az izgalom a tetőfokra ért. Ferenc József Ő cs. kir. Fensége magyarországi látogatásra érkezett különvonatján. Az uralkodói párt este 7 óra körül a lajtaszentmiklósi állomáson a főkormányzó Albrecht főherceg, valamint a helytartótanács elnöke köszöntötte. Elmúlt már valamivel nyolc óra, mikor a különvonat megérkezett Sopronba. A pályaudvari fogadás után a király szerelvénye visszatért Bécsbe, mert Sopronból az uralkodó pár kocsin folytatta útját. Útjának következő állomása Körmend volt.

1854-ben fordulat történt az osztrák állam vasútpolitikájában. Kiderült, hogy az állam költségvetésének deficitje 315 és fél millió forintot ért el. Ugyanakkor köztudott volt, hogy a gazdaság fejlődésének segítésére még számos vasútvonalat kellene építeni, azok megépíttetésére azonban az állam képtelen. Míg 1849 óta Ausztria vasútpolitikájában az államvasúti elképzelések érvényesültek, ezután kényszerű fordulat következett. 1854. november 10-én a hivatalos Wiener Zeitung egy, az egész Birodalomra kiterjedő vasúthálózat-tervet közölt. Azokét, melyek megépítésére a kormány a magántőke érdeklődését kívánta felkelteni.

Az építésre ajánlott vonalak között szerepelt a Wr. Neustadt–Oedenburg vasútvonal meghosszabbítása Kanizsáig. Ennek a vonalnak megépítésére röviddel a lehetőségek közzététele után Sopronban társaságot alakítottak. Ugyanekkor egy külföldi tőkésekből 222és magyar mágnásokból álló társulat is alakult, mely vállalkozott az ajánlatban felsorolt magyarországi vonalak megépítésére. A két társaság hamarosan egyesült, és megalakult a „Ferencz József császár Keleti Vasút Társaság”. Ez már 1856. augusztus 20-án tényleges építési engedélyt is kapott az államtól az általa tervezett magyarországi pályák megépítésére, sőt ekkor már két tervezett vonalon a kitűzési munkák is folytak.

Ám 1858-ban váratlanul újabb, döntő változás zajlott le Ausztria gazdaságpolitikájában. A nagyarányú vasútmegváltások, a krími háború idején a mozgósításokkal járó hatalmas katonai kiadások miatt Ausztria súlyos pénzügyi helyzetbe került. Az ausztriai pénzügyek irányítói az ebből való kilábalásnak sajátos módját választották: eladták az állami tulajdonban lévő vasútvonalakat a jelentkező kül- és belföldi tőkecsoportoknak. Hatalmas nemzetközi tőkecsoport jött létre, mely egy társaságba vonta az észak-olasz, a lombard-velencei, a déli államvasút, valamint a Ferencz József császár Keleti Vasút épülőfélben lévő, illetve tervezett vonalait. Így a Wr. Neustadt és Sopron közötti vonal is része lett a hatalmas hálózatnak Ezt a köznyelv már létrejöttekor Déli Vasút-nak nevezte. Ez vállalta a sopron–kanizsai vonal építését is. Az új

vonal megépítése Oedenburg állomás teljes átépítését követelte. Teljesen átalakították az állomási vágányzatot, az új igényeknek megfelelően magasépítményeit. Lebontották a személyvonati csarnokot, hiszen útjában állt az állomási vágányzat átalakításának. Helyén azonban alacsony verandát építettek a 3. vágány mellett kialakított peronra. Az állomáson elhelyezett 6 vágányt úgy építették meg, hogy minden érkező személyszállító vonat az állomás 3. vágányára érkezett, a verandával fedett peron mellé, és onnan is indult.

A bécsújhely–soproni vonalon az anyagvonatok közlekedése jelezte a megkezdődött pályaépítési munkákat. 1865. szeptember 8-án egymást követően két „benépesítő vonat" közlekedett az új vonalra Ausztriában toborzott vasutasokkal és azok családjaival. Másnap egy főtisztviselőkből, műszakiakból álló bizottság vonatja közlekedett, feladata volt ennek a bizottságnak, hogy felkészítse az új vonal személyzetét a szolgálat felvételére.

1865. szeptember 15-én a műtanrendőri bejárást végzők vonatja közlekedett Wr. Neustadt felől. Szeptember 20-án pedig minden ünnepélyesség nélkül végighaladt a pályán a megnyitó menet vonatja az 511. sz. mozdonnyal. Az új vonal megnyitása a Wr. Neustadt–Sopron közötti vonalon a teherforgalom megélénkülését hozta magával. Az Oedenburger Lokalblatt beszámolt erről: „Az első különvonat 26-án délután érkezett Kanizsáról 28 kocsival és 7000 mázsa teherrel."

Az új vonal megépítése lényeges változásokat hozott a bécsújhely–soproni vonal üzemében. Mivel Szombathelyen a társaság nagy fűtőházat épített, s oda nagy számú mozdonyt honosított, ennek mozdonyai Wr. Neustadt-ig továbbították a vonatokat. A pályafenntartási szolgálat irányítására pedig Sopronban Mérnök Osztályt szerveztek. Ez Wr. Neustadttól Szombathelyig kezelte a vasúti pályát.

Már a déli vasúti üzem kezdetén voltak jelei a bécsújhely–soproni vonalon a forgalom növekedésének. Legelőbb a soproni áruraktár vált szűkké. Különösképp tapasztalható lett ez, amikor a Déli Vasút 1861. december 1-jétől 16 állomás egymás közti forgalmában bevezette a gyorsdarabáru-forgalmat. Ennek jelentősége abban állt, hogy felgyorsult a darabáruforgalom. Ahogy pedig megnövekedett az áruforgalom, szükségessé 223vált külön tehervonatok közlekedtetése, ez pedig megkövetelte a bécsújhely–soproni vonal korszerűsítését.

A vonalon a legsúlyosabb gondot a nagymartoni viadukt állapota jelentette. Már 1858-ban egy felülvizsgálat során a kiküldött mérnökök azt tanácsolták, hogy a viadukt egy részének helyébe építsenek töltést. Ez azonban elmaradt. Helyette rendbehozták a szigeteléseket, a szivárgókat, s a viadukt 12 ívén jelentős javításokat hajtottak végre.

A pálya két szakaszán a bevágások meredek rézsűi megcsúsztak. Nagymarton és Lépesfalva közelében jelentős költséggel támfalakat kellett építeni a további csúszások megakadályozására.

A még a vonal megépítésekor abba beépített sínanyag a hatvanas évek elejére megérett arra, hogy kicseréljék. 1863/64-ben a bécsújhely–soproni vonal teljes hosszában végrehajtották a síncserét. 1865. augusztus 8-án a Déli Vasút igazgatóságának ülésén a vonal középállomásai bővítésének ügyét tárgyalták. Az igazgatóság a feladatra az engedélyt úgy adta meg, hogy azt fokozatosan végezzék el. Így ez a bővítés évekig elhúzódott.

A Wr. Neustadt–Oedenburg–Kanizsa vonal 1866-ban hatalmas katonai szállítási feladatokat kapott. 1866. május 1–19. között egy hadsereget és annak teljes felszerelését szállították azon Itáliába. A porosz felvonulás kezdetekor, majd 1866. június 24-e, a Custozzánál aratott döntő osztrák győzelem után a

legnagyobb sietséggel Itáliából az északi frontra és Bécs védelmére szállították a vonalon a csapatokat.

A hatalmas hadiforgalom a végtelenségig kimerítette a személyzetet. A fékezők a féken, a pályaőrök az alvás és pihenő nélküli nappalok és éjszakák után a sorompók mellett aludtak el.

A Wr. Neustadt–Oedenburg vonalon a hadiforgalom megindulása előtt döntő jelentőségű korszerűsítés történt 1855-ben a Bécs–Sopron közötti távíróvonal oszlopaira felszerelték a vasúti távíróvonalat is. A vonalon Sauerbrunn (Su), Mattersdorf (Mr), Leipersbach–Schadeudorf (Ls) és Oedenburg (Oed) állomást kapcsolták be a vonalba. Felszerelték az egyes állomások között a harang jelzőberendezést, s abba bekapcsolták a vonali szolgálati helyeket: az őrházakat is. Ezzel ugyan akkor még nem folytathattak telefonbeszélgetéseket, de a villamos úton adott harangjelzések segítségével az alapvetően szükséges értesítéseket állomásról állomásra már leadhatták, sőt azokat a vonali őrök is hallották. A berendezés azt is lehetővé tette, hogy a vonali őrök is adhattak egyes harangjelzéseket. Mindez a forgalom biztonságát növelte, s a vonatforgalom meggyorsulásával és a vonal átbocsátóképességének növekedésével járt. Ezek mellett az előnyök mellett ez a korszerűsítés jelentős személyzetmegtakarítást is lehetővé tett: megszüntethették a szükség jelzőkunyhókban berendezett őrhelyeket.

1866-ra olyannyira nőtt a brennbergi szén iránti igény, hogy azt az ágfalvi állomás az addigi rakodóhelyén már nem tudta lebonyolítani. Az agyagárok egy részét feltöltötték, s szénrakodó csonka vágányt építettek, valamint rakodóteret alakítottak ki mellette. 1867. január 1-jétől az olaszországi politikai változások következtében a „Cs. kir. szab. déli állam, lombard-velencei és közép-itáliai vasút” hálózatát két egymástól független, különálló társasági vasútra bontották. Az Ausztria és Magyarország területén lévő vonalak tulajdonos társasága felvette a korábban közhasználatban már az egész vasúthálózat megjelölésére használt nevet, s lett „Cs. kir. szab. déli vasút társaság”. 224A bécsújhely–soproni vonal üzemének irányításában ez a névcsere semmiféle változást nem jelentett, csak a vasutasok sapkájára került az új név, meg a szolgálati bélyegzőkre, nyomtatványokra a rövidebbé vált felirat.

A Bécsújhely–Sopron–Kanizsa vonal katonai jelentőségét kitapasztalhatta a hadvezetés, de felismerték, hogy a vonal átbocsátóképességének növelésére még további korszerűsítéseket kell elvégezni. 1866-ban megkezdték a Wr. Neustadt–Oedenburg állomások közötti vonalon az útátjárók biztosítására a vonósorompók felállítását. Ezek nagyobb része ugyan még előcsengető berendezés nélküli volt, de így is jelentősen növelték velük a forgalom biztonságát. Minderre a nyugtalan Balkán problémái is késztették a vasúttársaságot.

Az átbocsátóképesség növelésének leghatékonyabb eszköze volt az állomási távjelzők felszerelése. Ezek jókora, az állomásról vezetékkel függőleges tengelyük körül elfordítható kör alakú jelzőtárcsából, az állomáson elhelyezett állítóműből és a kettőt összekapcsoló vonóvezetékből álltak.

Ha tilos volt a behaladás az állomásba, a jelzőtárcsát az állítómű kezelésével elfordították úgy, hogy az lapjával fordult a vonat felé. A „Szabad” jelzést a távjelzővel úgy adták, hogy a tárcsát élével fordították a közeledő vonat felé. Sötétben a tárcsára erősíthető különböző színű üvegekkel ellátott fényekkel adták a „Szabad” vagy „Megállj” jelzést.

A hatvanas évek végén Mattersdorf állomást teljesen átépítették. Elbontották a fűtőházat, egy részét a pályafenntartás céljaira alakították át Bővítették a felvételi épületet is. Hamarosan Schattendorf állomás bővítése követte ezt, majd hamarosan Agendorf bővítését kellett sorra venni. Ugyanis 1869-ben a bányabérlő, Drasche Henrik 790 mm nyomközű vasutat épített a bánya és Agendorf állomás között – egyelőre lóvontatásra, a szénátrakás segítésére pedig magasrakodót 1875-ben a bányavasút pályáját

átépítették és előbb a vonal egy részén, majd 1879-től annak egész hosszában alkalmassá tették azt a gőzvontatásra. Mindez az állomás vágányzatának teljes átépítésével járt. 1893-ban a pályát végül szabványos nyomközűvé építették át. Azon a bányaüzem kiszolgálását a Déli Vasút vállalta.

1878-ban a boszniai okkupáció hadiforgalmában kapott a Wr. Neustadt–Oedenburg–Kanizsa vonal ismét óriási feladatot. Júliusban kezdődött a mozgósítás, augusztusban indult meg a katonavonatok közlekedése. A teljesítmény, amit a vonal és a vasutasság nyújtott, annál figyelemreméltóbb, hogy ezt a hadiforgalmat a polgári vonatforgalom teljes fenntartása mellett bonyolították le.

1880-ban a magyar kormány kívánságának eleget téve a Déli Vasút budai állomásán berendezte magyarországi vonalainak üzletigazgatóságát. Ezzel egyidejűleg az átvette a Társaság magyarországi vonalainak irányítását. A Társaság évi üzletjelentéseiben ettől kezdve azok teljesítményi adatai, az építéseket felsoroló közlemények külön jelentek meg. Így a Wr. Neustadt–Oedenburg–Kanizsa vonal új névvel jelölve, mint Országhatár–Sopron–Kanizsa vonal került az üzletjelentésekbe. Ezután a menetrendekben is megjelent az állomások magyar neve. Kezdetben együtt a német névvel, majd a századfordulóra már csak magyarul. Egyidejűleg az állomásokra is felkerült a magyar névtábla, de feltüntették azok német nevét is.

1889-ben a vonal egészén újabb, több mint tíz évig tartó bővítési, felújítási program kezdődött. Kibővítették az állomási tereket, meghosszabbították a rakodókat, az állomások 225vágányait, s az állomások váltóit központi állítóberendezésbe kapcsolták. A program befejezéseként – már a tízes évek elején – karos jelzőket, előjelzőket kaptak az állomások 1902/3-ban Sopron állomás felvételi épületét korszerűsítették, mellette pályaudvari postahivatal épült, fertőtlenítőtelep létesült, s az állomást korszerű, kétközpontos biztosítóberendezéssel szerelték fel. Mire ez a korszerűsítési program befejeződött, kitört az első világháború.

A vasút igazgatósági pecsétjének rajza

Az országhatár–soproni vasútvonal a déli front felé vezető fontos felvonulási pályaként ismét jelentős

feladatokat kapott a hadiforgalomban. 1914. július 28-án beszüntették a vonalon a polgári áruforgalmat, július 30-án bevezették a hadimenetrendet, s napokkal később már folyamatosan gurultak a szerb határhoz közeli kirakóhelyekre a katonavonatok. 1914. augusztus 27-én már megérkezett a szerb frontról Sopron pályaudvarra az első sebesültszállító vonat. 1914 szeptember végére a hadiforgalom első nagy lökete lezajlott, szeptember 30-án Wr. Neustadt–Kanizsa között napi három személyvonatpárral ismét megindult a polgári személyforgalom. Azonban ezután is sor került a vonalon személyforgalmi korlátozásokra. Így 1916. március 19-től beszüntették a Bécs–Budapest között beállított 301/302 számú Balaton expresszvonatpár közlekedését is. Más vasutakkal azonos módon a Déli Vasút szakszemélyzete is jórészt mentesítve volt a katonai szolgálat alól, a pályamunkások azonban nem. Így már 2261915-ben munkaerőhiány jelentkezett a pályafenntartási szolgálatnál. A soproni mérnök-osztály a hiány pótlására arra kényszerült, hogy dologhoz szokott sopronkövesdi leányokból munkáscsapatot szervezzen. Ezt mindig ott állították munkába, ahol lányok által is elvégezhető munka adódott. Ha kellett, saraboltak, ha kellett a pályán az ágyazati anyagot pótoltatták velük, de előfordult, hogy a lányokat vágányszabályozásra is igénybe vették. A lányok a Lajtáig minden állomáson dolgoztak, ahol kellett. 1918-ban azonban már nem volt rájuk szükség, mert a frontról sok katona került haza: sebesültek, kiket felgyógyulásuk után leszereltek.

Jóllehet Magyarországon is volt élelmiszerhiány, a helyzet messze jobb volt, mint Ausztriában. Miután 1915-ben Ausztria és Magyarország között megszüntették az útlevélkényszert, Bécsből és környékéről sokan indultak útnak, hogy a „tejjel-mézzel folyó Kánaánnak” tartott Magyarországon élelmiszert vásároljanak. Ezek között nagyszámú vasutas volt.

1916. december l-jén a határrendőrség bevezette Sopronban a feladott útipoggyászok ellenőrzését. A hatóságok ugyanis megtiltották élelmiszereknek útipoggyászként történő szállítását. Egy-egy ellenőrzés során több mázsányi élelmiszert fedeztek fel a poggyászokban.

1917 nyarán a Bécsújhely–Sopron vonalon még forgalomban maradt a napi három vonat, valamennyi zsúfoltan közlekedett. Katonák és polgári utazók özönlötték el a vasutat. A katonai szállítmányok vonatjai miatt rendszeres volt a vonatkésés. A „Sopron” napilap 1917. szeptember 19-i számában írta: „*A déli vasúton – különösen vasárnap, olyan véres tülekedés van a vonatok körül, hogy csak ököljog alapján lehet helyet kapni.”*

Különösen kritikus helyzetekben a személyvonati szerelvényeket teherkocsikkal egészítették ki.

1917. november 15-én csaknem 100%-os díjszabásemelést hajtottak végre a személyszállításban. Mégis alig csökkent az utasok száma. A Wr. Neustadt–Sopron közötti vonalon igen számottevő volt a munkásforgalom. Jóllehet a lajtaszentmiklósi gyufagyárat is bevonták a haditermelésbe, nagy számban dolgoztak a bécsi és bécsújhelyi gyárakban is nyugat-magyarországi munkások.

Folyamatosan szaporodott az élelmiszerszerzés céljából utazók száma. Hogy a helyzetet a mai olvasó megértse, a számos élelmiszercsempészési ügyből egyet kiválasztottam. Ez a „Sopron” c. napilap 1918. január 18-i számában jelent meg. Címe messzire kiabált: „Nagy tömegű élelmiszer egy német szállítmányvonatban.” Az történt, hogy egy, a frontról visszatérő német katonai szállítmány vonatát Bük állomáson ellenirányú forgalom miatt feltartóztatták. A várakozás ideje alatt a csempészek a katonák egyetértésével berakták abba a már felvásárolt árukat. Sonkák, zsír, szalonna került még az ágyúcsövekbe is. A soproni állomásparancsnokság egy tisztje fedezte fel a rendellenes rakományt és elkobozta azt a határrendőrség.

Ausztriában 1918. január közepén rendkívül erős sztrájkmozgalom bontakozott ki azzal a céllal, hogy a kormányt rákényszerítsék kössön különbékét Oroszországgal. A sztrájk kirobbanása előtt több ezer magyarországi munkás utazott haza a zsúfolt vonatokban Magyarországra, majd a sztrájk végével ismét munkahelyeire. Ez a népvándorláshoz hasonló utastömeget jelentett Wien–Wr. Neustadt–Sopron között.

2271918 nyarán a vonatok zsúfoltsága miatt már balesetekre került sor, hiszen az emberek ütközőkön, kocsilépcsőkön és tetőkön is utaztak. Ennek ellenére sem volt mód a vonatok számának szaporítására. A Déli Vasút már nem győzte saját mozdonyaival a forgalmat; arra kényszerült, hogy magyar vonalain MÁV bérelt mozdonyokkal tartsa fenn a forgalmat.

Az élelmiszerhiány katasztrofális méreteket öltött Ausztriában. Így érthető, hogy az élelmiszercsempészés soha nem látott méreteket ért el. Június közepén a tisztviselők egy Sopronból Wr. Neustadtba induló vonat mozdonyának víztartályában 100 kg disznóhúst, sajtot, kolbászárut találtak, a szén között pedig nagy mennyiségű lisztet.

1918. október 17-én a képviselőházban Tisza István miniszterelnök beismerte, hogy a háború elveszett és az olasz front összeomlott. Katonai és polgári hatóságok kétségbeesett igyekezettel törekedtek a veszélyeztetett területek kiürítésére. Nagy számú mozdony, kocsik, s különböző polgári és katonai anyagok érkeztek a déli frontokról Sopron–Wr. Neustadt átmenetben. Követte ezeket a katonatömegek áradata, akik mielőbb el akartak jutni otthonaikba.

1918. október 27-én a vasúti szervek közzétették, hogy csökkentik a vonatszerelvényeket és csak annyi menetjegyet fognak kiadni, ahány ülőhely van a kocsikban. Egyidejűleg az utazni készülőket figyelmeztették, hogy a kocsikat csak hiányosan fogják fűteni, ezért mindenki meleg ruhában és takaróval ellátva utazzon.

Budapesten 1918 októberében a liberális, a polgári radikális és a Szociáldemokrata Párt megalakította a Nemzeti Tanács-ot, 1918. október 30-án pedig a Katonatanács vezetésével kirobbant az „őszirózsás forradalom”. Néhány nap alatt végrehajtották a hatalomváltást. A feszültséggel, nyugtalansággal teli napokban a vasutakon is kaotikus állapotok jelentkeztek. 1918. november 6-án a soproni katonai állomásparancsnokság a magyar kormány hadügyminiszterének körtáviratát tette közzé:

„Katonák! Nem lesz mit ennünk, ha megállnak a vonatok. Ez a békét és a nyugalmat veszélyeztetné. Biztosítanunk kell tehát a vonatok zavartalan forgalmát. Vasutas Nemzetőrség felállítását határoztam el…”

A vasúti forgalom biztonságát a Sopron megye területén szerveződött nagy létszámú csempészbandák veszélyeztették. Ezek tagjai zömükben a frontról hazatért, polgári munkában elhelyezkedni nem tudó katonákból toborzódtak. Egész állatcsordákat hajtottak át a határon. Igyekeztek tevékenységük zavartalanságát úgy biztosítani, hogy rettegésben akarták tartani a hatóságokat. Ezért 1918. december 6-án reggel a Déli Vasút és a GYSEV vonalán is ezek ellen a bandák ellen fegyveres katonai alakulatokat szállítottak ki, egyes adatok szerint több száz fegyverest is. Ez a reguláris erő nagy mennyiségű fegyvert gyűjtött össze, főképp Szarvkő községben. A „zöld káder”-eknek nevezett csempészek és vadorzók ellen a Vasútbiztosító Nemzetőrséget is bevetették.

Azonban felállíthattak akármilyen őrséget, a vasúti berendezések rongálóit, fosztogatóit megfékezni nem tudták. A személykocsik függönyeit, ablakfelhúzó hevedereit, az ülések huzatait letépték, felhasogatták, csupa megtépett személykocsi közlekedett azokon a vonalakon, amerre a frontokról visszatérők utaztak, így

Sopron–Wr. Neustadt között is.

1919-ben még tovább fokozódtak Ausztria élelmezési gondjai. Természetes volt, hogy a határszéli területek lakossága Magyarországról igyekezett továbbra is élelmiszerhez 228jutni. A Sopronvármegye 1919. január 11-én írta: *„…A Bécs felől érkező vonatok nap-nap után csak úgy öntik a sok embert és nincs, aki az éhségáradatot feltartsa. Mint a sáska, özönlik be a sok éhező osztrák ember és hátizsákjában elcipel mindent, ami elképzelhető.”*

Legelőbb megerősítették a határrendőrséget, hogy a Sopronból visszautazókat még a vonatokba beszállás előtt megvizsgálják, visznek-e csempészárut magukkal. Ez már az első napon is számottevő sikert hozott, 8–10 mázsa élelmiszer kicsempészését akadályozták meg. Az eredmény azonban csak átmeneti volt. A rendezést segítette az Ausztria és Magyarország közötti határforgalomban az útlevélkényszer visszaállítása. Ezt 1919. február 18-án vezették be ismét.

Azonban a 40 km-es határövezetben lakók utazását megkönnyítették azzal, hogy „közlekedési igazolványt” vezettek be részükre. Ezt a határrendőrség állította ki.

A határátmeneti forgalom ellenőrzésére azonban a sopron–bécsújhelyi vonalon sehol sem voltak berendezkedve, ilyen tömeges forgalomra különösképpen nem. A tulajdonképpeni határállomáson, Lajtaszentmiklóson semmiképp sem tudtak helyet adni a határrendőrség munkájához, végül a határrendőrség a savanyúkúti állomás várótermében rendezkedett be.

Savanyúkút állomáson minden vonat utasait kiszállították a személykocsikból, következett az útlevél- és csomagellenőrzés. A vizsgálat miatt rendszeres lett a vonatok késése, ami az utasok körében élénk tiltakozást váltott ki. Egy ilyen panaszos levél szerint gyakran két óra hosszat is tartott egy-egy vonat utasainak útlevél- és poggyászellenőrzése.

(Folytatjuk)

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / VASÚTTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK / Kubinszky Mihály: Adatok a 150 éves Sopron–Bécsújhelyi Vasút építéstörténetéhez

229Kubinszky Mihály: Adatok a 150 éves Sopron–Bécsújhelyi Vasút építéstörténetéhez

A Sopron-Bécsújhelyi Vasút építésével a finanszírozó Freiherr Georg von Sina bécsi bankház-tulajdonos Mathias Schönerer mérnököt bízta meg. Schönerer építette néhány évvel korábban a Sina-vállalkozás két másik vasútját is, a bécs–győri vasutat – egyelőre (1846) Bécstől a Lajta menti Bruck-ig – és a bécs–gloggnitzi vasutat (1841–1842). Ez utóbbiból ágazott ki az önálló részvénytársaságként alakult soproni vonal, mely építés és forgalom tekintetében egyaránt a gloggnitzihez kötődött.[1(6)]

Mathias Schönerer Bécsben született és ott is halt meg (1807–1881).[2(7)] Vasútépítésben gyakorlatot a neves Franz Anton Ritter von Gerstner mellett szerzett, aki Közép-Európa első vasútját, a Linz–Budejovice között sószállítások céljából épített lóvasutat tervezte és kivitelezte. Schönerer 1829-től ennek a vonalnak építésvezetője. 1832-re azt sikeresen befejezte.[3(8)] Amikor Sina vállalkozásainak sorába felvette a vasutak építését, a vasútépítésben már gyakorlatot és jó hírnevet szerzett Schönererre bízta nagyszabású

elképzeléseinek tervezését. Ebben az említett győri vonal folytatásaként szerepelt a Bécs és Buda közötti ún. Duna jobbparti vasút egy Bécs–Sopron–Győr kiegészítő vonallal (1838), és a most Gloggnitzig tervezett, de majd az Adriai tengerhez irányuló déli vasútvonal is. Később ezekhez kapcsolódott a Sopron–Nagykanizsa viszonylat, egyelőre csak vonalvezetésének a meghatározásával. Schönerer, a Sina-féle megbízásoktól függetlenül részt vett a pozsony–nagyszombati lóvasút, majd pedig a Brno–Česka Trebova (Brünn–Böhmisch Trübau) vasútvonal építésében is. Ezenkívül is több társaság kérte ki szakvéleményét vasútépítési kérdésekben. Sina küldte Schönerert tanulmányútra Észak-Amerikába (1837–1838), ahonnan nemcsak gazdag tapasztalatokkal tért vissza, de eredményes tárgyalásai nyomán a philadelphiai Norris cég mozdonyait később Bécsben is gyártották.[4(9)] Schönerer megvásárolta Amerikában a „Philadelphia" nevű mozdonyt, melyet alkatrészekre bontva hajón, majd közúti szekérrakományként szállítottak Bécsbe. Itt Schönerer a Wienerbergen épített pályán kísérletezett vele, főleg annak a meghatározására, hogy milyen emelkedőket tud leküzdeni. Ez a kérdés már előrevetette az Ausztria számára létfontosságú hegyi vasutak kérdését. Schönerer, aki 1845–1847 között megépítette a Sopron–bécsújhelyi vasútvonalat, tehát saját építési tapasztalatain kívül világjárt ember is volt. Abban a korban a vasútépítő mérnöknek a feladata szélesebb körű volt, mint később: mélyépítési, magasépítési és gépészeti ismereteket kívánt. Vasutunk logikus vonalvezetése, néhány jeles műtárgya, köztük is elsősorban a nagymartoni falazott völgyhíd (viadukt), nemkülönben a felügyelete alatt megindult üzem a forgalomba állított mozdonyokkal és egyéb járművekkel tanúskodnak jeles szakmai képességeiről. Vasútépítő munkásságának elismeréseként Ferenc József lovagi címet adományozott Schönerernek.

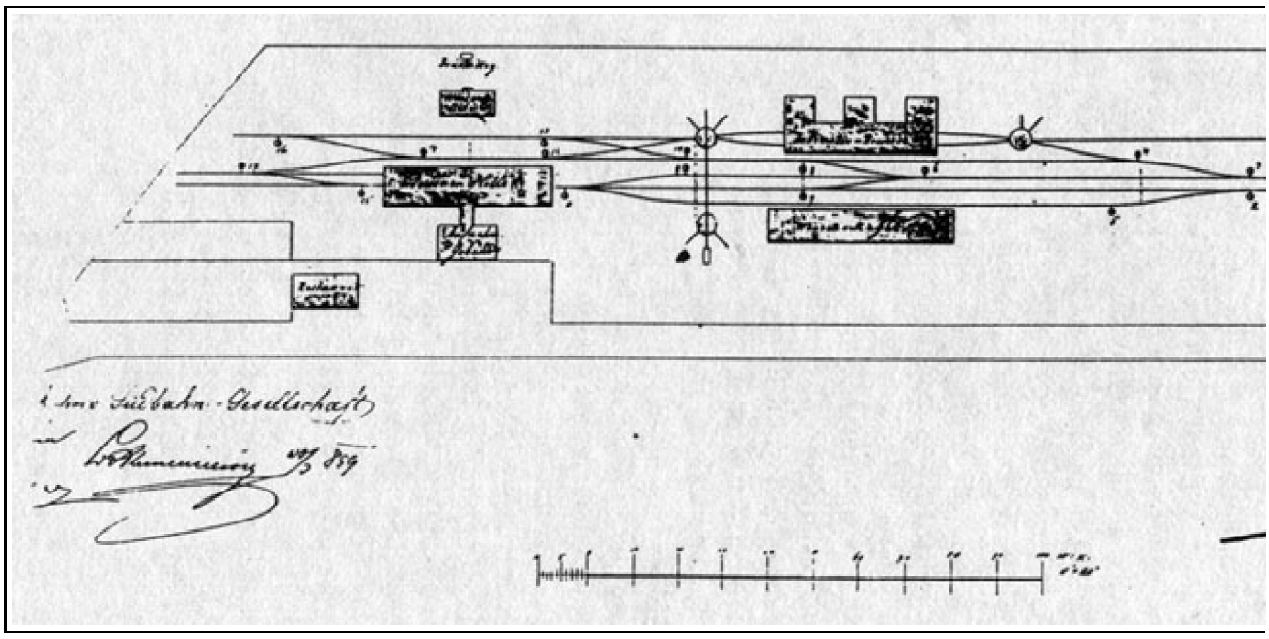

Sopron állomás 1847. évi állapota a Déli Vasút 1859. évi felmérése szerint

230A Sopron–Bécsújhelyi Vasút építése Schönerer tervei alapján és irányítása mellett 1845 tavaszán kezdődött és 1847 nyarára befejeződött. Hossza 31,9 km. A vonal Bécsújhely állomásból indul ki, amely a Gloggnitzi vasút építése során már 1842-ben megnyílt a forgalomnak. Bécsújhely állomást déli irányban hagyja el, majd rögtön keletre kanyarodik. Katzelsdorf megállóhely után a Lajta-hídon lépi át az akkori osztrák–magyar határt, s innen 28,3 km hosszban halad magyar területen Sopronig. Ez a 28,3 km épült a Sopron–Bécsújhelyi Vasút költségére, míg a kezdő 3,6 km-t még a Bécs–Gloggnitz Vasúttársaság (de

ugyanaz a Sina-bankház) finanszírozta. Lajtaszentmiklóstól[5(10)] délre a vasút a Rozália hegység tövében váltakozva kisebb töltéseken és bevágásokon halad Savanyúkúton át Rétfalu–Siklósdon keresztül Nagymarton felé, lejtése itt egy szakaszon elérte a 10,5‰-et. Ennél nagyobb lejtés másutt a vonalon nem volt. Rétfalu–Siklósd állomást elhagyva éri el az első jelentősebb, 7 íves viaduktot. Nagymarton előtt a vonal bevágásban halad, ennek partjain röviddel a forgalom 231megnyitása előtt, 1847 nyarán erős földcsuszamlás történt. Nagymartonnál a völgyet a neves, 20 íves hatalmas viadukt hidalja át. A továbbiakban a Vulka és az Ikva közötti kisebb dombságokon vezet át a vonal Márcfalva–Fraknónádasd, majd Lépésfalva–Somfalva állomások érintésével. Ennek az állomásnak még a területén lépi át a Tauscher-patak (ma általánosabb a Tenczer-Bach megjelölés) hídján az 1921 óta érvényes mai országhatárt, ezt követően Ágfalva állomáshoz érkezik és további állandó lejtésben vezet a mai Sopron Déli pályaudvarig. Bánfalva határában kétíves boltozattal hidalja át az országutat. Sopron város központjához még 2 km-es út vezetett a pályaudvartól, úgy mondják ennek okából építettek nagy vendéglőt, ez az épület más rendeltetéssel a Baross úton a pályaudvar mentén még ma is áll.

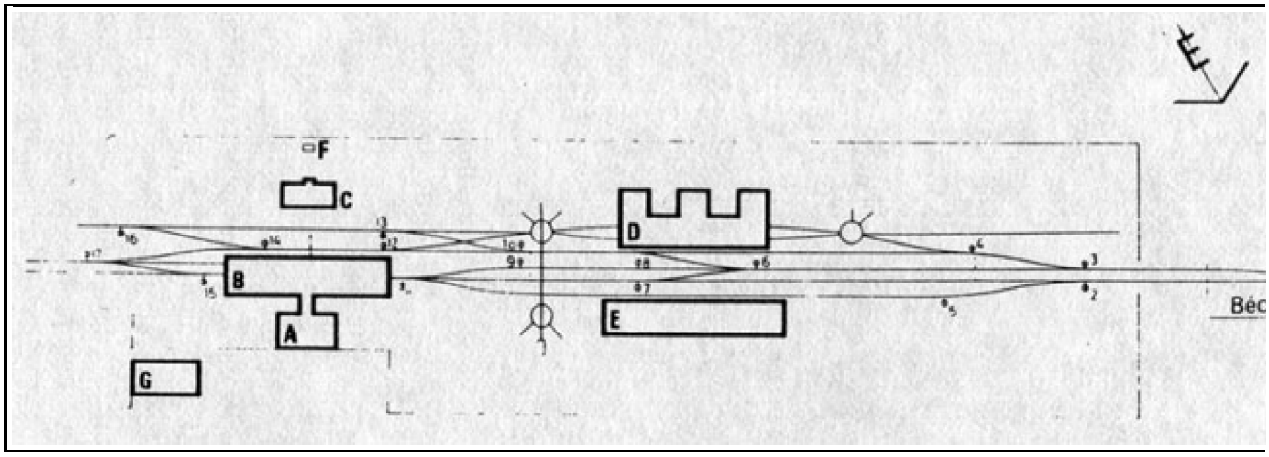

Az 1859. évi felmérési rajz magyarázata: A. Vasúti ház (felvételi épület) B. Utas csarnok C. Vízház, D. Mozdonyszín, E. Áruraktár, F. Mérleg, G. Vendéglő

Schönerer 1838-ban, amikor a Bécs–Sopron–Győr vonal vezetését először meghatározta, még más útvonalon kívánta a vasutat vezetni. Nevezetesen Nagymartonnál valamivel északabbra haladt volna, majd a Darufalvi erdőt északról megkerülve Sopronkertestől mintegy a később épített – mai ebenfurti vasút – nyomvonalon érkezett volna Sopronba. Ez a nyomvonal szerepel még az 1838-ban a Sina-bankház által terjesztett térképen. Lehet, hogy Schönerer az amerikai tanulmányútnak a hatására merte a nagyobb lejtviszonyokat és a nagyméretű viaduktot javasolni, de az is lehet, hogy birtokpolitika, vagy éppenséggel a vonal legjelentősebb településének, Nagymartonnak a szorosabb bekapcsolása a vasúti forgalomba volt a változás oka.[6(11)]

232Schönerer amerikai tanulmányútjának eredménye az új felépítményi rendszer, a keresztaljként alkalmazott talpfák beépítése. Ugyancsak figyelemreméltó, hogy Schönerer már a Bécs–Gloggnitz vonalnál is normatervek alapján – ma úgy mondanánk, hogy típustervek szerint – építette a magasépítményeket, így a felvételi épületeket is. Kétszintes, 3, illetve 5 ablaktengelyes nagyságrendekbe lépcsőzte őket. Öt ablaktengelyes épületet Nagymarton és Sopron állomásokon épített. A többi állomáson a kisebb típus épült.

Sopron állomás vasúti házának vágányoldali látképe a századforduló előtt fényképezett képes levelezőlapon

Sopron végállomás a vonal megnyitásakor, ún. fejpályaudvar volt, majd csak 1865-ben folytatódik a vasút építése Nagykanizsáig. Az állomáson 1847-ben az utasforgalom felvételi épülete elé falazott pilléreken nyugvó ácsolt kontytetővel tekintélyes méretű, mintegy 40 m hosszú csarnok is épült, melybe két vágány vezetett. Az említett vendéglőn kívül az állomáshoz tartozott egy vízállomás, egy raktár, és egy kétvágányos mozdonyszín, melyet műhelyként is használhattak. Az állomástér vágányzatán a vasúti forgalmat 17 kitérő (váltó) és 3 fordítókorong biztosította.

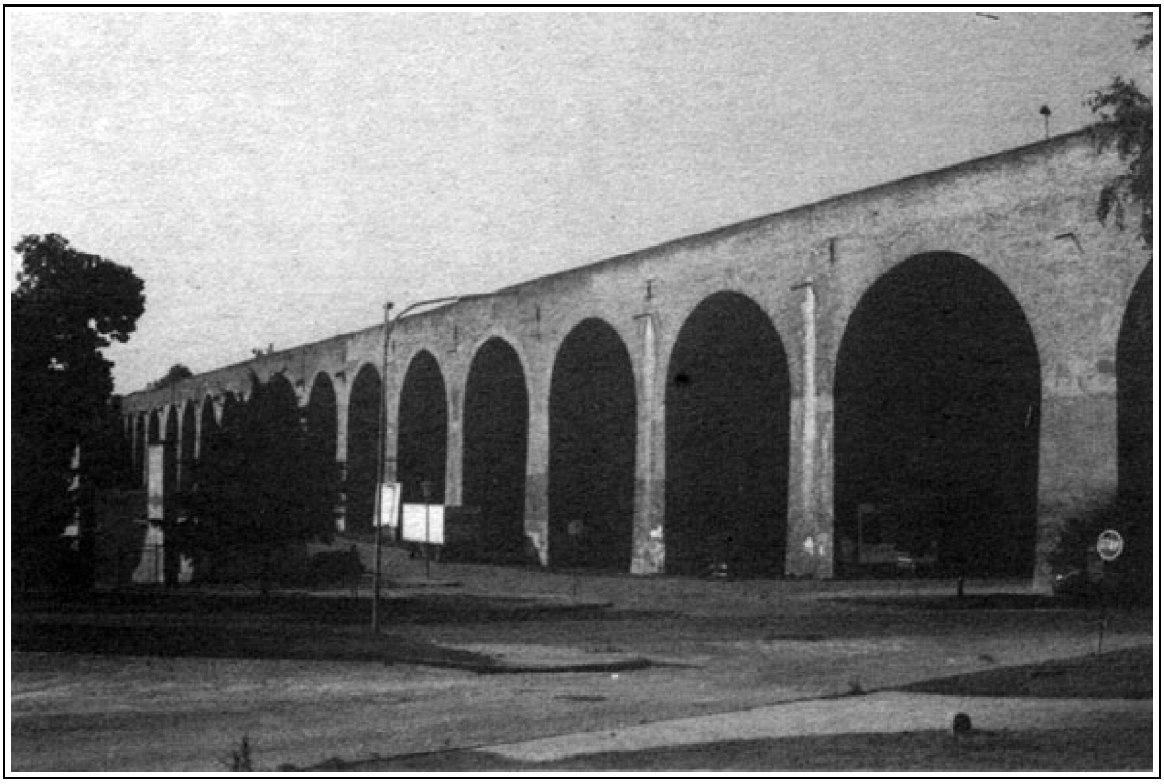

A nagymartoni viadukt (1990. évi felvétel)

A vonal legjelentősebb, építése idején európai viszonylatban is figyelemre méltó építéstechnikai teljesítményt jelentő alkotása a nagymartoni falazott völgyhíd, a viadukt volt. A neves szász vasútépítő mérnök, Andreas Johann Schubert professzor, 1846-ban azt írta, hogy „noha nem lehetetlen, mégsem tanácsos a mély völgyeket földtöltésekkel 233áthágni.[7(12)] A boltíves pillérek építése hidak részére a legajánlatosabb.” Schönerernek már régebben kellett döntenie a nagymartoni völgyáthidalás megoldása felől, mintsem Schubert ezt leírta. Nyilván hasonló véleményen volt. Bizonyára ismerte az addig világszerte felépült falazott pilléres, boltozott vasúti viaduktokat. Az angol vasútépítő Georg Stephenson és fia Robert az 1830-ban megnyitott Liverpool–Manchester vasútvonalon kilenc boltívvel hidalta át a Sankey-völgyet.[8(13)] Az ugyancsak neves angol vasútépítő-mérnök, I. K Brunel kosárívekkel építette 1836–1838 években az angol Great Western Railway vonalán a Wharncliffe-viadukt 8 boltozatát, melyek mindegyike mintegy 20 méter fesztávolságú volt.[9(14)] Az Antwerpen–Köln vasútvonalon két jelentős viaduktot is építettek: előbb az Aachen melletti Wurmtal-áthidalást 34 különböző fesztávolságú ívvel (1838–1841) és a Geultal áthidalást 17 boltívvel (1843). Itt már egymás felett két íves boltsort rendeztek el. Franciaországban a Párizs–Versailles vasútvonalon, amely 1838–1840 között épült, Meudon-Val-Fleury mellett 7 ívvel, 36 méter magas (!) karcsú pilléreken állt a vasírt hídja, míg néhány évvel később (1843–1845) Orleans és Tours között alacsonyabb pillérekre 12 ívet fektettek. Noha a folyók és más vizek áthidalására kezdetben főként fából, majd vasból építették a hidakat, az akkor osztrák Lombard-Velencei Ferdinand Vasút vonalán a szárazföld és 234Velence összekötésére a lagúnák viszonylag sekély vizébe 3,6 km tekintélyes hosszúsággal, 222 (!) egyenként 10 méteres ívekből álló hidat építettek, mintegy 3,6 méterrel vezetve a vasutat a vízszint felett (1841–1845). Megjegyzendő, hogy minden bizonnyal ez volt az első híd, amit katonai hadművelet során megrongáltak az 1848. évi olasz forradalmi események alkalmából. Karl

Ghega, aki később a Semmering-vasút építésével tűnt ki, 1838-ban a prágai pályaudvarról a Moldva völgyébe a vasutat a városképet mai napig meghatározó 637 m hosszú falazott viadukton vezette. Még 1846-ban, amikor a nagymartoni viadukt építését már megkezdték, épült fel Német-Sziléziában a Bobervölgy felett egy 35 íves viadukt, s ezzel szinte egyidejűleg Drezda és Bautzen között a Spree-áthidalás 15 ívvel. A Neisse-t Görlitznél 31 ívvel hidalták át, melyen a forgalmat 11 nappal a soproni vasút megnyitása után indították meg. A sok eredményes új viadukt építése mellett érzékelteti a feladatok rizikóját, hogy ugyancsak 1846-ban a franciaországi Rouen és Le Havre között a 31 m magas (!) viadukt néhány íve leszakadt, s a németországi Fulda melletti viadukt építésénél – 1848-ban – aggályra okot adó repedések mutatkoztak, miért is George Stephensont hívták szakértőnek a kár kiküszöbölésére. Ez volt azoknak az európai vasúti viaduktoknak a sora, amelyeket 235Schönerer is bizonyára ismert, az amerikai útján látottakon kívül. A korai európai vasútépítésnek máig csodált nagy viaduktjai, a franciaországi Chaumont, a Semmering vasút és az említett Schubert professzor által alkotott Göltzschtal-viaduktok mind később épültek, mint a nagymartoni. Ami ennek jelentőségét és alkotójának elmélyült építő-tudását csak aláhúzza.

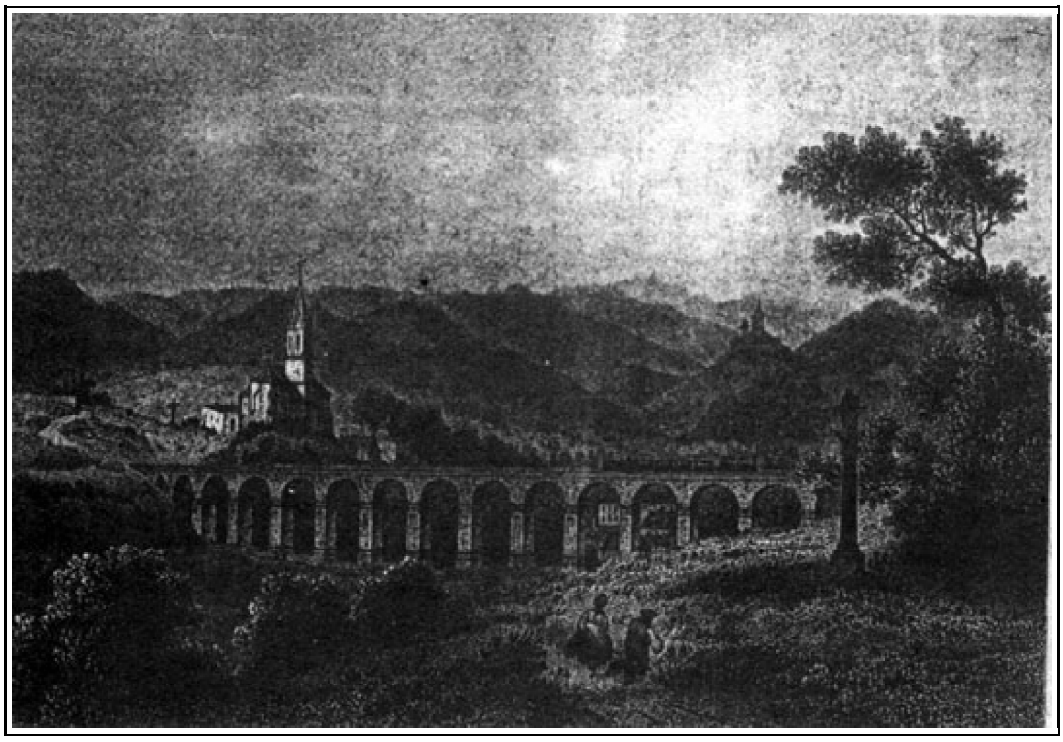

A nagymartoni viadukt (rézkarc a XIX. századból)

A nagymartoni viaduktot, csakúgy, mint a Bécsújhelytől Sopronig vezető vonal alépítményét, kétvágányú szélességre építették, noha a második vágányt soha sem fektették le. 250 m hosszúsággal, 20 boltozattal, melyek 18 méter magasságban ívelnek a pillérek között, enyhe lejtésben a műtárgytól keletre fekvő pályaudvar irányába, hidalja át a völgyet, melyen az Esterházy-birtokhoz tartozó rétet a harmadik ívben akkor egy ösvény és – a 18. ív alatt – a Vulka patak szakította meg. A falazott pillérek felfelé enyhén keskenyednek és különösen érdekes, hogy négyszögszelvényük az említett út és patak mentén ezekhez igazodva ferde oldalfalakkal, trapézszelvénnyel épült. A boltívek geometriáját is komplikálta ez az adottság, mely máig mutatkozik, de a viadukt látványát alig befolyásolja. A boltívek fesztávolsága

egyenletesen 11,06 m, a pillérek is a fejezet alatt mind 2,84 m szélesek.[10(15)] A vonalon még két jelentős viadukt is épült, de ezek nem érik el méretben a nagymartonit. Az egyik 7 boltozott nyílással hidalja át az országutat Rétfalu–Siklósd állomás keleti végénél, a másik 3 alacsony boltívvel Somfalva és Márcfalva között áll. A vonalon ezenkívül több egynyílású boltozatos, ún. áteresz is épült.

Építményeknek műemléki értékét két szempont is meghatározhatja, az egyik a történeti, a másik az esztétikai. Ehhez még különlegességek is járulhatnak, mint például sajátos szerkezeti adottságok, építőtechnikai megoldások elsődleges alkalmazása, stb. Noha méretben a kezdeti vasútépítés viaduktjaihoz mérhető aquaeduktokat már a rómaiak építettek, s így a XIX. századi vasútépítés viaduktjainak éppenséggel voltak példaképei, mégis a mozgó terhelés, a vasúti járművek egyre növekvő súlya, illetve terhelése és a viaduktokon megengedett sebesség fokozása új követelmények miatt más műfajba sorolja az említett építményeket és köztük a nagymartonit is. Láthattuk, hogy a vasútépítés kezdeti éveiben létesített nagy műtárgyak sorában ugyancsak előkelő helyen áll Schönerer mérnök Sopron melletti alkotása, de ehhez azt is hozzátehetjük, hogy a nagymartoni viaduktnak máig elsőrendű az esztétikai hatása is. Egyrészt a tájba jól illő, arányos megjelenésével, másrészt perfekt építőtechnikai megoldásával. Ez utóbbinak köszönhető, hogy ugyancsak kevés javítással és felületi kiegészítéssel mai napig eredeti formájában áll.[11(16)]

A Sopron–Bécsújhelyi Vasút vonalán 150 éve szüntelenül halad a forgalom. A bécsújhelyi pályaudvaron látható állomásépület a réginek az emelet ráépítésével maradt fenn. Az egykor is osztrák szakaszon, közvetlen a Lajta-híd mellett állt Katzelsdorf 236megállóhely épülete, őrház nagyságrendjében.[12(17)] Állnak a vonal mentén, többé-kevésbé modernizálva az egykori Lajtaszentmiklós, Savanyúkút, Nagymarton, Lépésfalva–Somfalva állomások épületei is. Ágfalvára már régebben emeletet húztak, így kivetkőzött eredeti arányaiból. Most egyébként is a vonal legelhanyagoltabb állapotban lévő felvételi épülete, hiszen az állomáson a szentély-, és az áruforgalom egyaránt szünetel.[13(18)] A régi soproni épületnek is áll még a magja a mai Sopron déli pályaudvaron. A régi, Schönerer által épített felvételi épületet már 1865-ben a nagykanizsai vonal építése alkalmából bővítették, legkésőbb ekkor bontották el a korábbi utas-csarnokot A felvételi épület elé később perontetőt építettek. 1902-ben Posel Gusztáv Déli Vasúti építész tervei illetve irányítása alapján gyökeresen átalakították. Azóta a felvételi épület a szomszédos épületekkel együtt a városképben igen kedvező kis közteret alkotott. A tér északi oldalán állt postaépületet az 1945. március 4-i légitámadás elpusztította. A pályaudvart ért két támadás alkalmával súlyosan sérült a soproni pályaudvar egésze és a régi felvételi épület is. Mivel a pályaudvar veszített jelentőségéből, mindmáig csak részleges, és építészetileg hevenyészett helyreállítás történt, amely semmiképpen sem felel meg a pályaudvarnak a hazai vasúttörténetben elfoglalt és neves tervezőjére utaló jelentőségének.[14(19)] Az osztrák oldalon fennmaradt, említett magasépítményekkel együtt Sopron déli pu. épülete is alkalmas egy műemléki követelményeket kielégítő helyreállításra, ahogy az újabban a régi vasúti épületek megbecsülése révén mind gyakoribbá válik. Áll a vonal mentén még három őrház is, kettő a Sopron–Ágfalva szakaszon, egy pedig Savanyúkút közelében. A Sopron és Ágfalva közötti két íves nyílással boltozott hidat 1945-ben felrobbantották, később egyszer vasbeton áthidalással pótolták. Miként a három viadukt, úgy a mai határt képező Tauscher-patak híd is áll,[15(20)] s fennmaradt több egyboltíves áthidaló is a vonalon.

De a 150 éves jubileum alkalmából úgy hiszem, mindenekelőtt azt kell méltányolni, hogy érintetlenül, a háborús károkat is szerencsésen elkerülve, eredeti formájától csak kisebb „foltozgatásokkal” megkülönböztetve, áll a monumentális nagymartoni viadukt, az egykori Sopron vármegye bizonyára egyik legnagyobb technikai nevezetessége. 237Büszkén tekinthetünk rá 150 éves jubileumán. Noha osztrák mérnök tervezte, mégis Széchenyi István által szorgalmazott és államférfiúi tekintélyének révén

megvalósult objektumot láthatunk és tisztelhetünk benne.

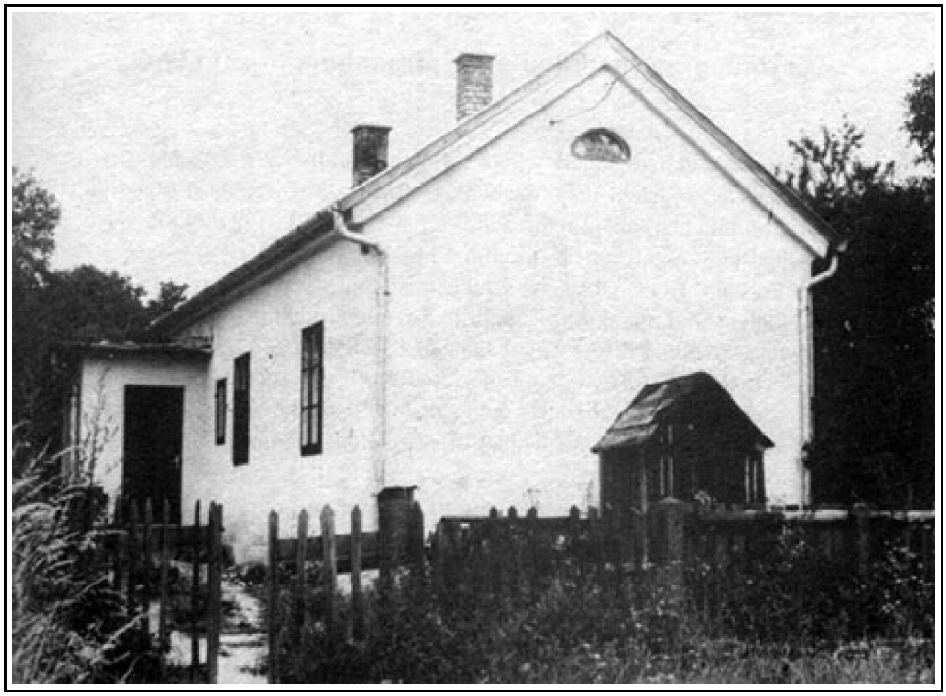

Sopron előtt ma is áll a 17. számú őrház. Még Matthias Schönerer vasútépítő mérnök 1847. évben kivitelezett architektúráját tükrözi

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / VASÚTTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK / Kubinszky Mihály: Adatok a 150 éves Sopron–Bécsújhelyi Vasút építéstörténetéhez / Irodalom:

Irodalom:

Hahnenkamp, Hans: Die Eisenbahnen im Burgenland zur Zeit der Habsburgermonarchie (é. n.) (Második kiadás 1994.)

Mächtler, Paul: Die erste Eisenbahn in Burgenland. In: Burgenländische Heimatsblätter, 1962 március

Lovas Gyula: 125 éves a Bécs–Győri Vasút. (KTE, Sopron, 1980)

Pammer László: A Sopron–Bécsújhelyi Vasút. In.: A vasútépítés és pályafenntartás 150 éve Észak-nyugat Magyarországon 1846–1996 (Celldömölk és Szombathely, 1996). Ugyancsak megjelent korábban in: Száz éves a vasútigazgatás Szombathelyen 1895–1995 (Szombathely, 1995)

Perkovátz Bódog–Kubinszky Mihály: Széchenyi István és a Sopron–Bécsújhelyi Vasút építése. In: Soproni Szemle XI. évf. (1957)

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MŰHELY

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MŰHELY / † Fogarassy László: „Lajtabánság: politikai és szépirodalmi időszaki lap”

† Fogarassy László: „Lajtabánság: politikai és szépirodalmi időszaki lap”

Az Ausztriának ítélt területen – Sopront nem számítva – a felkelés idején csak két magyar nyelvű újság jelent meg, azoknak is csak az első száma. Éspedig: 1921. október 30-i dátummal „Lajtabánság hivatalos lapja”, amely az 1921. október 4-i alkotmányozó gyűlés jegyzőkönyvét is tartalmazza. Nyomatott Reisz Frigyes könyvnyomdájában Felsőőrött. Az Országos Széchényi Könyvtárban nem található meg. Megvan ott azonban a „Lajtabánság – politikai és szépirodalmi időszaki lap”, amely Felsőőrött ugyancsak Reisz Frigyes nyomdájából került ki 1921. november 3-i keltezéssel (jelzete: OSzK 14726, rossz papíron, kissé sérült, de olvasható, filmezni kellene.) Főszerkesztője mersenyei Lévay Ferenc dr. volt, szerkesztőség és kiadóhivatal címe: Felsőőr 703. sz., könyvnyomdaépület. A négy oldalas folio-formátumú újság ára 3 korona volt.

Ez utóbbi volt az, amelyről Missuray-Krúg Lajos említést tesz. Az első két oldalon „Lajtabánság” cím alatt a felkelők államának megalakulásáról az irodalomból már eléggé ismeretes anyag található, így a „Kiáltvány a világ népeihez” „Lajtabánság Alkotmányozó Gyűlése” aláírással, amelyet Missuray fakszimilében is közzétett (A nyugat-magyarországi felkelés, Sopron 1938[4], 187). Az l. lapon van még két vers (Dobos Gyula: Segítsd a fölkelőt és Cs. Margit: A Felkelőkhöz!) és Bozso Rodrigo „Sétaközben” c. riportja arról, hogy hogyan szökött a csendőrkordonon át a felkelés területére egy rongyos kiskunhalasi puskával és 150 tölténnyel, továbbá, hogy éjjelente 2-3-as csoportokban rongyos székelyek szállingóznak oda, részben fegyveresen.

A 2. lapon „Karlista-puccs” aláírás nélküli újsághírben közzé teszik Prónay Pál fővezér 1921. október 5-i hirdetményét Lajtabánság kikiáltásáról (Missuray átvétele: 191), támadják Ostenburgot és Lingauert azzal, hogy ismételten kijelentették: nem gondolnak semmilyen puccsra. Azt is állítják: a szombathelyi zsidó hitközség közel egymillió koronát adott át Mikes püspöknek, hogy ezzel vesztegesse meg a felkelőket a királypuccs megrendezésére. Nyilvánvaló újságkacsa, mint az is, hogy királypárti propagandisták azt híresztelték volna, a felkelők kommunista köztársaságot alapítottak volna és az: a MANSZ részére küldött amerikai szeretet-ajándékokat azzal a céllal, hogy azt Zita királyné nevében osszák ki. Teljesen tendenciózusan foglalkozik a Friedrich-féle és a többi karlista felkelőcsapatokkal. Még azt is állítja, hogy Ostenburgnak a soproni főiskolások nem voltak megbízható karlisták. A valóság ismeretes Maderspach Viktornak a Soproni Szemlében közzétett memoárjaiból. Prónay emlékiratai sem erősítik meg az újsághírben leközölt mendemondákat.

A „Külpolitika” (-y-c) a 2–3. lapon a velencei egyezmény elutasító kommentárja. Támadja a magyar kormányt és túlzottan optimistán látja az ország külpolitikai helyzetét. 239Ennek a szerzője nyilvánvalóan a lap főszerkesztője és csak ő lehet „A lefegyverzési proklamáció szankciójáról” c. polemikus cikk szerzője

is. (Gróf Bethlen István miniszterelnök 1921. október 21-i kiáltványával vitatkozik.) Azt fejtegeti, hogy a Büntető Törvénykönyv 152. § 3. pontjába ütköző lázadás bűntettét előfeltételek hiányában elkövetni nem lehet. Nyugat-Magyarország október 3-án megtörtént hivatalos átadását nem vették revízió alá, azt meg nem változtatták, mindössze csak annyiban módosították, hogy Sopron és a környékbeli falvak átadását a népszavazás eredményétől tették függővé. Lajtabánság többi területére nézve a magyar kormánynak nem volt joga intézkedni, s így hivatásának szabad gyakorlásában nem is akadályozhatják meg Lajtabánság fegyvert fogott polgárai a magyar kormányt.

A cikkíró véleménye, ha a felkelők letennék a fegyvert és elősegítenék Nyugat-Magyarországnak Ausztria kezére juttatását, a lázadás bűntetténél jóval súlyosabb felségsértés (BTK 127. § 3. pont) és a hűtlenség bűntettét (BTK 144. §) követnék el, vagy legalább is a kormány tettestársai vagy bűnsegédei lennének… Az érdekes fejtegetés után már csak kissé demagóg szintű szócséplés következik.

A cikk alatt van Henter Gyula „Kecskeméti üzenet nyugatra” c. verse és Árky József méltatása „A soproni diákok cselekvő hazafiságáról” cím alatt. Ez a soproni bányász- és erdész-főiskolásokról szól. Azt nem említi, hogy a második restaurációs kísérletnél a király oldalára állottak, tehát túlteszi magát a belpolitikai vitákon.

Az utolsó lapon a következő rovatok találhatók: Közigazgatás, Közellátás, Lapszemle, Hírek, Közgazdaság. Az első rovat közli Lajtabánság közigazgatási beosztását: Kismarton rendezett tanácsú város, nezsideri, nagymartoni, felsőpulyai, felsőőri és németújvári főszolgabírói járások. (Ruszt rendezett tanácsú városról és a kismartoni járásról nincs említés.) Az anyaországi járásokból a Lajtabánságba került községek a legközelebbi járáshoz csatoltatnak. Ezután következik Prónaynak Felsőőr 1921. október 5-i keltű körlevele, hogy az államfői hatalom gyakorlását a bán megválasztásáig átvette. (Jogi nonsens: a kormányzótanács elnöke Apáthy László százados lett és abban Prónay mint hadügyi előadó foglalt helyet.) A közigazgatás és az igazságszolgáltatás szabályozása folyamatban van. A rendészetet csendőrség és községi polgárőrség teljesíti. Lajtabánság területén a lakosok szabadon közlekedhetnek, az utazási igazolványokat az illetékes közigazgatási hatóság állítja ki, amit a helyi csendőrség láttamoz.

A magyarországi és ausztriai gyárakban dolgozó munkások részére állandó igazolványokat állítanak ki. Megengedték a felhajtást a magyarországi országos vásárokra és az ottani bevásárlásokat. Átmenetileg a magyar törvények maradnak érvényben. Anyanyelvét mindenki a hatóságok előtt és a magánéletben szabadon használhatja. Lajtabánság törvényei és rendeletei magyar, német és horvát nyelven jelennek meg.

A „Közellátás” rovatban konkrétumok helyett inkább a velencei egyezményt bírálják és ígérik, hogy a közellátásról gondoskodni fognak.

Annál érdekesebb a lapszemle, amelyből soron kívül kiemelem: A „Neues Wiener Tagblatt” 1921. október 16-i számában Pataki Ferenc pornóapáti lelkész meggyilkolásával rágalmazza meg a felkelőket, holott a tett elkövetése idejében a B-zónát még át sem vették. A valódi tényállás kinyomozását már bevezette a bánsági csendőrfőkapitány (Gróf Erdődy Tamás szkv. őrnagy. A gyilkosság október 3-án vagy 5-én történt; saját megjegyzésem.)

240Ezt megelőzően a Neues Wiener Tagblatt október 1-jén a „Friedrich puccskísérlete” c. vezércikkében foglalkozik az Országos Védelmi Bizottság nevében kiadott kismartoni 1921. szeptember 27-i kiáltvánnyal. Friedrich István öttagú vezérkarával, akik az ő fizetett magánalkalmazottai (?), a nyugat-magyarországi lakosság önrendelkezési jogára hivatkozva, kihirdette a kiürítendő területek és lakosai felett az impériumot. (Saját megjegyzés: ha nem ismerte volna el október 5-én a Felsőőrött kikiáltott Lajtabánságot, két kormány

keletkezett volna.)

A Neues Wiener Tagblatt október 14-i száma „Bandák uralma” c. alatt hamis hírt közöl, hogy Bocskay főhadnagy elrendelte a sorozást (Bocskay Köpcsényben tartózkodásáról tudunk. A sorozás híre tényleg újságkacsa.)

A lapszemle befejezésében írják: a magyarországi lapok érthetetlen okokból vagy felsőbb utasításra rágalomhadjáratot indítottak a Lajtabánság ellen, megmérgezve a közvéleményt s az integritás szabadsághőseit rablóbandáknak nevezik, s ahol csak lehet, kompromittálni törekszenek. „Elvárhatjuk a sajtótól, hogy ha a cenzúra tilalma folytán nem is közlik hivatalos kommünikéinket, legalább valótlanságok közlésével ne kompromittálják az integritás eszméjét. A Lajtabánság kormányzótanácsa hivatalos táviratban figyelmeztette a lapokat, hogy nemzetrontó magatartásukkal azonnal hagyjanak fel, mert ellenesetben az összes magyarországi lapokat kitiltják Lajtabánság területéről.”

(A Lajtabánság, illetve a felkelés területén történt bűncselekményekről bőven esett szó a Prónay–Ranzenberger pörben, amelyet e sorok írója feldolgozott: SSz. 1978, 23–40).

Rendhagyó módon a „Hírek” rovatban említik, hogy megjelent a „Lajtabánság Hivatalos Lapja” 1. száma az alkotmányozó gyűlésen felvett jegyzőkönyvvel és az ideiglenes kormányzótanács tagjainak névsorával. Tartalmazza még a Bánság határait, alkotmánytervezetét és az átmeneti intézkedéseket.

Utána közlik Prónaynak a kormányzóhoz intézett üdvözlő táviratát a második restaurációs kísérlet elhárítása után és a köszönő választ, amelyet azonban Magasházy őrnagy, a kormányzó szárnysegéde írt alá. (Megjegyzés: Ádám T. István: A nyugat-magyarországi felkelés története, Bp., 1935, 100.)

További hírek: Nagyszentmihályra költözött át Felsőőrről a fővezérség és a polgári központi hivatalok, ahol kényelmesebben helyezkedtek el.

Pinkafőn legutóbb a helyi értelmiség részvételével színi estélyt rendeztek. Horváth Margit zongorázott, aztán a „Fekete toborzó” c. egyfelvonásos darabot adták elő díszmagyarba öltözött ifjak és lányok. További fellépések után a szépen sikerült előadást reggelig tartó tánc követte.

„Veni Sancte.” A magyaróvári gazdasági akadémia felkelőnek ment hallgatósága Hamvasdon október 13-án nyitotta meg a tanévet. A szentmisét Fritz Nándor máriafalvi plébános celebrálta. Az ünnepélyen megjelentek Hamvasd, Határfő és Fehérpatak elöljárói is és üdvözölték a felkelőket. Az l. felkelőhadsereg parancsnoka (Taby Árpád – saját megjegyzés) magyar és német nyelvű beszédet mondott, amelyben hangsúlyozta, hogy félúton megállni nem lehet, hanem vállvetve küzdeni, amíg a Lajtabánság jövőjét nem biztosították. Csapatszemle után az ünnepség ebéddel zárult, amelyben a környékbeli tanítók, községi elöljárók, gazdák vettek részt a felkelőkkel együtt. (Három 241hét múlva Taby disszonáns körülmények közt vált meg a parancsnokságtól. A részleteket Prónay naplójából ismerjük.)

A „Közgazdaság” rovatban csak vámintézkedésről van szó: eszerint a behozatal vámmentes, a kivitel az anyaország területére kedvezményes vámhoz van kötve.

Az újság megjelenését követő napon megkezdődött a felkelők kivonulása Lajtabánságból. A Bundesheer bevonulásáig tartó interregnum alatt azonban még lehetett terjeszteni. Kiegészítésül hadd említsem meg, hogy a Pataki-gyilkosság ügyében külön kutattam. Ha Prónay lett volna az értelmi szerzője, naplójában maga is beismerte volna és én nem mulasztottam volna el a Soproni Szemlében közzétenni. Tárgyilagosságomat a Burgenländische Heimatblätter sem vonja kétségbe, különben nem közölte volna

néhányszor az 1921-es eseményekre vonatkozó írásaimat. Nyomozásom eredménye az alábbi levél volt, amelyet 1964. június 27-i keltezéssel a soproni származású Lautz Alfréd pornóapáti plébánostól kaptam a szombathelyi püspöki hivatal útján 1079/1964. sz. alatt:

„Dr. Géfin Gyula: A szombathelyi egyházmegye története III. kötet 990 Pataki Ferencről: született Márkón, Veszprém megyében 1872. június 30-án. Neve eredetileg Schnellbach volt és a bencés rendnek volt növendéke. Kutrovácz Ernő szentelte fel 1898. június 6-án. Káplán volt Máriafalván (1898–1900), Szenteleken (1900–3), Pinkafőn (1903–5), plébános helyettes Németszentgróton (Gerersdorf bei Güssing) (1905–6), plébános ugyanott (1906–17), Pornóapátiban 1917-től haláláig. 1921. október 5-én politikai gyilkosság áldozata lett."

Derék, buzgó pap volt. „Szomorú szívvel tudatom Pataki Ferenc pornóapáti plébános halálát, aki a nyugat-magyarországi politikai zavaroknak áldozatává lett. A nyáron tartott közös lelkigyakorlatokon példás buzgósággal vett részt. Mivel ellenségei már hosszabb idő óta támadták, a Nyugat-Magyarországon lefolyt eseményekre való tekintettel tanácsoltam neki, hogy a nyugalom helyreálltáig ne menjen vissza plébániájába. Ő azonban ártatlansága érzetében és híveit nem akarván a nehéz időben egyedül hagyni, hazament Pornóapátiba. Október 5-én az éj leple alatt ismeretlen egyének behatoltak a plébániaházba és a plébánost elhurcolták. Harmadnap a szomszédos nárai erdőben találták meg összeroncsolt holttestét. Az egyszerű lelkű és buzgó paptársat, kit árván hagyott hívei bánkódva siratnak, az oltártestvérek különös megemlékezésébe ajánlom. (Írja Mikes János akkori püspök úr.)"

Az anyakönyvi bejegyzés szerint (1922. fol. 160, Nr. 5.) meghalt 3-án vagy 5-én, halál oka gyilkosság, temette Osztovits József németlövői plébános. Megjegyzés: MAGÁNBOSSZÚ (a levélben is csupa nagybetűvel) és politikai gyilkosság áldozata lett.

Lautz Alfréd plébános leveléből idézem még: Illés György esperes plébános elítéli, hazugságnak és elferdítésnek nevezi a Dunántúli Estilap 1921. IX. 3. cikkét: „A pornóapáti plébános vezekel", alcím „A szószékről agitált az osztrákok mellett." A cikket magát nem közölhetem. Aki Schnellbachról Patakira magyarosította nevét, az sose volt hazaáruló agitátor (saját megjegyzésem)!

Az utóiratban megemlíti, hogy ő maga akkoriban soproni bencés diák volt és hallomásból értesült, hogy Pataki plébános holttestét kitekert tagokkal találták meg, és valaki látta, hogy ismeretlen tettesek kocsihoz kötve vonszolták volna az úton. Ezt nehezen hiszi el, mert amikor a kocsi érte jött, mindenkit elzavartak onnan. „A kihallgatás 242jött is, ismeretlen tetteseket mond – t. i. szembesítés után nem ismerték fel – kik voltak az elhurcoló egyének."

Tehát tény az, hogy gróf Erdődy Tamás a Lajtabánság fennállása folyamán megkezdte a nyomozást, amire Pornóapátiban négy évtized múltán is emlékeztek, de nem tudok róla, hogy a felháborító lincselés tetteseit megtalálták volna. Ismeretlenek maradtak.

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MŰHELY / Boronkai Szabolcs: Arcképek Sopron XIX. sz.-i német nyelvű irodalmi életéből

Boronkai Szabolcs: Arcképek Sopron XIX. sz.-i német nyelvű irodalmi életéből

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MŰHELY / Boronkai Szabolcs: Arcképek Sopron XIX. sz.-i német nyelvű irodalmi életéből / 4. Moritz Kolbenheyer (Kolbenheyer Mór) 1810–1884

4. Moritz Kolbenheyer (Kolbenheyer Mór) 1810–1884

Bár Kolbenheyer Mór műveiről, műfordításairól és levelezéséről jelentek meg már cikkeim a *Soproni Szemlében*[1(21)], személye nem hagyható ki sorozatunkból. 1810-ben született a sziléziai Bielitzben (ma Bielsko-Biala Lengyelországban), de a család a Szepességből származott.[2(22)] Apja Karl Friedrich Kolbenheyer posztógyártó, anyja Perczián Amália. Jelesebb rokonai közül elsőként unokatestvére Görgey Artúr említendő, akinek ő tanácsolta a katonai pálya választását.[3(23)] Sógora pedig báró Joseph von Cordon, az osztrák hadügyminiszter öccse. Már nyolcévesen elküldik az eperjesi evangélikus kollégiumba, majd 1822-ben a késmárki líceumba kerül, itt a Görgey-családnál lakik. Három év múlva apja csődbe megy, így haza kell térnie Sziléziába, hogy kelmefestőként dolgozzon. 1829-ben a család a bécsi Polytechnicumba küldi kémiát tanulni, ő azonban két év múlva eléri, hogy visszamehessen Késmárkra és befejezhesse a líceumot. Így meglehetősen későn, 1832-ben kerül a bécsi evangélikus teológiára. Bár 1820 óta Habsburg-alattvalók számára tilos a német egyetemek látogatása, Kolbenheyer 1836-ban Hohenzollern-Hechingen hercegnő támogatásával egy évet tölthet Berlinben. Tanulmányai befejeztével Eperjesen lesz másodlelkész, ahol feleségül veszi a még Bécsben megismert Medgyaszay Corneliát. Nyolc gyermekük születik 1846-ban Schwartner Imre lelkész halála után a soproni gyülekezet hívja meg. Bár az 1848-as forradalomban aktív szerepet nem vállal, Pulszky Ferenc feleségét bújtatja és prédikációt tart a szólásszabadságról.[4(24)] A bevonuló osztrák csapatok mégis vizsgálati fogságba vetik, ahonnan sógora közbenjárására szabadul.

1849-ben születik egy osztrák rendelet, mely megköveteli az iskolák modernizációját, egyben meghagyja az iskolafenntartó jogát a tanítási nyelv megválasztására. A 243korszerűsítéshez igénybe vehető az állam anyagi támogatása, ami azonban a német tanítási nyelv bevezetését jelenti. Kolbenheyer fellépésére, aki az iskola felügyeletét is ellátta, az egyházközség nem állami támogatást kért, hanem az egyházkerületnek adta át a líceumot. Ekkor került Sopronba új igazgatónak Király József Pál, aki a lelkész barátja és munkatársa lett. Amikor az egyházkerület elhatározta, hogy tanítóképzőt létesít, Kolbenheyert és Királyt küldte 1856-ban nyugat-európai pénzgyűjtő körútra. Az iskola 1858-ban meg is kezdhette működését. Ezután az egyházközség megbízásából, a toronyépítő bizottság elnökeként gyűjtött pénzt és végzett szervező munkát, míg 1867-ben felszentelhette az evangélikus templom ma is álló tornyát. Emellett részt vett az árvaház létrehozásában és megalapította a német evangélikus segélyszervezet, a Gusztáv Adolf-egylet soproni szervezetét. Aktivitására jellemző, hogy még karlsbadi (Karlovy Vary) gyógykezelése során is részt vett az ottani evangélikus templom építését előkészítő bizottság munkájában. Tevékenységét az uralkodó 1877-ben a Ferenc József-rend lovagkeresztjével ismerte el, amit Karsay Sándor szuperintendens adott át neki. Legnagyobb fájdalma, hogy 1881-ben kénytelen eltemetni legidősebb fiát, Ferencet, a pesti kultuszminisztérium építészét. Ő maga 1884-ben halt meg.

Kolbenheyernek kortársaihoz képest meglepően sok, negyven prédikációja jelent meg nyomtatásban. Az egyik magyarázata ennek talán az, hogy szoros kapcsolatban álltak szervezői tevékenységével, sőt eszközül

szolgáltak ahhoz. Nyugat-európai útja során prédikált pl. Londonban az ottani evangélikusok segítségét kérve.[5(25)] 1860-ban a torony építési költségeinek előteremtésére szólította fel a híveket.[6(26)] Úgyszintén a szószékről buzdított az evangélikus segélyegylet megalapítására.[7(27)] Ezek után természetes, hogy ő mondott ünnepi beszédet a líceum újbóli megnyitásakor, a templom felszentelésénél és az egylet alapításának évfordulóján.[8(28)] Politikai jellegű két prédikációja, a már említett 1848-as *Das freie Wort* (A szabad szó), amiért a börtönbüntetést szenvedte, és az 1867-es *Zur Feier der wiederhergestellten Landesverfassung Ungarns* (A helyreállított magyar alkotmány ünnepére) című beszéde. Ez utóbbi érthető módon patetikus szövegében Vörösmarty Szózat-ából idéz saját fordításában:

Es kommt noch, weil sie kommen muß,
Die bess're Zeit, nach der
Von tausend Lippen heißes Fleh'n
Aufwallt zum Sternenheer[9(29)]

Bár Kolbenheyer úgy tartotta, költői vénával megáldott („Mensch mit poetischem Aufluge"[10(30)]), lírája inkább alkalmi költészet. Jelesebb ünnepeken nem csak prédikációt 244mondott, hanem verset is írt, barátaihoz, ismerőseihez költeményben fordult. Megjelent két önálló verseskötete is. Az 1870-ben kiadott *Vierzeilen*[11(31)]-t (Négysorosok) elhunyt felesége emlékének szentelte. A kétszáz számozott, cím nélküli négysoros jó része róla szól:

Ich fand, wenn ich Dir in das Auge sah,
Darin Bestand und wandelloses Gewisses,
Wie bei dem treuen Weib von Ithaka
Der heimgekehrte Wanderer Ulysses.[12(32)]

Ezenkívül epigrammaszerű ironikus vagy bölcselkedő verseket találunk a kötetben. Meglepően őszinte vallási kérdésekben, amikor pl. az örök élettel kapcsolatos kételyének ad hangot, vagy a férfi Isten-képet kérdőjelezi meg:

Das Licht verlischt. Ein selbstbewußtes Ich,
Bleibt es im Tod? das ist das Kern der Frage.
(…)

Rauh ist der Mann. Das Weib ist sanft und mild.
Drum spricht der Alte von der Ziegeninsel:
Stellt mir die Gottheit dar im Frauenbild,
Sei's mit dem Meißel, sei es mit dem Pinsel.[13(33)]

A másik kötet a *Vom Krankenpfühle*[14(34)] (A betegágyból) egy évvel halála előtt jelent meg. A súlyosan beteg lelkész újabb kétszáz négysorosát összegző es lezáró műnek szánta. A betegség és a közelgő halál gyakori témája e végrendelet jellegű könyvnek:

Es scheint der Seelenhirten Mission,
All' Erdenleid, vom Kleinsten bis zum Größten,
Erdulden an der eigenen Person,

Damit er Alle wisse recht zu trösten.

Nun kommt es auch an mich heran
Was keinem ausgeblieben.
Der letzte Gang auf dunkler Bahn,
Lebt wohl! denkt mein, Ihr Lieben![15(35)]

Megnevezi példaképeit, néhány soproni költőt, ill. a rövid ideig itt katonáskodó Petőfit:

Therese Artner, Johann Kis, auch Dar,
Petőfi, sangt hier, nächst des Peiso Welle,
So duldet ohne Neid und stimmel zu,
Daß sich Euch Drei'n ein Vierter zugeselle.[16(36)]

*245*Hebbellel folytatott levelezéséről már korábban beszámoltam. Mellékelt a levelekhez azonban verseket is. Az 1830–31-es lengyel felkelésről írt költeményében megsejti a komor jövőt:

Begreiflich war die Sympathie,
Polen, der Factiosen Beute!
Uns tönt dasselbe Grabgeläute
Vielleicht schon morgen, wenn nicht heute.[17(37)]

1850-es *Starker Schneefall* (Erős havazás) című versével emléket állít a szabadságharc áldozatainak:

Ich weiß und sage den Bescheid,
Warum es hat so viel geschneit:
Man braucht ein großes Leichentuch
Für Alle, die das Jahr erschlug.[18(38)]

Legkiemelkedőbb műfordítói alkotásai a már ismertetett *Toldi*-fordítások. Arany eposzain kívül több kortárs költő művét ültette németre. A *Szózat* már idézett versszaka mellett lefordította Vörösmarty *Zalán futása* című költeményét, a kéziratot azonban Hebbel, akinek bírálatra elküldte, elvesztette.[19(39)] Németh Sára a II. világháború előtt még látta Kolbenheyer hagyatékában a *Fóti dal*, a *Fátyol titkai*, egy sor Garay János vers és Aranytól a *Mátyás anyja* és a *Rozgonyiné* fordításának kéziratát.[20(40)] Ezek sajnos a háborúban megsemmisültek. Hebbelnek küldött leveléhez csatolta Eötvös *Dalnok és király* (Sänger und König) és Garay *A fulánk* (Der Stachel) című versének fordítását, mely így fenn is maradt.[21(41)] Petőfi-fordításainak zöme megjelent nyomtatásban, a *Petőf'is poetische Werke*[23(42)] (Petőfi költeményei) két kötete számára fordított tizenhárom verset. A *Nemzeti dal*-t (Nationallied) azonban nem itt, hanem Vargyas András történeti munkájának betéteként olvashatjuk.

Auf! das Land ruft, Ungarbrüder!
Heute gilt's und nimmer wieder.
Freie Männer, Sklavenseelen –
Eins von beiden müßt Ihr Wahlen
Höre, Gott des Ungarnvolkes,

Unsern Schwur:
Sklaven soll hinfort nicht tragen
Ungarns Flur![23(43)]

246Nem csak szépirodalmi alkotásokat fordított, hanem Toldy Ferenc A *magyar irodalom története a középkorban* és Horváth Mihály *A magyarok története* című munkáit is.[24(44)]

Felmerül a kérdés, hogy miért igyekezett Kolbenheyer, csakúgy mint Rumy és Petz, a magyar irodalom és tudomány alkotásait németre fordítani. Hogy nem csak a honoráriumért, azt bizonyítják Hebbelnek írt sorai:

Der „Toldi" ist jedenfalls, so weit ich in der Sache competent bin, eine der schönsten Blüten der ungarischen Volksdichtung. Die Toldisage an sich verdient die Beachtung des Geschichtsforschers, als des Poeten. Herder hat den Naturlauten der Lappen, der Finnen (…) so viel Aufmerksamkeit geschenkt, daß man am Ende ein Gleiches auch für die Poesien eines Volkes ansprechen darf, welches ein Jahrtausend in Europa durchgelebt und doch auch ein kleines Gewicht in die Wagschale der Völkergeschichte gelegt hat.[25(45)]

Moritz Kolbenheyer késői képviselője egy eltűnőben lévő típusnak. Az előző két fejezetben bemutattuk, hogy milyen fontos szerepet játszottak a századelőn Németországban tanult evangélikus lelkészek a magyarországi német és az akkor formálódó, nyelvújító és műfajteremtő magyar kulturális életben. Kolbenheyer negyven évvel idősebb Kis Jánosnál és tizenhattal Petz Lipótnál. Szinte szimbolikus jelentőségű, hogy 1846-ban, amikor Sopronba kerül Kis, Gamauf, Petz már elhunyt, Rumy a következő évben hal meg. Ő már csak egy évet tanulhat Németországban, kortársai még annyit sem. Megváltozott a környezet is, 1844 óta a magyar a hivatalos nyelv. Életében 4%-ról 40-re nő Sopron magyar nyelvű lakosságának aránya. Az asszimiláció általános, már nem a város németesíti el a magyar Kis Jánost, hanem a német Frankenburg Adolf magyarosítja Sopront neofita buzgalommal. A 30-as, 40-es években végképp eldőlt, hogy nem a kisvárosi lelkészek és tanárok, a birtokukon visszavonultan élő nemesek verselése, vagy egymásnak küldözgetett levelei jelentik az irodalmi életet, hanem a rohamosan növekvő Pest-Buda folyóiratai, könyvkiadói és kávéházai. A német nyelvűség már idegennek számít, de a német irodalmon belül még Ausztria is (talán Bécs kivételével) provincia. A XX. sz. közepéig fennmaradó magyarországi német nyelvű közösségek természetesen ápolják saját kultúrájukat, de a helyi irodalom szűk keretei közül már egy szerző sem emelkedik ki. A műfordítás az egyetlen terület, ahol a magyarországi németek – és gyakorlatilag csak ők – magas színvonalon alkothatnak. Beszéltek magyarul, értették és ismerték irodalmunkat, ugyanakkor az anyanyelvük a német volt. A múlt század második fele a magyar irodalom egyedülálló korszaka, a magyarországi németek meglepő igyekezettel fordították kortárs magyar szerzők műveit és ismertették meg nevüket az európai köztudattal.

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MŰHELY / Gömöri János: Az Isis-kultusz emléke a nagylózsi római kori villából

247Gömöri János: Az Isis-kultusz emléke a nagylózsi római kori villából

A nagylózsi Petehida dűlő már régen ismert római kori lelőhely. A kavicsbányában többször találtak I–II. századi, római sírokat,[1(46)] ahol 1958-ban Nováki Gyula próbaásatást is végzett.[2(47)] A római kori temető

maradványai melletti kis dombháton, mintegy 200×200 m területen tetőfedő cserepek és kerámiatöredékek hevernek a szántás felszínén. Egy jelentősebb római villa állhatott ezen a helyen,[3(48)] amelyhez mint a környékbeli villagazdaságok nagy részéhez, még kovácsműhely is tartozott, mint azt a szétszórt vassalakok alapján megállapíthattuk.[4(49)]

Ebben a dűlőben szántotta földjét Mikó Rezső, amikor egy zöldes patinával bevont kis bronztárgyat talált, amelyen női fej mintázata domborodott. Otthon eltette a leletet más bronz és vasdarabok közé, mígnem évtizedek múlva fia – aki közben Sopronba költözött – hazalátogatva megtalálta a tárgyat és éremgyűjtő lévén, érdemesnek tartotta azt a soproni múzeumnak megmutatni. Véletlenül akkor hozta be a múzeumba Mikó Miklós a leletet, amikor a Milánói Palazzo Reale 1997 tavaszára tervezett nagy Isis kiállítására[5(50)] készítettük össze egy Sopronból kölcsönzendő lelet dokumentációját. Azért említendő ez a körülmény, mert a nagylózsi bronzdombormű Isist, az egyiptomi istennőt ábrázolta.

Amint a fényképfelvételeken[6(51)] (1. kép) és a rajzon[7(52)] látszik, vizsgálatunk tárgya nem valami egyedi, kiemelkedő művészi alkotás, hanem inkább a római iparművészet sorozatban gyártott termékével van dolgunk.

A 135 gr súlyú bronzöntvénynek csak az előlapját mintázták meg gondosan. Hátul, az öntvény eldolgozatlan peremmel határolt középső, homorú részén letörött vasszeg nyoma maradt meg (2. kép). A kerek féldombormű tehát egy sík fa felületre volt felerősítve. A dombormű alapja egy 5,2–5,5 cm átmérőjű és átlag 0,2 cm vastag szabálytalan formájú, kör alakú öntvény, amely Napot, vagy a teliholdat is szimbolizálhatja. Ennek közepén mintegy 2 centiméterre domborodik ki a telt női arc ábrázolása, két oldalt két-két fonatú hajjal, fején félkör, (feltehetően félhold) alakú diadémmal, a félhold szélein az – eredetileg tehénarcú – Isis istennő szarvainak csonkjait jelölő dudorokkal. Nyitott szemek, szétnyitott ajkak, és egyenes orr jellemzi a szabályos, szimmetrikus arcot. Az arc a félholddal együtt mérve 4 cm magas és a hajfonatokkal mérve 3,6 cm széles. Az egész domborművű veret, a hátteret biztosító körrel együtt súlyos, tömör öntvény, amelynek eredeti funkciója még kérdéses. Lehetett ajtó-, esetleg kocsi dísze, 249vagy lehetett magában egy Isis hívő házi szentélyében alkalmazott díszítés. Azt nem tételezzük fel, hogy a nagylózsi, római villagazdaságnak külön Isis szentélye lett volna.

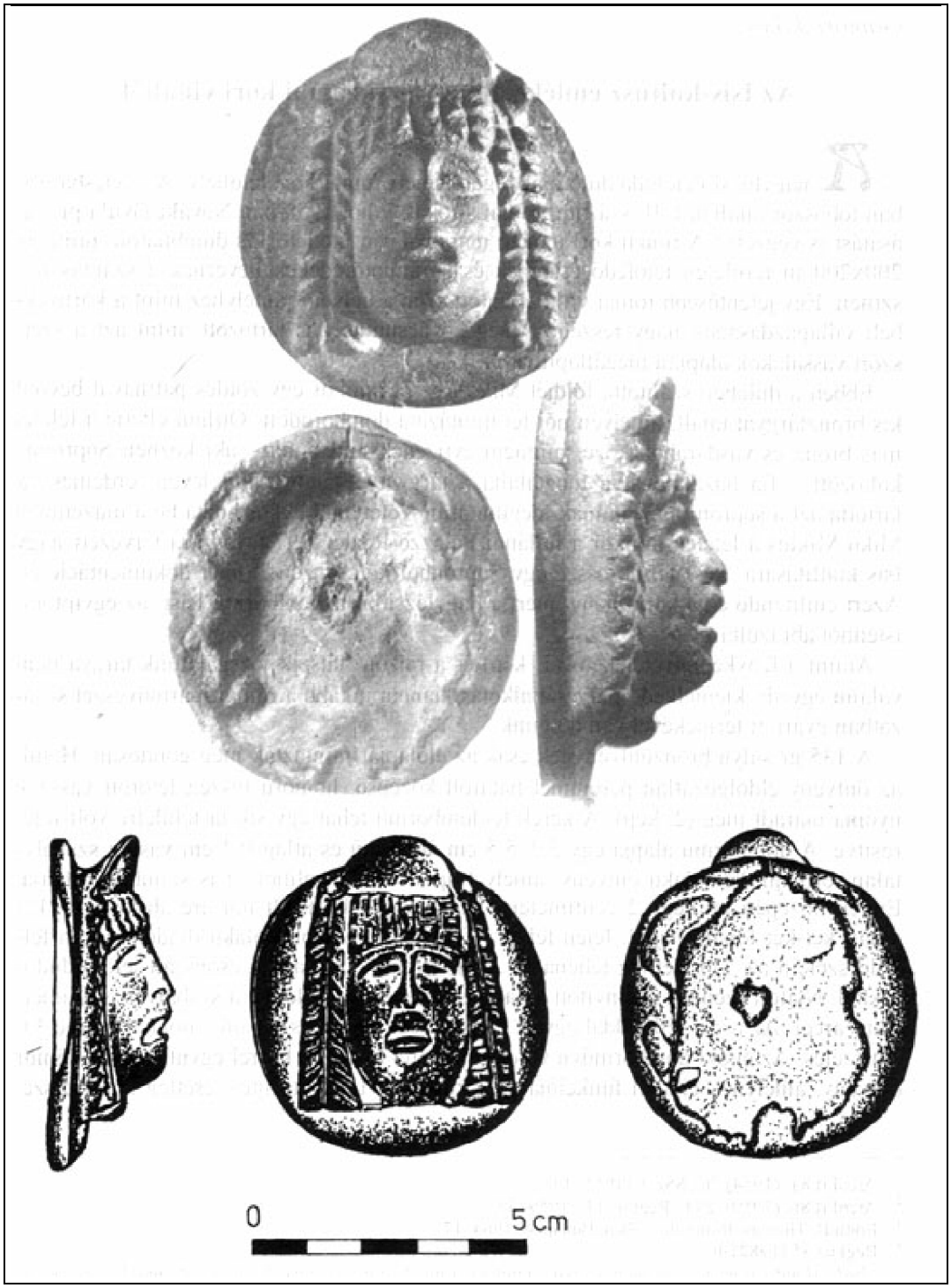

248Nagylózs, római villa helyén talált bronzöntvény

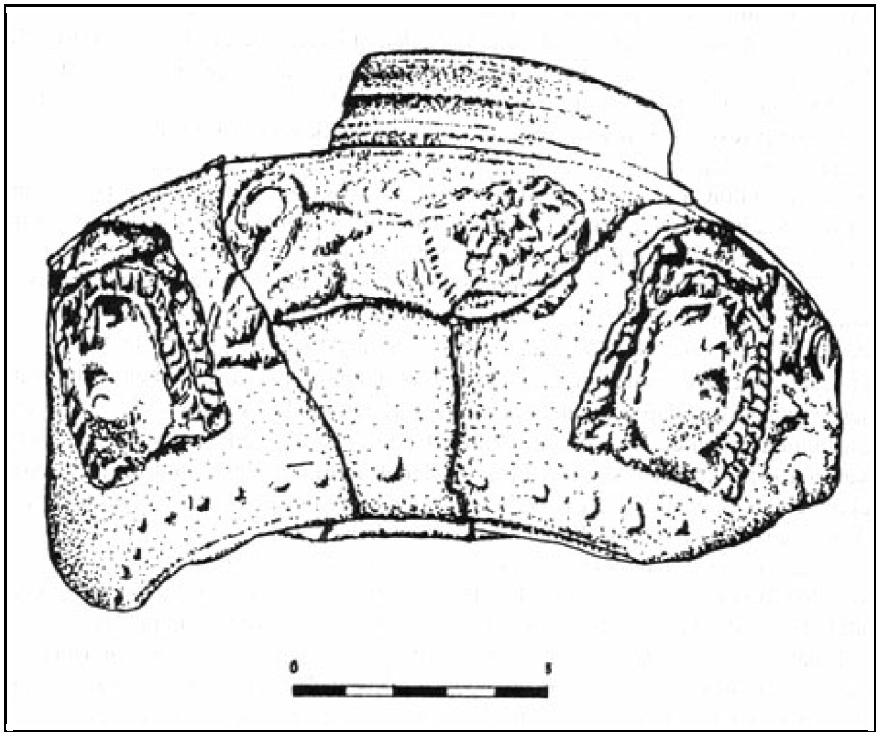

Poetovio (Ptuj, Szlovénia), mázas csésze töredéke oroszlánok és maszkok ábrázolásával, Gassner fotója nyomán átrajzolva

Pannonia meghódítása után az idegen, főleg görög kereskedőkkel és keleti katonákkal provinciaszerte elterjedtek az egyiptomi misztériumkultuszok. A császárkultusznak is hódoló Isis hívőket ebben az időben már nem üldözték, sőt az egyiptomi anyaisten hivatalos tisztelete a császári udvarban is támogatásra talált. Így a legnagyobb pannoniai városokban Carnuntumban (Bad Deutsch Altenburg), Aquincumban (Óbuda) és Savariában (Szombathely) is számos Isis-emléket találunk. Az Isis-kultusz eddig ismert két Sopron megyei emléke még a múlt században került elő a földből. Az egyedi kancsót, amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum őriz, 1820-ban találták egy nílusi jelenetet ábrázoló bronz paterával együtt. Ez a Rába parti Árpás (Mursella) római municipium közelében elrejtett lelet alexandriai műhelyben készülhetett és kétségtelen, hogy egykor valamelyik Isis-szentélyben használták[8(53)]. A másik jelentős Isis-emlék a soproni Kolostor u. 9. számú házban 1856-ban, pinceásásnál került elő. Az Isis-Bubastis oltárkő jelentőségét mutatja, hogy egy gazdag felszabadított, görög nevű rabszolga, Philinus 250állíttatta és kifaragtatta az oltárkő oldalára Isist, tehén alakjában, oldalán félhold ábrázolásával[9(54)].

A hellenisztikus és római kor művészetében, általában tehénszarvakkal és holddal ábrázolt Isis, a mithológia szerint Sebnek a föld istenének és Nutnak az ég istennőjének a lánya volna. Az Osiris-mítosz szerint Osiris, mint egyiptomi király az emberek jótevője, a földművelés megteremtője volt, akit gonosz testvére Séth megölt és a Nílusba vetett. Isis Osiris testvére és felesége volt, Osirist követte az alvilágba és ott új életre keltette. Isist így az alvilág istennőjeként is tisztelték, de az egyiptomiak szerint a Nílus vizétől megáztatott föld volt minden élőlénynek szülőanyja.[10(55)] Az egyiptomi kultuszok görög közvetítéssel kerültek a rómaiakhoz és terjedtek még a provinciákon kívül élő szarmata törzsekhez is.[11(56)]

Hogy az Itáliával szoros kapcsolatban lévő Borostyánkő út környékén is fel-felbukkannak a földből a római

korban népszerű Isis-kultusz emlékei, az a régészek számára nem lehet meglepő, hiszen a már említett Savarián kívül a Száva menti Emona (Ljubljana), a Dráva melletti Poetovio (Ptuj, Szlovénia) is fontos városai voltak az Isis kultusznak.[12(57)] Poetovio jelentős dél-pannoniai fazekas központnak számított. Az 1. sz. vége felé, vagy valamikor a 2. században készíthették Poetovioban azokat a mázas edényeket, amelyek egyikén a nagylózsi bronz domborművel méreteiben és formáiban teljesen megegyező, Isis-fejet ábrázoló, rátétes reliefdíszeket alkalmaztak.[14(58)] A Poetovioban talált csészén eredetileg négy szimmetrikusan elhelyezett maszk lehetett (a töredéken ma kettő látható), köztük ugró oroszlánok figurái domborodtak ki (a töredéken ezekből egy maradt meg). A csésze belső felülete sárgamázas, kívül világoszöld, a reliefeket pedig áttetsző, vörösesbarna máz fedi. (3. kép).

A poetovioi és a nagylózsi leletek esetében az alkalmazott művészet olyan római kori példájával találkozunk, amelyhez hasonlót sok esetben találhatunk a középkori és újabbkori nagyművészeti alkotásoknak az iparművészetre, vagy a népművészetre gyakorolt hatásában[15(59)] is. A fazekasmester – a poetovioi esetben – negatív másolatot készített az istennőt ábrázoló bronzdomborműről, ennek segítségével sorozatban állíthatta elő a mutatós, figurális díszítésű csészéket, amelyeknek az Isis-kultusz hívei között bizonyára nagy keletje lehetett.

A nagylózsihoz hasonló, apró leletek jelentős értékek a régészettudomány számára, mert nem csak a homályos egyiptomi misztériumkultuszok megértéséhez, elterjedésüknek rekonstruálásához adhatnak támpontot, Hanem a környékünkön a római korban élt emberek szokásaira, hiedelmeire is következtethetünk belőlük. Emellett a most ismertetett 251igényes kivitelű bronzöntvénnyel kapcsolatban egy másik kérdés is felvetődik, történetesen, hogy helyi, pannoniai készítmény-e a római kori iparművészetnek ez a – minden valószínűség szerint sorozatban öntött, dekorációs célokat szolgáló – darabja, avagy a távolsági kereskedelem útján hozták a Scarbantia territoriumán egykor álló villába? A poetovioi kerámialelet ismeretében feltételezhetjük, hogy délről, feltehetően Észak-Itáliából – valamikor az l. század vége felé, vagy a 2. század első felében – szállíthatták a *negatiator*ok Scarbantia környékére a Nagylózson megtalált bronzöntvényt.

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MŰHELY / Varga Imréné: A Magyar Történelmi Társulat soproni vándorgyűlése (1932. február 13–14.)

Varga Imréné: A Magyar Történelmi Társulat soproni vándorgyűlése (1932. február 13–14.)

Dr. Házi Jenő 1918-tól 1950-ig volt Sopron város főlevéltárosa. Halála után, 1986-ban iratanyaga letétként levéltárunkba került. A rendezés során került elő a Magyar Történelmi Társulat Sopronban (harmadízben) 1932. február 13–14-én tartott vándorgyűlésével kapcsolatos levelezése. Az irathagyatéknak e vándorgyűlés megszervezését, lebonyolítását és utóéletét tükröző irataiból közlünk itt válogatást.[1(60)]

Az előkészítő munkálatokról számol be Házi Jenőnek egy „Kedves Barátom”-nak címzett, 1932. január 19-én kelt levele: „A vándorgyűlés előkészítésének munkájához hozzáfogtam. Az elszállásolás könnyen megy, annál keservesebben a taggyűjtés. A főispán úr a Miniszter úrral már személyesen beszélt, most pedig az Irodalmi Kör külön is meghívja Őt. Ezzel mi mindent elkövettünk megjelenése érdekében, és most Rajtatok áll, hogy valóban meg is jelenjék. Angyal Professzor úrral Bécsben tárgyaltam, és kezdetben úgy látszott, hogy nem hajlandó az előadásra, másnapra azonban meggondolta a dolgot, de témát változtatott

Széchenyi helyett inkább a buchlaui találkozásról és annak következményéről fog előadni. Félek, hogy e tárgy a közönséget nem fogja annyira érdekelni, mint az első kérdés, azonban ez nem baj. Mivel úgy a városi, mint a vármegyei levéltárat Nektek be akarjuk mutatni, ebből kifolyólag lehetségesnek tartom, hogy néhányatoknak lesznek különleges kívánságai, pl. valamely oklevél vagy irat után érdeklődik valaki, avagy bizonyos tárgykörre szeretne adatokat találni stb. Nagyon természetesen úgy én, mint a vármegyei kollégám a legkészségesebben állunk rendelkezéstekre…”

A vándorgyűlést a Kaszinó nagytermében tartották, miként erről az itt közölt „Meghívó” tudósít.

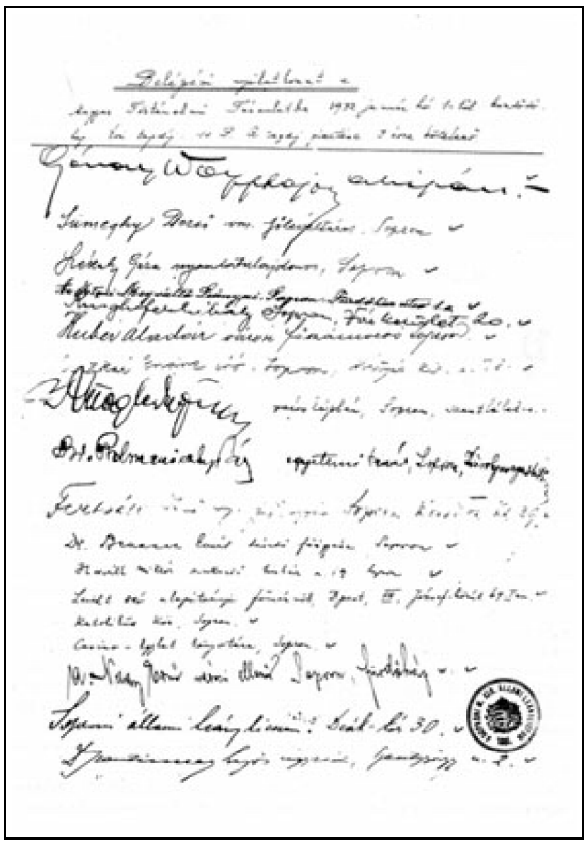

252Belépési nyilatkozat a Magyar Történelmi Társulat tagjai közé

Csak a történeti hűség kedvéért jegyezzük meg, hogy a meghirdetett tárgysorozat ellenére Klebelsberg Kunó családi okokra hivatkozva táviratban mentette ki magát.

253A vándorgyűlésre *Budapestről* érkeztek: Domanovszky Sándor dr. egy. tanár, a Társulat alelnöke, Lukinich Imre dr. egy. tanár, a Társulat főtitkára, Hajnal István dr. egy. tanár, a Századok szerkesztője, Schwartz Elemér dr. egy. magántanár, Asztalos Miklós dr., nemzeti múzeumi tisztviselő, Deér József dr., a Nemzeti Múzeum tisztviselője, Csányi Károly, az Iparművészeti Múzeum igazgatója, Herczog József dr., az Országos Levéltár igazgatója, Kossányi Béla dr., az Országos Levéltár levéltárosa, Gárdonyi Albert dr., Budapest Székesfőváros főlevéltárosa, Tóth László dr., a Nemzeti Múzeum tisztviselője. *Bécsből* érkeztek: Angyal Dávid dr. ny. egyetemi tanár,[2(61)] a bécsi Magyar Történelmi Intézet igazgatója, Jánossy Dénes dr., a bécsi levéltárakhoz kiküldött magyar kormánymegbízott, Paulinyi Oszkár dr., a bécsi levéltárakhoz kiküldött magyar kormánymegbízott helyettese, Salacz Gábor dr., a Teresianum magyar tanára, Szilágyi

Lóránt dr., Iványi-Grünwald Béla dr. és Bakács István, a Magyar Történelmi Intézet tagjai. A Storno Múzeum megtekintése után a megyeházára mentek, ahol Sümeghy Dezső főlevéltáros bemutatta a megyei levéltárat. Utána a Kaszinó épületébe mentek a vendégek, ahol 6 órakor megkezdődött a vándorgyűlés.

MEGHIVÓ.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

A FRANKENBURG IRODALMI KÖR

MEGHIVÁSÁRA 1932. FEBRUÁR HÓ 13-ÁN, SZOMBAT DÉLUTÁN 6 ÓRAKOR SOPRONBAN A KASZINÓ NAGYTERMÉBEN

VÁNDORGYŰLÉST

TART.

TÁRGYSOROZAT:

1. *Dr. gróf Klebelsberg Kuno* nyug. m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, a *Magyar Történelmi Társulat* elnökének elnöki megnyitója.

2. *Dr. Angyal Dávid* nyug. egyetemi ny. r. tanár, a *Bécsi Magyar Történeti Intézet* igazgatójának előadása: „A buchlaui találkozás és következményei."

3. *Dr. Schwartz Elemér* egyetemi m. tanár felolvasása: „Nyugatmagyarország helységnevei és a településtörténet."

4. *Dr. Vitéz Házi Jenő* városi főlevéltáros felolvasása: „Moser Osvát polgármester számadáskönyve az 1440/1. évre."

Az érdeklődőket tisztelettel meghívja

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT ELNÖKSÉGE.

SZÉKELY ÉS TÁRSA, SOPRON

A vándorgyűlés meghívója

Sopron elit közönsége szép számmal gyűlt össze a nagyteremben. A közönség lelkes tapssal fogadta a terembe lépő tudósokat, majd Thurner Mihály dr. polgármester üdvözölte őket. A polgármester beszéde után Domanovszky Sándor egyetemi tanár, a Testület alelnöke, mielőtt megnyitotta volna a gyűlést, válaszolt Thurner Mihály beszédére, köszönetet mondva a szíves meghívásért. – „Mi nem vezetni akarunk – mondotta többek között – nem vezető szerepet akarunk vinni a politikai életben, hanem feldolgozni 254azt az anyagot, amit itt Sopron városában és egyebütt találunk."[3(62)] Beszéde további részében vitéz Házi Jenő munkájáról emlékezett meg, aki addig már tíz kötetben adta ki a régi okleveleket és okiratokat. Elismerő szavakkal méltatta ezt a nagyszabású munkát. „Nincs még egy ilyen a csonka hazában" – mondotta. A gyűlés megnyitása után Angyal Dávid „A bauchlaui találkozás és következményei" címmel tartott előadásában a világháború okaira vonatkozó adatokkal szolgált. Schwartz Elemér „Nyugat-Magyarország helységnevei és a településtörténet" című előadásában rámutatott arra, hogy az elcsatolt területen számos olyan község van, amelyiknek a múltban csak magyar neve volt.

A vándorgyűlés résztvevői Nagycenken

Dr. Házi Jenő „Moser Osvát polgármester számadáskönyve az 1440/41. évre” címmel tartott előadást: Másnap, vasárnap reggel autóbusszal Nagycenkre utaztak, hogy áldozzanak Széchenyi István emlékének. A kriptánál Róka József kormányfőtanácsos, pápai kamarás üdvözölte a megjelenteket. Az üdvözlés után Domanovszky Sándor babérkoszorút helyezett el Széchenyi sírjára.[4(63)]

A vendégeket Sümeghy Dezső kalauzolta. Sopronba visszaérve megtekintették a városi levéltárat, melyet Házi Jenő ismertetett. A levéltár megtekintése után közös ebéden vettek részt, majd a délutáni órákban hazautaztak. Elutazásuk előtt elragadtatással nyilatkoztak nemcsak az itt tapasztalt vendégszeretetről, hanem mind a megyei, mind a városi levéltárról is, valamint arról a felbecsülhetetlen munkáról, melyet a két főlevéltáros végez. A tudós előkelőségek ismételten kijelentették, hogy vidéken sem a soproni városi, sem a megyei levéltáraknak nincs párja. Elismerésük szólt a két törvényhatóságnak is, melynek tagjai mindenkor szívesen áldoztak a levéltárakra. A Magyar Történelmi társulat nevében Domanovszky Sándor 1932. február 19-én kelt levelében mondott köszönetet Házi Jenőnek a vándorgyűlés sikeréért.

255SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Metzl János: A Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör 1996. évi tevékenysége

A Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör fennállásának 9. évében is folytatta hagyományos tevékenységét, a magyar és osztrák intézményi és személyes kapcsolatok alulról való építését. Tagjaival Ausztria kulturális és természeti értékeit kirándulások szervezésével igyekszik megismertetni. Az elnökség havonta ülésezett az aktuális feladatok megbeszélésére.

Február 23-án a Baján-házaspár meghívására a Halászcsárdában baráti találkozón fogadták dr. Peisch Sándort, hazánk bécsi nagykövetét. A találkozáson dr. Metzl János, a kör elnöke, Keresztény Richárd, a kör titkára, valamint Stephan Franye, az osztrák Corvinus Kreis elnöke vett részt. A nagykövetet tájékoztatták a két Corvinus Kör tevékenységéről, akinek ez alkalommal a kör elnöke átnyújtotta Renner Kálmán Matthias Rex érmét.

A kör évi közgyűlését február 27-én tartotta a GYSEV igazgatóság előadótermében. A közgyűlést a Corvinus Kreis részéről Stephan Franye elnök üdvözölte. A közgyűlés egyperces néma felállással emlékezett meg Gustav Kraupa volt bécsújhelyi polgármesterről, aki a Corvinus körök tevékenységét alakulásuktól fogva hathatósan támogatta. Az elnöki beszámoló és pénzügyi jelentés elfogadása után a közgyűlés Sostarich András elnökségi taggá választotta. Az évi programot a kör titkára ismertette.

A Soproni Képzőművészeti Társaság a bambergi Form + Farbe e. v. képzőművészeti kör meghívására, a Corvinus Kör közreműködésével két kiállítást rendezett a bajorországi (frankföldi) Bamberg és Kulmbach városokban. Mindkét kiállítás megnyitóján a kör elnöke is részt vett és üdvözlő szavakat is mondott. A kiállítás iránt nagy volt az érdeklődés, azok öregbítették hazánk és városunk hírnevét, ami az ottani sajtó cikkeiből is kiderül. A kiállításon 28 soproni művész 128 alkotását mutatták be.

Május 5-én a kör elnöke meghívásra részt vett Illmitzben a Nationalpark Neusiedlersee-Seewinkel információs centrumának ünnepélyes megnyitásán. A Corvinus Kör a közös nemzeti park ügyének támogatását mindig szívügyének tekintette.

Május 24-én a Halászcsárdában a tagok baráti vacsorán jöttek össze.

Június 21-én a kör elnöke részt vett a Soproni Ünnepi Hetek megnyitóján és városházi fogadásán.

Június 28-án a Corvinus Kör ismét részt vett a Soproni Képzőművészeti Kör kiállításának rendezésében, ezúttal Bécsben, a Döblingi Képzőművészeti Kör meghívására. A kiállításon a Corvinus Kör a Képzőművészeti Körrel együtt tagjai részére autóbuszos kirándulást szervezett. A résztvevőket Adolf Tiller, Döbling kerületi elöljárója, az elöljáróság épületében fogadta, majd felszállva a buszra, személyesen mutatta be a kerület nevezetességeit. Ez alkalommal a Himnusz eléneklésével tisztelegtünk gr. Széchenyi 256István szobránál a legnagyobb magyar emlékének, utána a Kahlenbergen és Leopoldsbergen át Klosterneuburgba is kimentünk. A kiállítást a döblingi Beethoven Saal-ban Adolf Tiller kerületi elöljáró nyitotta meg és azon Sopron alpolgármestere, Fülöp József is üdvözlő beszédet mondott. A vernissage után Adolf Tiller a közeli Mayer Heurigerben fogadást adott a vendégek részére. A kiállítást néhány nap múlva átvitték a közeli Wertheimstein villában lévő Kerületi Múzeumba, ahol ezt július 1-jén ugyancsak Adolf Tiller nyitotta meg.

Júliusban rendezték meg a Fertőn a hagyományos Széchenyi vitorlás regattát. A Corvinus Kreis által adományozott vándorserleget dr. Gimesi Szabolcs adta át a győztes csapatnak.

November 7-ére az elnökség képviselőit a Corvinus Kreis meghívta elnökségi ülésükre Kismartonba. Ezen az ülésen a kör elnökén kívül Dávidházy István alelnök és Simon Erzsébet vett részt. Az osztrák egyesület egy közös vegyesbizottság megalakítását javasolta.

November 17-én Sopronban a Várkerület Galériában volt Paula Cydlik és Luise Giessel bécs-döblingi festőművésznők kiállításának ünnepélyes megnyitója. A kiállítás szervezésében a Soproni Képzőművészeti Társaság mellett a Corvinus Kör is részt vett. A kiállítást Sz. Nagy Sándor, a Képzőművészeti Társaság elnöke nyitotta meg.

November 24-én a kör elnöke meghívásra részt vett Bécsben a „Die grüne Donau-Ungarns Auen-Nationalpark" c. film ősbemutatóján a Collegium Hungaricumban. Az osztrákok által készített film a Duna–Dráva Nemzeti Parkot mutatja be.

Az Osztrák–Magyar Corvinus Kreis november 26-án tartotta Bécsújhelyen a Hotel Corvinusban tisztújító közgyűlését. Ezen a kör részéről az elnök, a titkár és Simon Erzsébet vett részt. A közgyűlésre Sopronból és több magyar városból is hívtak vendégeket. Sopron városa részéről dr. Gimesi Szabolcs polgármester, a Corvinus Kör részéről dr. Metzl János elnök üdvözölte a közgyűlést. A közgyűlés az éves beszámoló után ismét Stephan Franyet választotta elnöknek, Franz Pinczolitsot titkárrá, a magyarországi kapcsolatok titkárává pedig Szalay Csabát. Bejelentették, hogy Bécsújhelyen az ügyek intézésére irodát nyitottak, magyar származású ügyintézővel. A közgyűlés Stefani György, a bécsi magyar nagykövetség tanácsosának záró üdvözlő szavaival ért véget, utána a vendégek részére fogadást adtak.

November 29-én a kör évzáró ünnepi estet rendezett a kör tagjai részére a Juventus étteremben, melyen 55 tag vett részt. Ezen Stefani György, a bécsi magyar nagykövetség tanácsosa is részt vett. A kör elnöke röviden beszámolt a kör 1996. évi tevékenységéről, majd Stefani György mondott üdvözlő beszédet. Ezt tombolasorsolás, majd vacsora követte.

December 14-én a kör képviseletében az elnök részt vett az 1921. évi soproni népszavazás 75. évfordulóján rendezett díszközgyűlésen, majd a Petőfi Színházban megtartott városi díszünnepségen.

A Corvinus Kör tagjai részére 1996-ban is több autóbuszos kirándulást szervezett Ausztriába.

Az évi első kirándulás április 20-án Lilienfeldbe vezetett, ahol vezetéssel megnézték a ciszterci kolostort, utána st. Pölten, majd a herzogenburgi ágostonrendi kolostoregyüttes megtekintése volt műsoron. Június 15-én a kör tagjai a Waldviertelbe kirándultak. 257Ott Rapottenstein várát, majd Zwettl várost és ciszterci apátságát nézték meg, utána pedig Ottenstein vára és a duzzasztómű megtekintésére került sor. Szeptember 21-én a Schneealpéra szerveztek turistakirándulást, a nagy köd miatt azonban a tervezett túrát le kellett rövidíteni. Visszatérve a völgybe azután megtekintették a neubergi ciszterci templomot és kolostort. Az év utolsó kirándulását október 19-én rendezték. Először Csávára (Stoob) mentek, ahol Szakály Ernő elnökségi tag szervezésében megtekintették a fazekasműhelyt és múzeumot, a műhelyben bemutatót is tartottak. Onnan Borsmonostorra (Klostermarienberg) mentek, ahol magyar nyelvű vezetéssel megtekintették a „Ciszterci rend 800 éve a pannoniai térségben" c. burgenlandi tartományi kiállítást. A kiállítás megtekintése után felmentek az Irottkőre. Onnan visszatérve megálltak Lékán (Lockenhaus), ahol a templomban megtekintették a Nádasdy-kriptát. Végül a soproni hegységet megkerülve a Rozáliára vezetett

útjuk. A kápolna megtekintése után Fraknó várát érintve tértek haza.

A tagok részére minden hónap második szombatján Dénes Ottó elnökségi tag gyalogtúrát vezetett a soproni hegységbe. Ezeken 8–17 fő vett részt. Szeptember 7-én még egy soron kívüli gyalogtúrát is vezetett Fertőrákosról Fertőmeggyesre (Mörbisch), mely ugyancsak a szomszédos osztrák területek jobb megismerését szolgálta.

G. Szende Katalin: Kézművesipartörténet-történet Beszámoló egy négyszögletű kerekasztalról

A hazai kézművesség kutatóinak körében, legyenek történészek, néprajzosok vagy régészek, évtizedek óta köztudott, hogy Sopron országosan egyedülálló tárgyi és írásos forrásanyaggal rendelkezik, és hogy ennek feldolgozását jeles kutatók egész sora folytatta és folytatja példamutatóan, élükön Domonkos Ottó ny. múzeumigazgatóval, a VEAB Kézművesipartörténeti Munkabizottságának alapító tagjával. Nevéhez fűződik többek között a párját ritkítóan gazdag Kézművesség – Népművészet kiállítás (v. ö. SSz. 1994. 1, 105, 233 skk.) és az Akadémiai Kiadó új Magyar Néprajz sorozatának Kézművesség kötete (Bp. 1991.) Ezenkívül az említett munkabizottság Veszprémben rendszeresen megrendezett konferenciáin ő és más kollégák is számos előadáson foglalkoztak Sopron szűkebb és tágabb régiójának kézművességével.

Veszprémben a magyar kutatók összejövetelein kívül négy ízben, 1978-ban, 1982-ben, 1986-ban és 1994-ben nemzetközi kézművesipar-történeti szimpóziumokra is sor került, amelyek különleges találkozóhelyként keleti és nyugati kutatók számára közös megszólalási lehetőséget biztosítottak, és igen termékenyítőleg hatottak a téma iránti érdeklődésre. A négy konferencián közel másfél száz előadás hangzott el, és jelent meg nyomtatásban is, példás gyorsasággal.

A Ludwig Boltzmann Institut für Historische Sozialwissenschaft bécsi irodája (Dr. Albert Müller) és a salzburgi egyetem történeti tanszéke (Prof. Josef Ehmer) egészen 258más jellegű kézművesipar-történeti tanácskozások sorozatát szervezte a ’80-as évek végétől Bécsben ill. Salzburgban. A „Probleme und Perspektiven handwerksgeschichtlicher Forschung” címmel rendezett munkatalálkozókon egy-egy, kézművességgel kapcsolatos témát vitattak meg, elsősorban történeti-szociológiai szempontból, a német nyelvterület legkülönbözőbb országaiból (Németország – az első alkalmakon még NDK és NSZK –, Svájc, Ausztria) érkezett résztvevők. E sorok írója 1990-től kapott meghívást az összejövetelekre. A témák között szerepeltek többek között a kézművesség és a konfliktushelyzetek, a kézművesség és mobilitás, a nők szerepe, a bérezés és a szegénység kezelése. A megbeszéléseken rövid vitaindítók után általában kötetlenül, a jelenlevők mindegyikének aktív közreműködésével folyt a témák megvitatása, az „előadók” és a „hallgatók” között hamar eltűnt a választóvonal.

Az osztrák szervezők 1996-ra elérkezettnek látták az időt, hogy a hetedik összejövetelen maguk és elődeik munkásságát vegyék górcső alá, és megvizsgálják, hogy az egyes főbb történeti iskolák képviselői miért úgy írtak a kézművesség történetéről, ahogyan azt tették. Az eddigi magyarországi rendezvények tudománytörténeti jelentőségét is elismerték azzal, hogy az eddigi bécsi ill. salzburgi helyszínek után a *Handwerksgeschichte-geschichte* címmel megrendezett nemzetközi kerekasztal-konferenciára a

„Vasfüggönytől keletre”, Sopronban, a Levéltár gyönyörű régi könyvtártermében került sor 1996. november 29. és december 1. között.

Az osztrák és magyar kollégák mellett, akik között történészek, régészek, levéltárosok, néprajzosok egyaránt megtalálhatók voltak, Németországból és Belgiumból, ill. Szentpétervárról is érkeztek résztvevők, köztük nemzetközileg elismert tudósok és fiatal kutatók egyaránt, akik a kézművesipar történetének témájából írják disszertációjukat A soproni kutatók közül a Levéltár, a Múzeum és a Központi Bányászati Múzeum számos munkatársa is jelen volt. Ez a tény is mutatja, hogy a megvitatott témák széleskörű érdeklődést váltottak ki. Lehetőség nyílt Európa különböző térségeinek, illetve a különböző társtudományok nézőpontjainak és eredményeinek összehasonlítására, és igen érdekes és termékeny vita bontakozhatott ki.

Az előadások és kutatási beszámolók a résztvevők által kutatott szakterületek szerint, a történetfilozófiai megközelítéstől (A. Müller) a gyakorlati régészet eredményeinek interdiszciplináris bemutatásáig (Holl Imre) sokféle nézőpontot tükröztek. A viták arról tanúskodtak, hogy a kézművesipar-történet kutatása igen szorosan kötődik a nemzeti hagyományokhoz, és a mindenkori politikai és társadalmi keretek változásai – mint pl. Németország megosztottsága, majd újraegyesítése – a kutatás tárgyát és a kutatók szemléletét, sőt gyakran a kutatók személyes életútját is döntően átalakították.

A vitában, Heckenast Gusztáv (MTA Történettudományi Intézete) és Halmos Károly (ELTE Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék) segítségével megpróbáltunk német / osztrák és magyar oldalról is magyarázatot adni a Veszprémben tartott hazai és nemzetközi tanácskozások nagy vonzerejére és széleskörű hatására is. A jelenlegi szimpózium magyar és külföldi résztvevői közül többen (Domonkos Ottó, valamint Helga Schulz és Reinhold Reith, Berlin, Rainer S. Elkar, München/Giessen, Helmut Brauer, Lipcse) a kezdetektől jelen voltak ezeken a tanácskozásokon, így saját tapasztalataik alapján tudták számba venni a maradandó eredményeket, a tanulságokat és a kutatás jelenlegi állását.

259A beszámolók közül soproni szempontból Holl Imre (MTA Régészeti Intézete) előadása volt a legérdekesebb, aki saját ásatási eredményei és külföldi levéltári források alapján a nürnbergi és a steyri késesek termékeinek elterjedéséről, ill. a külföldi tömegáru elterjedése és a hazai kézművesség fejlődése közti összefüggéseket tárgyalta, részletesen foglalkozva a soproni késesekkel is. A beszámoló tudománytörténeti szempontból felvetette a régészeti és a történeti anyag együttes értékelésének lehetőségeit és korlátait is.

Többen is kifejezték azt a véleményüket, hogy ez a soproni összejövetel a veszprémi szimpóziumok folytatásának számíthat. A szervezők és a résztvevők egyetértettek abban, hogy igen hasznos lenne két év múlva újabb nemzetközi tanácskozást szervezni osztrák, magyar és német kutatók részvételével.

A konferencia programját a Soproni Múzeum Kézművesség-népművészet kiállításának megtekintése és városnézés zárta. A helyszínen elhangzottak és az azóta küldött levelek alapján a résztvevők mindegyike sikeresnek ítélte az összejövetelt szakmai szempontból és a személyes kapcsolatok fejlesztése szempontjából egyaránt.

A rendezők és a résztvevők ezúton is szeretnének köszönetet mondani az Aktion Österreich–Ungarn alapítványnak a rendezvény nagyvonalú támogatásáért.

Salamon Nándor: Invitáció – írásban és képben
Giczy János könyve

A Sopronban élő „magyar” festőről szólva két, némileg egymásnak feszülő, mára kiegyenlítődő – maga által leírt – érzést érdemes megforgatnunk. Szándékosan hangsúlyozzuk a „magyar” jelzőt a „soproni” ellenében, mert Giczy János a kortárs festészetnek olyan sajátos jelensége, aki egy szűkebb táj, közösség életére, sorsára úgy reagál, hogy a nemzete egészére, létére ható igazságokat mond ki – műveivel. Az övéitől útravalóul kapott elhivatottság terhét vette vállára, rendíthetetlen hittel vitte végig férfikorán s kiáltotta világgá: „Emberek! Múltról, sorsokról szólok hozzátok. Az én szóm az ő nyelvükön mordul, érdekükben. Figyeljetek rám!” Ennek súlyát érezve, írta le visszatekintőben: „A festőnek (…) értő közönségre is szüksége van. Sopronban főleg ez az utóbbi hiányzott.” Pedig nem idegenként tért ide útíve a tanulmányok és a pályaindító évek múltán. Gyermekkori vonzásoknak engedett: „Sopron volt nekem a város (…) szépsége, terei, utcái, részletei elbűvöltek”. Igaz, nem lépett járt utak követőjeként a helyi elődök nyomába, de a sokáig vágyott befogadás oka aligha pusztán a „konzervativizmus”-sal fedhető le.

Véleményünk szerint, egyszerűen a városi polgár mentalitása nem tudott mit kezdeni az egyértelműen paraszti-falusi életformát ábrázoló művésszel. Csak témát láttak ott, ahol új, más színharmóniák, képszerkesztési módok, az öncélú szépséget felváltó igazságok formálódtak képpé, ábrázolt embertársaink szerepe pedig túlmutatott az aktuális modellülésen, staffázsfunkción: életérzést, magatartást, erkölcsi tanítást fejezett 260ki. Történéseket elbeszélve, szituációkat, cselekvéseket jelképpé transzponálva. Mindez múlt időbe tehető. Az életművét a maga megszabta, de a hagyományokhoz és a modern eszmékhez igazodó értékrendben építő festő a természetelvűséget nem tagadó mai magyar piktúra számottevő – elismert! – alakjává érett. Közben elfogadta városa polgársága, értelmisége is. Erről meggyőződhettünk Nagycenken ez év márciusának idusán. A Horváth–Lukács Galériában rendezett kiállítás – és könyvpremier – megnyitóján hullámzó, jórészt Sopronból kiutazó tömeg érdeklődése felért egy, a Giczy-festészetet támogató demonstrációval. Kettős ünnep volt e nap a régió művészeti életében. Régen látott, összefoglaló jellegű, meglepetéseket sem nélkülöző kiállításra vállalkozott a festő. Nem kisebb értékű a Galéria kezdeményezése sem. Könyvkiadóként világra segítette a művész egyéni felfogásban írt, nagyszámú reprodukcióval illusztrált albumát, önéletírását.

Az új galéria nagy részét foglalták el a képek. Döntő súllyal azon munkák, amelyek a könyv anyagát alkotják. Köz- és magántulajdonban őrzött fő művek és az utóbbi években készült kompozíciók szemléjének lehettünk tanúi. Kiemelt helyen az összeölelkezést, elfogadást szimbólummá fogalmazó Sopron anno… (1995) s az ugyancsak hasonló jelentésű Sopronban (1972–73) című olajtempera függött. Nem veduta-ábrázolás egyik sem, mégis városkaraktert örökített meg két, időben távoli időpontban érvényes viszonyt fejezett ki. Vallomásértékük tagadhatatlan.

Néhány korábbi, már jellemző képépítési módot megtestesítő festménye, például a geometriával, egyenesekkel és síkokkal kísérletező Csöpög (1966) vagy a népi üvegfestészet szürrealizmusát továbbfejlesztő Halottak napja (1971), miként a biblikus témát „lefordító” Pásztor a „honnét jövök” kérdésére adott plasztikus választ.

A nyolcvanas-kilencvenes évtizedek formai-szerkezeti leleménye a szárnyas oltár, a különféle kiegészítőkkel, faragványokkal gazdagított-keretelt fatábla, az ajtós kép. A lassú „fordulatban” része volt az európai utazásoknak, a múzeumokban, templomokban látott előkép-példáknak, az epikus szándék

növekedésének és faragó-mesterkedő kedvének. Bolti keretek helyett régi deszkákból, bútormaradványokból, profilozott lécekből maga készítette-festette keretbe helyezte a fatáblákat. Szóló és többszörösen összetett formákkal egyaránt kísérletezett. A „szerkezethez” igazodva, egyszeri élethelyzetek avagy éppen történések egymásba kapcsolódó sora foglalta el a kívül-belül, elöl-hátul kínálkozó felületeket, táblákat, többosztatú rekeszmezőket. Némely műveket szinte objektté alakított az „otthon talált” kész tárgyakkal, rekvizítumokkal – hímzett kendővel, megőrzött kézírással, vésettel, faragványtöredékekkel –, mert az ősök, elődök tárgyainak, kéznyomának szinte mágikus jelentőséget tulajdonított. Persze, megfestve sem veszített e szerepéből a kendő, a sarló, egy szerszám vagy az éppen szimbólummá avatott virágos ág, a néha maga faragta domborműves járadék. Humanista érzületű szituációkat, jeleneteket zárt ajtói mögé, de a külsőket, néha a keretet is megfestve a belső és külső világ egységét érzékeltette, érzékelteti művein keresztül.

261Szárnyasoltár (fatábla 50×90 cm)

Festői felfogása vallottan természetelvű, látványcentrikus. Szükségét érzi folyamatosan az érzékeinkkel felmérhető világ, az elindító vagy befogadó emberi közösség kontaktusának. A család, a polgárosodás csíráit hordozó falu meghatározó élményvilágából táplálkozó, sajátosan dunántúli, „pannóniai” festészet az övé. Vonásai közül 262különösen kiemelendő a hitelessége, igazmondása, amelynek aranytartalékait a hazavezérlő utak biztosítják. Minden alakján, táj- és képrészletén érződik nyoma az eredendőségnek, a

megélt bensőséges lelki kapcsolatnak. Mondanivalóján ugyanígy. Giczy ugyanis nem „felkereste” a változás lázában vergődő, hagyományaiba kapaszkodó és egyidőben attól távolodó nehézléptű, föld igézetében élő sorsosait. Nem toronyházak műtermeiből kitekintve figyelmeztetett a néha csontig maró fájdalmakra, lélekszorító bánatokra, mint nem egy, a divat imbolygó hajóján a karrier kikötőjébe evező „parasztmadonna”-festő, flaszterkoptató „népffy”. Sejtjeibe ágyazva hozta jelzéseit, mélyen átélve a lebontott harangtorony lelket szegényítő következményeit, a néptelenné vált, széljárta simaházi otthonok jajkiáltását, a szakadt biblia mentésének örömét, az árnyakká halványult ősök emlékeit. Hiszen személyes ismerőse volt a magvető, a szőlőkapás, a szüretelő, a száraz ágról elrugaszkodó varjú, a sarló ölelésében elhaló búzakalász, életadója a legváratlanabb helyeken kendőből, kékes párából, tükörből vagy a szivárvány íve alól előbukkanó „a mindig jelenlévő” anya kendős feje, alakja, munkával bíbelődő apja. Gazdagon árnyalt színei sejtelmességükkel, festésmódja, technikája oldott puhaságával fejezi ki e kesernyés, elmerülő álomvilág szürrealizmusát.

A meglepetést a grafikai technikákat bőkezűen váltogató képek okozták. Régebbi rajzok, vázlatok, metszetek, jegyzetigényű akvarellek, újabb kedvelt gvasok – vonzóan adjusztálva és teljes szinkronban téma dolgában az életművel – vetélkedtek a „nagy művek” nyomasztó érettségével, súlyával. Tudott volt, hogy a par exellence festő Giczy művészete szerves részévé avatta a rajzot. Ízes tusrajzai ritkán megjelentek lapokban. Sőt, az udinei Alpok-Adria biennálén ezekkel szerepelt. Csudálkozásunk oka részben a „lappangó” kis munkák frissessége, sokasága, de még inkább annak tudomásul vétele, hogy milyen mértékben ízesülnek ezek munkássága egészéhez. Kócosságukban is teljes értékű művek, amelyekből hiánytalanul sugárzik az egyéniség ereje.

Az élményszámba menő tárlatot Megay László nyitotta meg. Szép gondolatait a látványhoz igazodó útmutatónak szánta, de nem vállalkozott az Invitáció című könyv méltatására, amellyel Giczy János csatlakozott az önéletírást hátra hagyó nagy művészelődök táborához, szándékához.

Hosszú a sora a múlt századi Barabás Miklóstól Borsos Miklósig, Rippl Rónai Józseftől a még alkotó Bényi Lászlóig az írás valamely műfajával – napló, emlékírás, műkritika, elméleti fejtegetés, esszé stb. – barátkozó képzőművészeknek. A művek némelyikét jelentős írói teljesítményként tartjuk számon. Példának elegendő Bernáth Aurél élet- és korrajzzá szélesedő emlékezés-folyamára utalnunk. Vagy Réti István művészettörténeti jelentőségű Nagybánya-monográfiájára. Friss példánk is akad. Minap vehettük kézbe például Kernstok Károly hiánypótló írásainak kis gyűjteményét.

263Fák, virágok idézése (fatábla 55×92)

Az időnként újra kiadott régi munkák mellett mostanában örvendetesen megszaporodtak az olyan kiadványok, albumok, amelyek egy-egy élő alkotóművész írásait és képeit egymás párjaként ajánlják a műélvezőknek. Vidékünkön tavaly Cziráki Lajos írások és képek című kötete látott napvilágot s pár hónap múltán, íme kezünkben van és olvasható Giczy János emlékirata. A sebesen inaló idő elénk sodorja a pillanatot, amikor az ember megérzi a számvetés kényszerét, szembesülni akar a múltjával s megvonja életútja mérlegét. Ha készsége van az íráshoz, rendszerint tollat ragad vagy írógéphez ül. Tehetség, mondanivaló és szerencse kérdése, könyv lesz-e az emlékekből. 264Hatvanas éveiben járó festőnk számára most érkezett el az emlékmorzsák összehordásának kora. A kész mű „önéletrajzi írás, arra keresem benne a választ, miért éppen festő lettem s miért így akartam festeni, és nem másképp” – jelölte meg célját a szerző.

Bizton állíthatjuk, vállalását teljesítette. A felelet teljességgel kielégítő. Aki eddig nem ismerte fel gyökereit, művészi szándékait, most írásban kapott hasznos támpontokat megértéséhez. A képekből és a szövegből ugyanaz a rokonszenves, egyéniségével adekvát alkotói arcél rajzolódik elénk.

Maga önéletrajzként kínálja könyvét, de munkája nem jellemezhető eme egyetlen irodalmi kategóriával. Vegyes műfajú írásnak mondanánk, amelyben az egyes címek, fejezetek belső logikára épülnek, de a határok átjárhatók, egyes témák búvópatakként megjelennek egymástól távoli pontjain is a történetnek. Írásában van hely- és családtörténet, faluszociológia, néprajzi adalék történelmi eseményleírás,

valláshistória, messze ható emlékezés, művészi vallomás, adoma és utazási jegyzet. E színes szövetből – mint a festményein sűrűn ábrázolt kendők, fátylak mezőjéből egy-egy arc – bontakozik ki az életének, pályafutásának keretet szabó kor lényegre szorítkozó történelmi panorámája, az adatokkal konkretizált élet teljessége. Két világháború – az első az elődök okán –, egy hősies forradalom s mindaz, ami ezek előtt-között történt, hatással volt valamely mértékben egyéni sorsára.

Már a történet indítása is jellemző rá. Bevezető helyett két részletet emelt ki szövegéből. Kiválasztott egy képet a sok közül elsőként, de ez témájával, megoldásával és címével egyaránt jelképi értékű (Egy visszanéző emlékére, 1984). S megüti a hangot egy kijelentő mondattal: „Alszoporon születtem Giczy László és Kemény Gizella fiaként 1933. december 28-án". Aztán, mint a régi regösök, nekirugaszkodik az elbeszélendőknek és mesél, mesél – ízes dunántúli magyarsággal. Szavai nyomán életre kel a múlt, megelevenednek a képeiről ismerős alakok, tárgyak, épületek, jellegzetes falurészletek. Rendkívül alapos őskutatása minden szálon térben és időben igyekszik a legtávolabbra, a legmélyebb gyökerekig hatolni. Dokumentumok, temetői fejfák silabizált feliratai, elbeszélések, felelevenített emlékek, anekdoták alapján bogozza ki a családfa szövevényéből az emberarcok mögé rejtőző sorsot. A könnyebb eligazodás érdekében az épületek, tárgyak, személyek helyrajzi koordinátáit rávetíti faluja és a környező vidék emléktérképére (a borítók belsejében meg is rajzolja azt!). Megfaggatja a múltat, legendákat, eseményeket összehasonlít az írásokban, könyvekben fellelt tényekkel, adatokkal. Módját ejti, hogy adózzék a széles rokonság nevezetes alakjainak, akik között prédikátor, püspök, minden rendű-rangú mesterember, kutyabőrét vesztett kisnemes, földet művelő gazda egyaránt akad. Mesélő öregapák, szeretetet árasztó nagyanyák részesülnek simogató szavaiból. Meg a rigmusos, faluba szakadt dédanya, akiről kép sem maradt.

Eleven szociológiai terepet vázol fel a negyvenes évekbéli Alszoporról. Házakat, udvarokat, a közösségi élet színtereit járja végig. Megjelenítő ereje nyomán napjait csendben pergető, foglalatosságait végző kisfalu élete elevenedik meg, ahol megtalálta helyét az emberi tartására adó polgár, a jó mester hírében álló, kapatos kovácsmester, a hírharang menyecske, de az ide vetődő vándorköszörűs, drótos, a koldus és a talp alá muzsikáló cigány is. Tömör anekdotákkal színezi elbeszélését, amelyben sejtésszerűen megjelennek már az eljövendő nagy változások előjelei. E közegben Giczyék a maguk 265cselédeiként gazdálkodtak, a kulák bélyeget mégis csak furfanggal úszták meg. A paraszti találékonyság különben is szükséges velejárója volt életüknek, sokszor segítette tovább a küszködő-botladozó embereket.

Sopron anno II (Fatábla 50×130 cm)

A némileg Gárdonyi és Móra „falujára” emlékeztető miliőben állt az öreg iskola, élt a falusi nebulók nevelését-oktatását hivatásának érző tanító s kezdődtek festőnk iskolaévei. Eleinte a tudás megnyíló kapuja teljesen lekötötte a gyerekek figyelmét, de az idillt csakhamar megzavarta a háború. Lengyel menekültekkel találkoztak, vonuló seregek kötötték le érdeklődésüket. Iskolai – s hazafias – feladatként tábori lapokat fogalmaztak a fronton küzdőknek, s csakhamar elesett falubéliekről hozott szomorú hírt a posta. (A föhajtó emlékezetből ők is részesülnek!) Mire letelt a négy esztendő, sötétség borult a kis és nagy hazára. A tanulóévek Sopronban folytatódtak A régi iskolának nyoma sem maradt, mindössze hetven gyerek egyetlen „osztályképe” segít az emlékezőnek.

Giczy János sajátos jelképrendszerében a kapu, az ablak, a dőlt oszlopú kerítés, a száraz ág, rusztikus virágszál között visszatérően gyakori a harangláb. Számos hasonló, tömör, sisakos építmény áll ma is a nyugat-dunántúli falvakban (Hegyfalu, Vasegerszeg, Hidegség stb.). Az „élet folytonosságát” őrző, hirdető alszopori tornyocskát azonban oktalanul lebontották, lélektelen vasszerkezettel „pótolták”. Pedig jelkép volt maga is, az együvé tartozás kifejezője. Falán, míg engedték, őrizte a hősi halottak emlékét. Csengő-bongó harangja vagy két századon át „tette a dolgát, hívta az élőket, jelezte a veszedelmet, temette és temeti ma is a holtakat.”. „Feladata” bőven akadt a kis faluban is. A rekviemnek szánt fejezetben részletesen olvashatunk erről, de a festő nézőpontjából fontosabb, hogy – a fotón is megörökített – képe szervesen beépült, meghatározó elemmé kristályosodott festészetében. Több bizonyítéka lelhető fel a könyvben, mint például az 1994-ben készült Emlék tájjal című munkáján. A harangláb meghalt, a harangláb él… s csattanóként megtudjuk: Szentendre skanzenjében rekonstruálva láthatjuk.

A szavak széljárására bízott múlt kísért a további „történetekben” is, régvolt kertaljai árvizekről, hajdani erdőkről, kavicsgödrös tavakról, emlékligetről esik szó. 266Adattá szürkült ízes táj-, dűlő- és határ-neveket jegyez fel. (Talán az utolsó „adatszolgáltatók” egyikeként!) Simaháza pusztulásának tükrében pedig a

kisfalus sorsot ismeri fel. A nagyságától függetlenül „a falu fizikai és spirituális képződmény” – írja. Ha pedig kihunyt a „cselekvő akarat” – vége mindennek A lakók elmennek, kimúlnak, elárvul a harangláb, szél jár ki-be az üres házak, omló falak között, az enyészet veszi át birodalmát. Az egykor átélt látomás döbbenettel hatott rá: „Egy falu, ahol mindenkit ismertem, üres volt. Nem volt ott senki”. – „Hirtelen úgy éreztem, itt minden kellék, minden formai elem együtt van ahhoz, amit kifejezni szeretnék”. – „Egy életforma vége volt itt átható. Sűrítve.” Életre szóló festői program forrásvidékére talált rá. S mielőtt „bejárná” az alszopori temetőt, felötlik benne az aggódó kérdés, a mi falunkra mi sors vár? – ,,Még él.” Fejfák, sírjelek alatt ott nyugszik alapként, nemzedékek sora.

A temetői séta után „örökségét” veszi számba, most már belülről, mintegy a „családból” tekintve át hozományát. Az „otthoni föld” cél és cselekvési tér volt valaha. A Gyöprejáróban „nevesítve” inkább jelképes birtok mára. Falusi gyermekmunkák – szántás, ökörvezetés, tehénőrzés, aratás –, meg égtáji események, zivatar, eső, jégverés – emlékei kötődnek hozzá. S az ezermester „öregapám” eszköz és tárgyformáló készsége, igyekezete. Ő az első mester a faragásban s kimeríthetetlen meseforrás, nótafa. Történetei rendre felidéződnek a könyv lapjain, arcmása, alakja rajzok, festmények tárgya, fénykép is emlékeztet rá. Rigmusaiból ugyancsak megörökít néhányat az írás (István napi rege és Lucázás). Tárgyaiból néhányat meg a műterem csendje őriz, ahol különben néprajzi tárgyak szép gyűjteménye van együtt. Mint Török Vendel tükröse, amely szakmai berkekben is elhíresült. Giczy Művészetben publikált – itt újra közölt és kommentárral bővített – tanulmányában maga mutatta be. Az imigyen „leltározott” távolabbi múlt néha rapszodikus leírása az írásmű második részében nyugodtabb ritmusra vált. Része van ebben a komolyabbra forduló tanulmányoknak, az életet regulázó iskolai rendnek. „Városi gyerek lettem” – s ennek hozadéka végképp döntően befolyásolta élete alakulását. Líceum, majd tizennégy évesen a tanítóképző növendéke. A kosztos diák szeme előtt Sopron akkor emelte ki fejét a romokból, s indult újra az élet. A törmeléket elhordták, a piacon még népviseletes kapuváriak forgolódtak. A nyiladozó ifjú igyekezett lehetőségeihez mérten együtt élni a városiakkal. Megragadta, olykor elmulasztotta a lehetőségeket. „Láttam egy kiállítást a Festőteremben – […] – elhatároztam, hogy festő leszek.” Mühl Aladár, Ágoston Ernő s haláláig tisztelt tanára, Tolcsvai Nagy Géza nyesegette a „növekvő suhángot”. A tőle tanultakat később fordította javára, de festőállványát mai napig használja. Lelkében meg hordozza figyelmeztetését: „Túl földönjáró paraszteszed van neked, fiam”.

A nagy vándorlások korát a főiskolás évek hozták meg az 1948-ban már iskolai kiállításon szereplő festőpalántának. Megrepedt a „nagy birodalom” – 1953-at írtunk – amikor első díjas felvételizőként a Képzőművészeti Főiskola polgárává fogadták. Rögtön szembe került a „rajztanár vagy művész” dilemmájával s az előbbi felé irányítja szekere rúdját. Mestere Hincz Gyula, de valójában egy ambiciózus festő-tanár az, aki méltányolja a csak felkészülésre, festészetre koncentráló növendéke erőfeszítéseit. A száraz, konstruktív rajz – eleve idegen az egyéniségétől! – ugyan fárasztotta, néha untatta. A művészeti élet, a múzeumok, könyvtárak elérhető élményforrása azonban csak növelte-erősítette elhatározásában. A legjobb úton haladt, amikor váltásra kényszerítették. Előbb a pesti, majd az egri pedagógiai főiskolára „szervezték át” a tanárképzősök évfolyamát. Itt is minden szakon hasznos tudás-, tapasztalás-gyűjtésben részesült: „…jó tanárok segítették fejlődésünket”. Mint Jakuba János, aki a forradalmi 267események múltával megértő emberségével, biztatásával segítette a diploma megszerzését. Tanításai mély nyomokat hagytak Giczy munkásságában. „Képet festeni” igazából tőle tanult. „Képeinek jó értelemben vett vidékisége, természetközelsége lehetett az, ami nekem különösen emlékezetes volt” – íme elhatározásainak egyik forrása! Tört színeinek sajátos harmóniája sokáig meg-megcsillant festőnk munkáin. Részletesen emlékezik meg Adler Miklósról, akinek életre szóló eligazításai ma is fel-felötlenek töprengései közben. Bíró Lajos – ugyancsak aktív festőművész később – a forradalmi bizottság elnökeként józanságával járult

hozzá, hogy növendékei megőrizzék a szabadság óráinak tisztaságát.

A krónika eme terjedelmes szakasza arról tanúskodik, miként nemzedékünknek, úgy neki nem különben felszabadító, maradandó élménye az 1956-os nemzeti felkelés. Lelkesen, elszántan vett részt a megmozdulásokban. Nemzetőrként strázsált, odaadó volt a gyűléseken, védállást épített a Líceum ablakaiba, de harcokba nem keveredett. Aggódott a megmozdulásokat irányító diáktársakért, közülük került ki két barát, a Párizsba menekült Nagy Pál (később költő), s az ugyancsak költővé érett nyelvész, Sulyok Vince, aki Norvégiában telepedett le.

Még néhány nyomasztó hónap a félelem árnyékában s befejeződött a „magvetés". Alszoporon éppen arattak, amikor diplomájával beköszönt. Kaszát nyomtak a kezébe, de rá nehezebb dolog várt, a „fa nevelése", a „termés" érlelése. Állás ugyan másutt várta, de közelebb került diákvárosához, az később végleg magához vonzotta: „Újra felfedeztem magamnak Sopront", de festeni valót egyelőre inkább Bánfalva kínált „nagybányais" hangulataival. Majd meg rázúdult Simaháza szorongató komorsága s nem engedte szorításából. Ráébred küldetése egyetlen lehetséges céljára: „…többet szerettem volna mondani tájról, emberről, világról". Egy életérzés, a kényszerű életformaváltás traumája az egyén, a család, a falu sorsában nyomon követhető volt. Otthon várta a „motívumkincs, melyből falunk, a föld, apám, anyám, nagyszüleim, az ő kezük nyomát őrző eszközök, mind-mind a képi beszéd részeivé szublimálhatók" – ismerte fel. Fokozatosan kialakult a „megszenvedett formanyelv", amely kizárólag és jellemzően az övé. Hitében a nyugati utazások már csak megerősítették. Talált hasznosíthatót, de elvetendőt szintén, a régi és modern művészet „templomaiban". Bécsben a Brueghel-képek előtt pedig egy felismeréssel lett gazdagabb: „az életet láttam itt, az igazi életet. Az enyém, a falunké vagy városé is lehetett volna." Ennek tudatában építette tovább önmagát, művészetét, ennek foglalata e könyv.

A színes képek sora – 32-t nézegethetünk visszatérő örömmel – küldetésének teljesítését igazolja. A kötet dokumentumai jól illusztrálják Giczy János szellemi környezetét, mondanivalójának lényegét. Vonzó a színes borító, kuriózum a „belsőkön" elhelyezett, stílushűen megrajzolt emléktérkép Alszoporról, illetve a tágabb környékről. Nem hiányzik a rövid szakmai életrajz – inkább kiegészítés! – a kiállítások, díjak szép listája és a közel sem teljes bibliográfia. Szimpatikus a szövegrészek és a képek együtthatását biztosító tördelés. Kevésbé tudunk megbarátkozni a választott betű-típussal. Végezetül, nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy a 60–61. oldalakon sorok hiánya zavarja meg az olvasást.

Ettől függetlenül, örömünkre szolgáló könyvvel gazdagodtunk. Kalauzt kaptunk Giczy János festészetéhez, képi világához. Csak biztatni tudjuk a kiadót vállalkozása ígért folytatására. Témáért nem kell a szomszédba menni!

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

268MEGEMLÉKEZÉSEK

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Szita Szabolcs: Lisiczky Lajos (1922–1983) emlékezete

Szita Szabolcs: Lisiczky Lajos (1922–1983) emlékezete

Egy évtizede, hogy a városgyarapító soproniak sorából a gyilkos kór kiragadta a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút soproni – alig nyugállományba vonult – igazgatóját. Építő tevékenysége, számos kezdeményezése a szeretett város, a hivatásul választott vasút arculatán máig érződik. Hosszútávú elgondolásai, körültekintő döntései időtállónak bizonyultak. Emlékezésünk legyen főhajtás a Pro Urbe Sopron elismerést is elnyert alkotó és műve előtt.

Lisiczky Lajos 1922. december 3-án a somogyországi Zákány községben, vasutas nagycsaládban született. 1939-ben került a Magyar Államvasutak állományába, ahol a ranglétrát legalulról kezdve araszolt végig a forgalmi szolgálatban. 1943-ban behívták 1944 augusztusától 1945 februárjáig rádiósként frontszolgálatot teljesített. Budán szovjet hadifogságba esett, ahonnan 1945 novemberében betegen érkezett haza.

Rövidesen újra a vasúton dolgozott, 1950-ben a MÁV Tisztképző Intézetében kitűnő eredménnyel végzett. A következő években több beosztásban teljesített szolgálatot. Pécsett és Nagykanizsán, Balassagyarmaton már főintézői rangban. Az áttelepülések terhét családja is viselte. A családfőt Mária asszony, a két lány, Edit és Ágnes mindenüvé követték.

Lisiczky Lajos 1955-ben nyerte el első ízben a Kiváló vasutas címet, melyet a későbbiekben számos elismerés követett. Három évvel később a közlekedési szaktárca 1. főosztályán forgalmi balesetvizsgálóként dolgozott, majd – saját kérésére – ismét Balassagyarmaton. Állomásfőnöksége alatt a város vasútállomása elnyerte a „Minta szolgálati hely” elismerést. Innen irányították át 1960. június 16-án a GYSEV soproni vasútigazgatóságának élére.

Ez a fordulat életében meghatározónak bizonyult. Az alkotás évtizedei következtek, ezek során a Sopronhoz fűződő szálak fokozatosan meggyökeresedtek és megerősödtek. De először a szakmai munkában produkált. A szállítási teljesítmény a hivatalosan is eladdig legfeljebb „madzagvasútnak” tekintett igazgatóság területén – rövid idő alatt kétszeresére nőtt. Kezdeményezései visszatérően meglepték a felsőbb vezetőket: a „hagyományos” vasúti feladatokat meghaladva a GYSEV a szállításhoz kapcsolható, azt kiegészítő tennivalókat (pl. raktározás, fertőtlenítés, bármilyen csomagolás) is elvállalt, a soproni igazgatóság ezekből jelentős valutabevételhez jutott. Lisiczky Lajos bekapcsolódott a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének tartalmas soproni tevékenységébe, a Közlekedéstudományi Társaság rövidesen elnökévé választotta. Az igazgatósági munka megújítása érdekében a fiatal szakemberek 269nevelésére a vasátigazgatóság forgalmi, kereskedelmi és pénzügyi apparátusában növekvő gondot viselt.

Kétesztendőnyi soproni munkáját azzal jellemezték, hogy „túl sokat vállal”. Pedig csupán a kezdeteknél tartott. Vezetői tehetsége javát a GYSEV megújítására, a vasutasok nehéz munka- és életkörülményeinek javítására fordította. Közben Sopron értékeit, hagyományait megismervén a megújult városvezetéssel, az idegenforgalom szervezőivel egyre szilárdabb munkakapcsolatot épített ki.

A sorjázó feladatok megoldásának teendőit gyakran a nyugat-dunántúli régió és Burgenland, Alsó-Ausztria összefüggéseiben vetette fel. Nem ritkán olyképpen, hogy az osztrák fejlettséget és igényességet, a műszaki-technikai eredményeket a hazai adottságokkal, feltételekkel vetette egybe. Profilbővítést, szemléletváltást, a „megszokottól” olyannyira eltérő szemléletet és megvalósítást sürgetett, ami akkor az

eretnekséghez volt közel.

Nem véletlen, hogy Lisiczky Lajos egyik kezdeményezője volt a „vasfüggöny” – legalább időszaki! – megnyitásának Az 1963. évi Soproni Ünnepi Hetek idejére kiharcolt engedély példátlan osztrák vendégforgalommal járt, többet a hatóságok a határátlépés e szabad formáját nem is engedélyezték. A rögtönzések helyett az idegenforgalom fejlesztésére koncepció kidolgozását sürgette. Maga is sokat tett azért, hogy a régióban a GYSEV helyét és szerepét folytonosan növelje, egyben arculatát korszerűvé formálja.

A GYSEV tevékenységében mindinkább érződtek a komplex megoldások, az építés és fejlesztés meghatározóvá vált. A vasút soproni vezetői a városfejlesztési kérdésekhez nagy érzékenységgel közelítettek. Az igazgatóság a hatvanas évek második felétől a várospolitikai, a hosszútávú idegenforgalmi kezdeményezések támogatásában Sopronban az elsők közé került.

A soproni vasútigazgatót ott találjuk a Városszépítő Egyesület nemes tevékenységének újraindításánál, a Nyugat-Dunántúli Intézőbizottság vezetőségében. Áldozatos munkáját 1971-ben Lackner Kristóf-emlékéremmel, két évvel később Pro Urbe Sopron kitüntetéssel honorálták. Érezhetően javult Sopron vasúti, forgalmi kapcsolatrendszere, az üdülők, látogatók gyorsabban és kényelmesebben érkezhettek a városba.

A kisvasutak országosan – és igencsak elhibázottan – felszámolásra ítéltettek. A GYSEV közel évszázados értékadó hagyományaival mindinkább azonosuló, a vasúttörténeti emlékek gyűjtését, feldolgozását is pártoló Lisiczky igazgató (az ellenszélre alig figyelve) ebben a helyzetben nem a rombolás, hanem az építés ügyét szorgalmazta. Széles bázist gyűjtve, sok lelkes fiatal és vasútbarát összefogására építve, gróf Széchenyi István és Baross Gábor szellemében cselekedett. Megépíttette a Széchenyi-múzeumvasutat. Fertőbozi és nagycenki avatására 1972. július 8-án került sor. Közben Szántó Gyula, dr. Edőcs László és Kadnár Béla rajzasztalán az új soproni felvételi épület tervei készültek. A Soproni Vasutas Sportegyesület sporttelepének bővítésével egyidejűleg megkezdődtek a Lokomotív Szálló kialakításának munkái is.

270Az utasforgalom kulturáltságának növelése az igazgató legfőbb törekvései közé tartozott. Olyan modern vasútüzemről szólt minden fórumon, melynek értékrendjét az európai követelmények határozzák meg. Ezért szorgalmazta az ún. integra domino biztosító-berendezés honosítását, a vasúti tájékoztatás fejlesztését, a régióba érkező vendégeknek, érdeklődőknek – a vasút kereteiben történő – mind teljesebb és magasabb színvonalú kiszolgálását.

A városrendezési terveknek megfelelően alakította ki és építette meg a GYSEV a Pócsi-domb aljában a Keleti rendezőpályaudvart. 1973. november elsején a GYSEV alapszabályát úgy módosították, hogy a vasút Magyarországon és Ausztriában lehetőséget kapott idegenforgalmi és vendéglátóipari tevékenység gyakorlására. Előzőleg a Lokomotív vendéglátóipari kombinátot a Szabadság (ma: Lőver) körút 1. sz. alatt, július 1-jén megnyitották. (A vendégkör megnyerésére Lisiczky a legjobb szakembereket vetette be. Különösen dr. Friedrich Károly és Lovas Gyula végzett ebben az időben hatalmas, máig igen értékes munkát.)

A GYSEV az osztrák utazási irodákkal együttműködve mind több turistát (hobbyvonattal, saját buszokkal, igen gazdag programmal) csalogatott a soproni vidékre. Az igazgató közben gyakran élcelődött, mérgelődött a monopolhelyzetű, budapesti és győri központi állami vállalatok egyes vezetőinek kényelmessége, mozdulatlansága miatt. Gondolkodásban és cselekvésben legalább 10-15 évvel előbbre járt. (Általában ebből adódtak kellemetlenségei, hivatali „megfegyelmezése”.) Ekkor készült el Nagycenken az

első hazai mozdonyskanzen, ez Európában is ritkaságnak számított. Mint országosan a GYSEV soproni automata tekepályája, játékterme, a Bécsi úti határátkelőnél épített étkezdéje és büféje, megannyi rendezvénye.

1960 és 1975 között a GYSEV forgalma 87 százalékkal nőtt, 1975-ben elérte a 4,1 millió tonnát. A vasútnál láthatólag szinte minden szűkreszabottá vált. A GYSEV új rendezőpályaudvart építtetett, 1976. április 6-án avatták fel. A kilenc vágányos létesítmény Sopron közlekedését is számottevően javította. (Eladdig a gyakori sorompózárás a várost adott alkalommal szinte kettészakította!) Kiépítették a vámraktározás – a raktározás e módjának kifejlesztésében Lisiczky Lajos szerepe meghatározó volt – soproni központját.

További várostörténeti jelentőségű döntésekre is sor került. Az új teherpályaudvar és a soproni személypályaudvar már közös magyar–osztrák határállomásként működött. Sopron déli pályaudvart és a hozzá tartozó ágfalvi vonalat a MÁV átadta a GYSEV-nek, ezt a csomópontot – magasabb technikai szinten – a MÁV, az osztrák államvasutak és a GYSEV közös csatlakozó állomásának alakították ki.

Közben nagy ütemben folyt az immár elavult, kinőtt soproni felvételi épület rekonstrukciója, mely Lisiczky Lajos dédelgetett terveihez tartozott. Egy új országkapu kell! – hangoztatta sűrűn. Több oldalról az újjávarázsolt budapesti Déli pályaudvar építészeti megoldásai lebegtek szeme előtt. A modern, szinte repülőtéri kényelmet nyújtó soproni állomást 1977. július 9-én adták át a forgalomnak.

271Nagy energiát fordított a szolgáltatások korszerűsítésére, a mind rugalmasabb vállalkozási formákra. (1979-ben pl. a külföldi megrendelők 16000 tonna áruját tárolták jó pénzért a GYSEV-nél Sopronban.) Nem mindennapi példa volt, mikor a GYSEV magyar üzletága, a soproni igazgatóság nyerte el 1980-ban a GYSEV osztrák vonalainak felújítására kiírt hivatalos osztrák pályázatot! 250 millió schillinget jelentett az ebből származó bevétel. Üzletpolitikánkban nem ismerjük a „nem” szó jelentését – nyilatkozta a Kisalföldnek 1980. augusztus 25-én Lisiczky Lajos – „igyekszünk minden lehetőséget megragadni”. Ez a gondolkodás hatotta át munkatársai mindennapjait, a GYSEV utazási irodájának, a Locomotiv Touristnak és szállítmányozási igazgatóságának, a Raaberspeednek a tevékenységét is.

A GYSEV soproni igazgatója munkaköréből adódóan sokat utazott. Ilyen alkalmakkor sokat töltekezett, legfőbb élményanyagát mindenkor az új megoldások tették ki. Ezek honosításáról szívesen beszélt, folytonosan és sokoldalúan erre ösztönözte munkatársait. Nem tudott szabadulni a soproni Grinzing kialakításának gondolatától (ebbe tartozott a Bécsikapu vendéglő létesítése, a környező poncihter-házak, a Bástya utca, valamint a Fövényverem utca rendbehozása, a Hotel Sopron és környéke megépítése), mely napjainkban már városképi együttessé formálódott. De számba vette az utazási könnyítések hatásait, a határ esetleges megnyitásának esélyét is. Főként a Fertő vidékének fejlesztése foglalkoztatta, de drótkötélpályás utasszállítást is kigondolt a soproni Lővér szálló és Károly-kilátó között. Már olyan összefüggésben, hogy a Locomotiv Tourist USA-ban létrehozandó irodája szervezi a GYSEV két soproni szállodájába és több tucat fogadó, szórakoztató üzletébe a növekvő vendégsereget…

A nyolcvanas évek elején az európai vasutak világában a százados múltra visszatekintő GYSEV mind ismertebbé vált. Évi forgalmának kétharmadát a nemzetközi szállítás tette ki, és megközelítően hasonló volt a vasút összes bevételéből a Lisiczky Lajos tevékenységéhez köthető új profilok részesedése is. A hatvanadik életévét betöltött soproni igazgatót 1982 végén nyugdíjazták. Ebből az alkalomból is az egészséges türelmetlenség, az újabb célokért vívott harc mellett emelt szót.

Nyugdíjasként szeretett lővéri kertjében töltötte legtöbb idejét. A soproni városszépítés, az egyesület

fejlesztésének tervei foglalkoztatták A Kaszás nem engedett időt erre. 1983. szeptember 28-án meghalt. Október 6-án nagy részvéttel kísérték az új Szt. Mihály-temető ravatalozója mögötti nyughelyére.

272Dr. Kormos Gyula: Egy soproni evangélikus pedagógus és egyházzenész: Hamar Gyula (1881–1976)[1(64)]

(E cikkemmel emléket kívánok állítani a közelmúltban elhunyt barátomnak, Major Sámuelnek,[2(65)] aki tanárának, Hamar Gyulának egyik legjobb ismerője volt.)

Hamar Gyula az egykori soproni Evangélikus Tanítóképző Intézet tanára, majd igazgatója volt. Fő hivatása mellett evangélikus egyházzenészként is szolgált, elsősorban mint zeneszerző és mint az egykori soproni teológia megbízott ének- és zenetanára. Ősi pedagógus családból származott. Belőle is – a szülői ház példájának hatása alatt – pedagógus lett. Lexikonok nem említik meg a nevét, pedig olyan haladó szellemet képviselt és olyan sokoldalúan képzett embereket, tanítókat nevelt intézetében, hogy volt tanítványai példamutató építőivé váltak országunknak.

Életrajza

Hamar Gyula 1881. január 31-én Kőszegen született, Hammer Gyula és Glatzhofer Mária gyermekeként. Február 5-én keresztelték meg. Dédnagyatyja Kőszegen volt néptanító, nagyapja Veperden,[3(66)] apja pedig Kőszegen tanítóskodott.[4(67)] Anyját négy éves korában elveszítette, majd apja 1886-ban ismét megházasodott. Így a mostohagyerek sorsa is osztályrészül jutott neki.[5(68)]

Az elemi iskolát és a középiskola négy alsó osztályát még Kőszegen végezte. Ezután Sopronban az evangélikus tanítóképzőben folytatta tanulmányait, melyeket az olykor hiányos szülői támogatás miatt nem egy esetben csak a kényszerű önfenntartás életmódjának vállalásával végezhetett.[6(69)] Mégis sikerült elvégeznie a képzőt, és így 1899-ben kitűnő minősítésű tanítói oklevelet szerzett.[7(70)]

Ambícióit a tanítói végzettség nyilván nem elégítette ki, mert anyagi nehézségekkel dacolva továbbtanulásra szánta el magát, hogy magasabb képzettséget szerezhessen. Államsegélyben részesült, s a következő években a fővárosban tanulhatott, ahol talán 273még a soproni, nélkülözésekkel teljes éveknél is nehezebb időket élt át. Így a híres budai Pedagógiumban előbb polgári-iskolai tanári oklevelet, majd az egyetem mellett szervezett tanárképző kollégiumban tanítóképző-intézeti tanári képesítést nyert. Oklevele német nyelv és földrajz tanításra szólt.[8(71)]

Hamar Gyula, ahogy egykori diákjai emlékezetében él

Tanári szolgálatát 1904-ben a budapesti Deák téri Evangélikus Leánypolgári Iskolában kezdte, ahol egy év múlva véglegesítették volna, azonban még abban az évben meghívták Sopronba a Kapi Gyula intézeti igazgató nyugdíjazása folytán megüresedett tanítóképezdei tanári állásra. Így lett 1905-ben 31 évre a „szegények egyetemének” tanára. Nevét 1912 után magyarosította.[9(72)]

Kezdő tanárként szaktárgyain kívül hosszú éveken át a neveléstant is tanította. Közben 1914-ben kitört az első világháború, és őt is behívták katonának. Bevonulása után a keleti fronton, a Kárpátokban harcolt, ahol hamarosan orosz fogságba került.[10(73)] Az Ural-hegység keleti vidékén felállított hadifogolytáborban csaknem négy évet töltött el. Átvészelte a fogolytáborban dühöngő járványokat. Emberi tartásáért különös tisztelettel vették körül fogolytársai.[11(74)] Egy magyar társával együtt sikerült megszöknie a táborból, és így 1918 őszén épségben hazakerültek.

274Négyévi kényszerszünet után újra folytathatta Sopronban tanári működését. 1919-ben megbízták az internátus vezetésével, de még ugyanabban az évben megválasztották az intézet igazgatójává.[12(75)] Így a tanítóképző elkövetkező éveit már Hamar Gyula igazgatása fémjelezte. Egy nappal szilveszter előtt megnősült, Weith-Stumpe Mária okleveles tanítónőt vette feleségül,[13(76)] aki egész életében megértően mellette állt a legnagyobb munkákban és megpróbáltatások között is. Gyermekük nem született.

Igazgatói működésének legkritikusabb esztendeje az 1921/22. tanév volt, ugyanis az 1920-as trianoni béke elrendelte Sopronnak Ausztriához való csatlakozását. Emiatt a soproni tanítóképzőnek Győrbe való átköltözése is napirendre került, ami rendkívül sok gondot és példátlanul komoly szervező munkát igényelt.

Az 1921 decemberében megtartott népszavazásnak köszönhetően Sopron a „leghűségesebb város”-ként magyar maradt, így az evangélikus tanítóképző is a helyén maradhatott.[14(77)]

Az öt évfolyamos tanítóképzés megszervezése igazgatósága idejére esett. Ehhez társult még az evangélikus tanítóképzőnek többirányú fejlesztésével és a növendéklétszám nagymértékű megemelkedésével járó gondok megoldása. Sokszor 16–18 órát is dolgozott hivatalában. Igazgatói tevékenysége mellett látta el az internátusi és externátusi felügyeletet is. Még nyáron is csak ritkán hagyta el az intézet épületét, ahol szolgálati lakása is volt. Itt jelentkezett személyének egyik nagyszerű jellemvonása: az igénytelen körülmények között is mindig példás és páratlan szívós helytállása. Kiemelkedő volt igazgatói tevékenysége során az 1933/34. tanév, mert a tanítóképző ekkor ünnepelte az intézet fennállásának 75. évfordulóját egy általános nagy találkozó keretében.[15(78)] A nagyszabású ünnepély és találkozó megrendezése mellett ekkor dolgozta fel az intézet 1933/34-es évkönyve és az Evangélikus Népiskola 1933/9. száma részére a tanítóképző addigi történetét is.

Igazgatóságának eredményeként a tanítónövendékek példás magatartását városszerte elismerték. További érdemként említhetjük a testnevelés terén kifejtett tevékenységét, mert bár az intézet tornateremmel nem rendelkezett, az atlétikai sportversenyeken országos hírnevet vívott ki az ifjúság az intézetnek.[16(79)]

Hamar Gyulát a sporton túl különösen érdekelték még az elemi népiskola fejlesztésének, a kisebbségi német nyelvi oktatásnak, az egyházzenének és a kántorképzésnek a problémái.

Munkássága elismeréséül a kormányzattól az elsők között kapta meg a tanügyi főtanácsos címet. Mint az intézet igazgatója, sokoldalú tapasztalatait felhasználva komoly iskolafejlesztési tervet dolgozott ki, azonban e terveit egyrészt a rendelkezésre álló szűkös anyagiak, másrészt az iskolafenntartó hatóság részéről mutatkozó mostoha bánásmód miatt – bár tanügyi főtanácsos volt – mégsem tudta megvalósítani. Ennek ellenére – hite és bizodalma, valamint csendes, szívós munkássága gyümölcseként – számos elismerést könyvelhetett el.[17(80)]

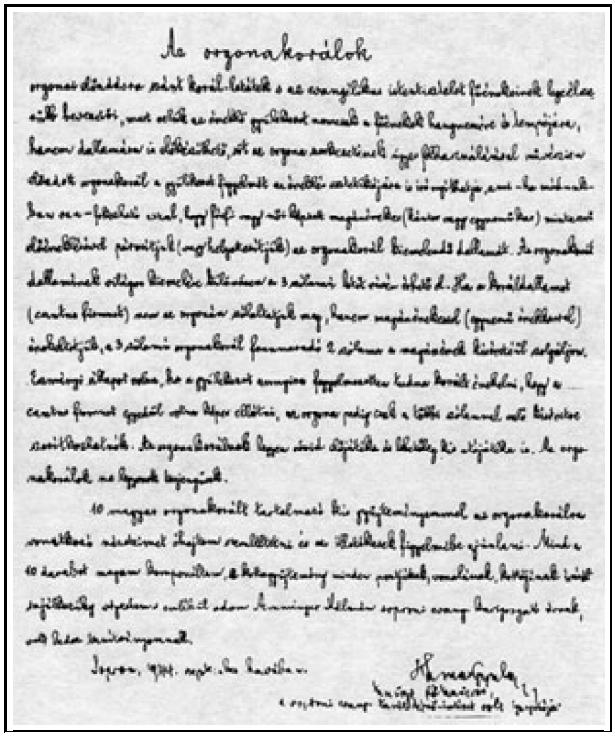

275A Magyar orgonakorálok c. kötet előszava (Hamar Gyula kézírása)

276Orgonálással és zeneszerzéssel is foglalkozott. A zene és a komponálás számára a kikapcsolódást jelentette, életének a mindig tenni akaráson túl egyik megtartó ereje volt. Sokáig tanított egyházi éneket és zenét, mint megbízott előadó az Erzsébet Tudományegyetem Ev. Hittudományi Karán[18(81)] (soproni teológiai fakultás). Sopronban lévén gyakran és szívesen helyettesítette az ország legnagyobb evangélikus templomi orgonáján Szentgyörgyi (Amuringer) Kálmán karigazgatót. Ennek az orgonának a hangja ihlette őt orgonaműveinek megírására is.

Munkája mellett számos, történeti kutatással, nevelésüggyel, egyházi énektanítással, egyházzenével, kórusénekléssel, orgonával, orgonálással kapcsolatos cikke jelent meg a Soproni Szemle és az Evangélikus Népiskola c. folyóiratokban.[19(82)] Az *Evangélikus Népiskola* 1932-ben beindított *Kántori Rovat*ának rovatvezetője volt. Nevéhez fűződik, hogy e folyóiratban rendszeressé váltak a korábban alkalmanként csatolt kottamellékletek, melyekben a régi mesterek rendszeresen közreadott művei mellett számos saját kórusművet és Gárdonyi-szerzeményt jelentetett meg.

Hűséges szolgálatát, tehetségét és tekintélyét különböző egyesületekben betöltött tisztségei is jelzik. A Tanítóképző-intézeti Tanárok Országos Egyesülete alelnökévé és a soproni ev. egyházmegye tanügyi bizottságának elnökévé választották, de többek között a Sopron Szabad Királyi Város Törvényhatósági Bizottságának, a Soproni Frankenburg Irodalmi Körnek, a Soproni Liszt Ferenc Zeneegyesületnek, a Soproni Magyar Férfidalkörnek és a Soproni Városszépítő Egyesületnek is tagja volt,[20(83)] ahol rendszeresen előadásokat is tartott.

55 évesen, 1936-ban saját kérésére ment nyugdíjba, amiben szerepet játszott az is, hogy iskolafejlesztési terveihez nem kapott megfelelő támogatást. 1937-ben átadta a Kántori Rovat rovatvezetői feladatait barátjának és kollégájának, Gárdonyi Zoltánnak, aki őszinte elismeréssel nyilatkozott Hamar Gyulának a

Kántori Rovatot és általában az egyházi zene ügyét érintő, odaadó tevékenységéről.[21(84)]

Nyugdíjazása után életének hátralévő 40 esztendejében sem volt tétlen. Több ideje maradt az orgonálásra, zeneszerzésre, s egy jó évtizeden át egyházi levéltárosként is működött, valamint a soproni ev. gyülekezeti lapot szerkesztette.[22(85)] Precízen, pontosan rendszerezte saját műveit, kottáit, sokat foglalkozott a ritmikus evangélikus gyülekezeti éneklés megvalósításával és az ezt segítő korálelőjátékok – elképzelése szerinti – helyes alkalmazásával.

Főleg vokális műveket komponált. Vegyeskari darabok mellett számos művét férfikarra és egynemű karra írta. Ezek közül soknak a dallamát is ő szerezte, más esetben ritmizált formában régebbről ismert dallamot használt fel. Kórusművein érződik elődje, Kapi Gyula zeneszerzői hatása. Több ismert vagy saját dallamot ritmizálva feldolgozott és harmónium- vagy orgonakísérettel ellátva foglalt össze a *34 Vallásos ének* 277című összeállításában. Ezek az énekfeldolgozások lényegében ugyanolyan elképzelés nyomán, ugyanolyan szándékkal készültek, mint korálelőjáték-gyűjteménye: az istentiszteleti énekre, annak hangulatára, tartalmára és hangnemére való ráhangolás elősegítése volt a célja.[23(86)]

Orgonaművei közül kiemelkedő a *Magyar Orgonakorálok* című kéziratos kötete, amelyben 10 magyar korált dolgozott fel. Előszavában összefoglalta az orgona-korálokra vonatkozó nézeteit.

Kórus- és orgonaművei mellett hegedűre és csellóra is komponált, e darabokból mindössze néhány maradt ránk.

Műveit általában a világos szerkesztés jellemzi. Kedvelte a könnyen megjegyezhető dallamokat. Orgonaműveiben előszeretettel alkalmazott terc-, szext- és decima-párhuzamokat, valamint áttekinthető, egyszerű felépítést az érthetőség érdekében. Kórusművei azonban igen sokrétűek, de az e századi modern hatások gyakorlatilag messze elkerülték dallam- és harmóniavilágát.

A *21 Evangélikus vegyeskari mű* és a *34 Vallásos ének* című gyűjteményét, valamint a *Magyar Orgonakorálok* kötetét valószínűleg sajtó alá szerette volna rendezni, olyan precízen kidolgozta azokat. A II. világháborút követő rendszerváltás miatt ez a terve már nem valósulhatott meg.

95. életévének betöltése előtt mintegy 2 héttel, 1976. január 14-én költözött el az élők sorából. Síremlékét volt diákjai emelték a soproni evangélikus temetőben.

Hamar Gyula tanári és igazgatói tevékenységére, de nyugdíjas éveire is jellemző volt a hivatással való teljes azonosulás, a pontosság és alaposság, a bámulatos türelem. Gondosan őrzött szigorúságán, modoros morózusságán is átsütött meleg szívének mély humanizmusa, derűs, mértéktartó humora. Megfontoltsága, befelé tekintésre való hajlama mély életbölcsességgel párosult.[24(87)] Csalódásai után is hitt az emberekben és a nevelés sikerében.

Hamar Gyula zenei hagyatéka

Tekintettel arra, hogy halálát követően felesége is csakhamar elhunyt, s közvetlen örökösük nem lévén, otthon őrzött hagyatékának nyoma veszett. Műveinek egy része nyomtatásban megjelent, más része

Szentgyörgyi Kálmán karigazgatónak ajánlva az ő hagyatékaként a soproni evangélikus gyülekezet kottatárában volt fellelhető. Ma élő egykori tanítványainak felkutatásával még néhány művére sikerült rátalálni. Így ismert műveinek száma: 98. Ez minden bizonnyal nem a teljes lista, mégis jellemző keresztmetszetet ad zeneszerzői tevékenységéről. Az összegyűjtött kottaanyag[25(88)] alapján ma ismert művei a következők:

278*Orgonaművek:*
– Krisztus Urunknak áldott születésén (orgona-korálelőjáték, első fogalmazás, végső formát ld. Magyar Orgonakorálok)
– Előjáték (másolat)
– Közjáték (másolat)
– Magyar Orgonakorálok (a kötetben 10 magyar orgonakorál kézirata, ld. külön)

Vokális művek:
– 34 Vallásos ének (harmónium- vagy orgonakísérettel ellátva, ld. külön)
– Magyarok könyörgése (magánének orgonakísérettel, szöveg nélküli példány)
– Fohászkodás (magánének org. kísérettel; nem azonos a „34 vallásos ének” 16. darabjával)
– Új világosság jelenék (magánének vagy egyszólamú énekkar orgonakísérettel)
– Könyörgés (magánének orgonakísérettel)
– A Miatyánk (kar, szóló és orgonakíséret)
– A reformáció ünnepére (egyszólamú vegyeskar orgonakísérettel)
– 21 Evangélikus vegyeskari mű (ld. külön)
– Végpart (gyászkar Hammer József emlékére Kisfaludy K. verse alapján)
– Sírom (Madách Imre versére írott kórusmű)
– Kezeimet összeteszem (a Vallásos Karénekek vegyeskarra c. gyűjteményből, szerk. Kapi Gyula)
– Jézus lecsendesíti a háborgó tengert (vegyeskar, szólamkották alapján összeállított kézirat)
– Isten, ó szent Isten (3 szólamú gyermekkar tanítás kezdetére)
– Hős Krisztusunk szólít minket (3 szólamú gyermekkar)
– Erős vár a mi Istenünk (3 szólamú egynemű kar)
– Erős vár a mi Istenünk (vegyeskar)
– A 90. Zsoltár (férfikar)
– Keresztyének, örvendezzünk (3 szólamú egynemű kar)
– Zengjen ének minden szájon (3 szólamú gyermek- vagy női kar)
– Ó, vigasztaló Szentlélek (3 szólamú egynemű kar)
– A Miatyánk (vegyeskar)
– A reformáció emlékünnepére (férfikar)
– Magyarok könyörgése (vegyeskar)
– Magyarok könyörgése (férfikar)
– Magyarok könyörgése (4 szólamú gyermek- vagy női kar)
– Kárpátoktól Adriáig (férfikar)
– Mit bízik e világ (temetési ének orgonaletét)

Egyéb művek:

– Hálaadás (Deo gratias) hegedűre vagy csellóra és orgonára
– Bizodalom (Fiducia) csellóra és orgonára

– Új világosság jelenék (hegedűre és orgonára)

279*Egykori diákjai még két műről számoltak be, melynek kottái nem maradtak fenn:*

– Soproni ének (kórusmű)
– Magyar Hiszekegy (a mű megzenésítésére országos pályázaton II. helyezést elért mű, melyet később átdolgozott a Miatyánk-ra.)

Fent említett gyűjteményeinek darabjai a következők:

34 Vallásos ének
(Harmónium- vagy orgonakísérettel)

1. Isten nevében kezdem el
2. Soli Deo Gloria
3. Evangélium
4. Ádventi ének
5. Áldott az Isten
6. A keresztyénségben
7. Várjad én lelkem az Urat
8. Zengjen ének minden szájon
9. Az Úr születéséről
10. Ének az újévben
11. Jézus lecsendesíti a háborgó tengert
12. A publikánus imája
13. Teremts bennem ó Isten tiszta szívet
14. Kérlek Téged, Istenemet
15. Evangélikus magyarok könyörgése
16. Fohászkodás
17. Tehozzád teljes szívből
18. Meghallgasd, Uram én szólásomat
19. Én édes Megváltóm
20. Jézust el nem bocsátom
21. Ha mindenki elhagyna
22. Szegény fejem, hová hajtnálak
23. Ó, hogy adhassak hálákat
24. Ecce homo
25. Élet Ura, Krisztusunk
26. Midőn Jézus a keresztfán
27. Dicsőséges Szentháromság
28. Te vagy életem boldogsága (Gárdonyi Z. férfikari letétének átirata)
29. Adj békességet Úristen
30. A reformáció emlékünnepére
31. Ne félj, te kicsiny nyáj
32. Mint Kőszál a tengerben
34. Adj nekünk békét kegyesen

21 Evangélikus vegyeskari mű

1. A keresztyénségben
2. Az Úr születéséről
3. Zengjen ének minden szájon
4. Keresztyének, örvendezzünk
5. Ének az újévben
6. Ecce homo
7. Krisztus keresztjén
8. Én édes megváltóm
9. Jövel, Szentlélek Isten
10. Meghallgassad, Uram, én szólásomat
11. Fohászkodás
12. Magyarok könyörgése
13. A Miatyánk
14. Adj békességet, Úristen
15. Ne félj, te kicsiny nyáj
16. A reformáció emlékünnepére
17. Erős vár a mi Istenünk
18. Óév estéjén
19. Neujahrslied
20. Jauchzet Gott in allen Landen
21. Lass dich durch nichts erschrecken

280*Magyar Orgonakorálok*
evangélikus istentiszteleti főénekek előjátékai gyanánt

1. Az én időm, mint a szép nyár
2. Eltévedtem, mint juh
3. Gondviselő édes Atyám
4. Győzhetetlen én kőszálam
5. Jövel, Szentlélek Úristen
6. Krisztus Urunknak áldott születésén
7. Minden e földön csak elmulandó
8. Mely igen jó az Úristent dicsérni
9. Mintha szárnyon szállna
10. Térj magadhoz, drága Sion

Az Evangélikus Egyház 1992. június 6-án, Hamar Gyula születésének 111. évfordulója alkalmából emlékhangversenyt rendezett a szerző műveiből, melyen közreműködött Czeiner Rita (ének), Freivolt Valéria (cselló), Szekendi Tamás (orgona) és a Soproni Liszt Ferenc Pedagógus Énekkar Dárdai Árpád vezényletével.

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Köves Elemér: Pentelényi János (1911–1996) emlékezete

Köves Elemér: Pentelényi János (1911–1996) emlékezete

Pentelényi Jánossal kapcsolatosan meg kell emlékezni édesapjáról, id. Pentelényi Jánosról, aki büntetőbíró volt Sopronban, majd a Győri Törvényszék Elnöke lett, továbbá bátyjáról, dr. Pentelényi Lászlóról, aki neves bíró volt Budapesten és Bözsi nővéréről, aki dr. Várallyay György vegyészmérnök felesége lett. Magyaróváron éltek, ahol férje kutatómérnökként dolgozott.

Pentelényi János 1911. június 12-én született Sopronban az Alsólővér u. 29. szám alatti házukban. Középiskolai tanulmányait a Bencés Gimnáziumban kezdte, műszaki hajlama folytán azonban a III. osztályt már a Széchenyi István reáliskolában folytatta és ott is érettségizett 1929-ben. A reáliskola neves tanárai, mint Barta Miksa (fizika), Gerő Árpád (biológia), Német Kóbi (vegytan) nagy hatással voltak műszaki fejlődésére.

„Az Alsólővér utcában lakott annak idején dr. Kovártzik Károly megyei főállatorvos is családjával. Karcsi bátyám Pentelényi Lacival a Bencés Gimnáziumba járt, míg én Pentelényi Hanzival a reáliskolába. Mivel Hanzi – akit később Hannónak hívtunk – és én is műszaki hajlammal bírtunk, otthon is végeztünk kísérleteket. Hannónak erre a célra remek kertiháza volt. Különféle elektromos készülékeket (elemek, villanymotorok stb.) gyártottunk, majd jött a rádió, aminek készítésével akkor több hasonló korú diáktársunk is próbálkozott. Tény az, hogy 1925-ben a mi kis detektoros fejhallgatós készülékünk szólalt meg elsőnek és hozta a bécsi rádió adását. Hannó később robbanómotorral is kísérletezett és egy rozoga motorkerékpárt is szerzett.

1929-ben, érettségi után, Hannó egy évig a Budapesti József Nádor Műegyetem hallgatója volt, ahol a Műegyetemi Sportrepülők Köréhez is csatlakozott. Mivel érdeklődési köre a motorok felé hajlott, 1930-ban Weimarban az autó- és repülőgép szakra iratkozott be és ott 1933-ban kitűnő képesítésű oklevelet szerzett. Közben Weimarban 281megtakarított pénzén egy 200 cm^3-es DKW luxus motorkerékpárt vásárolt, és azzal hétszer tette meg a Weimar és Sopron közötti 800 km-es utat.

Tanulmányait befejezve hazatért Magyarországra és Csepelen a Weiss Manfréd Acél- és Fémművek Rt.-nél helyezkedett el a Szerkesztési Osztályon Jurek Aurél főmérnöknél, ahol autó- és repülőgépmotorokat és motoralkatrészeket szerkesztettek a Jupiter Üzem részére, mely üzemet Korbuly László főmérnök vezette.

1947–48-ban Csepelen Pentelényi János megszerkesztette, majd megépítették a „Pente 500” kisautót. A „Pente 500” kisautó kétütemű motornak 500 cm^3 volt a lökettérfogata, 15 lóerőt képviselt, súlya 560 kg volt, 4 személyt szállított és 100 km-re 6 liter keveréket fogyasztott. A „Pente” kisautó a magyar Topolinónak, illetve Trabantnak volt tekinthető. Hannó maga vezette az első „Pente”-t és azon Magasházy és Jendrasik igazgatókat is szállította, akik csodálták és tervrajzait is elkérték. A baj az volt, hogy abban az időben nem kerülhetett sor a „Pente” sorozatgyártásra és így az 1958-ban 100.000 km megtétele után a Közlekedési Minisztérium Röppentyű utcai raktárába került.

1949-ben Pentelényi – az 1944-ben lebombázott Csepel Repülőgyár helyén épült – Csepel Autógyárba került, mint főkonstruktőr, ahol 52 mérnököt irányított. Ott készültek a híres „Csepel” teherautók, majd később különleges járművek az egész KGST részére. Így elkerült Szibériába, de még Kínában is folytatott tárgyalásokat. Pentelényi János a Csepel Autógyárban töltött években érte el szakmája csúcsát és annak fénykorát. 40 éves eredményes működés után ment nyugdíjba. Munkáját több kitüntetés adományozásával

ismerték el. Pentelényi János harmonikus, szép házasságban élt Paula feleségével és egész családjával. Vallásos, családszerető, szerény ember volt, akinek ezen tulajdonságait csak alkotóvágya múlta felül. Nyugdíjas éveiben visszavonultan élt, de mint az autó szerelmese, mindig figyelemmel kísérte a folyóiratokban és a való életben is az autóipar fejlődését és az egyéb technikai újdonságokra is felfigyelt.

Pentelényi János mérnök (1911–1996)

1996. február 14-én halt meg Budapesten és 1996. március 7-én temették el a Szt. Gellért Plébánia urnatemetőjében. Temetésén unokaöccse, dr. Pentelényi Tamás orvosprofesszor búcsúztatta a család nevében, mely alkalommal nagy tisztelettel és szeretettel méltatta érdemeit.

Pentelényi Jánosról szóló megemlékezéskor kiterjedt soproni rokonságát: Pogácsa, Köves–Kovárzik, Ritter, Russ, Straner, Schmidt, Petrik–Pétery, Thiering és Lenck családokat is meg kell említeni.

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Tompa Károly: Ötven évi jegyzeteimet lapozom Erdészettörténeti Közlemények XXVII. Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztály Budapest, 1996., 248 o.

Tompa Károly: Ötven évi jegyzeteimet lapozom Erdészettörténeti Közlemények XXVII. Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztály Budapest, 1996., 248 o.

Egyik furcsa sajátossága az egyetemeknek, hogy önmagukról keveset írnak. Ott, ahol szinte naponta születnek a kisebb-nagyobb írások, a legkülönbözőbb területeket vizsgálják, kutatják, a saját tevékenységüket a legritkább esetben veszik górcső alá. Így a sokféle szakmai publikáció között üdítő kivételt jelent dr. Tompa Károlynak, a Soproni Egyetem nyugalmazott professzorának fenti munkája.

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Tompa Károly: Ötven évi jegyzeteimet lapozom Erdészettörténeti Közlemények XXVII. Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztály Budapest, 1996., 248 o. / Nulla dies sine linea1

Nulla dies sine linea[1(89)]

Egyetemi tanulmányaim idején egyik szeretett tanárunk ezen szavakkal igyekezett eszünkbe vésni az értelmes élet és mindenfajta eredményes emberi tevékenység egyik alapvető feltételének, a rendszeres munkának a fontosságát. Tompa professzor úr egész életével a fenti latin mondás igazságát példázza. A selmec–soproni hagyományok alapján az egyetemi keresztségen átesettek egy másik nevet, úgynevezett vulgót kapnak, amely a legtöbbször nagyon találó, s Tompa Károly esetében éppen „Strigula” lett. Így a fa-, majd „erdész”-csemeték nevelésével eltöltött termékeny ötven év során hatalmas anyagot írt és gyűjtött össze, amely a kényszerű veszteségek ellenére is imponáló. Az Erdészeti Közlemények XXVII. kötete révén ebből kapunk rövid, kilenc fejezetből álló, 248 oldalas ízelítőt.

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Tompa Károly: Ötven évi jegyzeteimet lapozom Erdészettörténeti Közlemények XXVII. Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztály Budapest, 1996., 248 o. / Verba volant, scripta manent2

Verba volant, scripta manent[2(90)]

Örömteli dolog, hogy a fakuló, hiányos és nehezen hozzáférhető kéziratok és az ezeket összefűző, csak az emlékezetben őrzött gondolatok és szándékok kivonatát most egy kézre álló könyvecskében polcunkra tehetjük, amelyhez bármikor és sokan hozzáférhetünk. A könyv elején röviden az életútról, az erdélyi

gyökerekről, a hallgatói és kezdő oktatói emlékekről olvashatunk. Egyszerű tisztaság, felemelő, szinte idilli nemes érzések áradnak írása egészéből, de különösen első részéből, amely akkor is Benedek Elek: Édes anyaföldem! c. könyvét idézné fel bennünk, ha nem tudnánk, hogy Tompa Károly is kisbaconi születésű. Zűrzavaros, sok szennyet felszínre hozó és kitermelő korunkban lelkileg felüdítő, megtisztító és megerősítő olvasni egy olyan életútról, 283olyan emberekről, akiknek hétköznapi tevékenységéből minden pátosz nélkül, de határozottan rajzolódik ki az emberi tisztesség, a családtól a hazáig ívelő közösségek szeretete és szolgálata, szakmájuk elmélyült, de a tágabb környezetet, az egész embert soha szem elől nem tévesztő művelése. Az írás nem nélkülözi a szelíd humort, felvillantja nekünk az író, cselekvő ember kétségeit és tartalmaz önkritikát is. Összességében Goethe Faustjának alábbi sorait juttatja eszünkbe:

„A lélek mélyén él egy ősi szikra,
Mely igaz embert igaz útra hajt.”

(Sárközi György fordítása)

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Tompa Károly: Ötven évi jegyzeteimet lapozom Erdészettörténeti Közlemények XXVII. Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztály Budapest, 1996., 248 o. / Dies diem docet3

Dies diem docet[3(91)]

Elanyagiasodott világunkban még a mérsékletesebbek sem a szép eszméket, hanem inkább a hasznosságot keresik. Ebből a szempontból a hagyományról és a szakmai habitusról írott fejezet, ill. a szerző munkáinak jegyzéke érdemel különösen figyelmet. Nagyon lényeglátó leírását adja az egyetemi hagyományok szerepének, kezelésének és az oktató-nevelő munka eredményességével való összefonódásának.

Tanulságosak az egyetemi munka szervezéséről, a tervezésről és a bizottságokban folyó munkáról írottak is (114–160. o.). Az ezen területeken elkövetett túlzásokat a 90-es évek elején (jó magyar szokás szerint a ló másik oldalára átesve) a szinte teljes elvetés követte. Így ma ott tartunk, hogy pl. az egyetem sikeres tevékenységéhez nélkülözhetetlen stratégiai tervezést, fontos bizottságokat újra kell teremteni. Ennek során sokat tanulhatunk az előző időszak (napok) eredményeiből és hibáiból is.

Az „Egy autodidakta pedagógus töprengései” alcím után írottakból (99–107. o.) egy nagyon is szakavatott, kiérlelt és koherens pedagógiai program bontakozik ki, amelyet az egyetem szinte változtatás nélkül képviselhet. Ez mutatja, hogy nyugdíjas professzorainkra nem csupán szűkebb szakterületükön, hanem nagyobb, szintetizáló munkáinknál is jobban lehetne támaszkodni, ami remélhetőleg nem kerüli el az újonnan létrehozott Stratégiai, valamint a Képzési és Kutatási Minőségellenőrző Bizottság figyelmét. Nagyon alapos és kiegyensúlyozott gondolatokat olvashatunk a közoktatási törvényről, oktatás, gazdaság és társadalom kapcsolatáról (108–114. o.). Az itt leírtakat az alábbi idézet érzékeltetheti: „Az iskolát nem lehet örök mozdulatlanságban szemlélni, de nem lehet az iskolára a modern kor összes divatját és piacközpontúságát sem rávetíteni. A nevelőmunka hatékonyságának fokozása csak a legszélesebb pedagógustársadalom egyetértésével képzelhető el.” (114. o.). Sajnálatos, hogy az oktatásügy döntéshozói nem olvassák, vagy ha igen, akkor nem akarják vagy nem tudják az ilyen megfontolásokat érvényre juttatni.

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Tompa Károly: Ötven évi jegyzeteimet lapozom Erdészettörténeti Közlemények XXVII. Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztály Budapest, 1996., 248 o. / Summa summarum4

284Summa summarum4(92)

Ez a hasznos és élvezetes olvasmány a Soproni Egyetem hallgatóin, oktatóin és dolgozóin túl ajánlható mindazoknak, akik szeretnének bepillantani egy egyetem belső életébe, illetve szeretnének megismerni egyet a sokféle egyetemi tanári életpályából. Bízom benne, hogy ez a kötet jól szolgálja az egyetem és a város közeledését, egymás jobb megismerését, ha eljut a művelt és érdeklődő városi polgárok polcaira is. Reméljük, több hasonló kötettel örvendeztet meg bennünket a kiadó.

Szitás József

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / FONS

FONS
(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)
Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör (ELTE BTK Segédtudományai Tanszék)

Az idén negyedik évfolyamába lépő folyóirat célja: „a történeti segédtudományok, a források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.” Meglehetősen régi tapasztalataink alapján állíthatjuk, hogy a legnehezebb feladatra vállalkoztak. Kicsi a terjedelmük ahhoz, hogy mondjuk a forrásközlések iránt kevésbé érdeklődők figyelmét valami mással le tudnák kötni. Pedig ugyancsak szükség lenne olyan periodikára, mint az övék. Zenei hasonlattal élve: egy hangverseny élvezői aligha lelkesednek azért, ha a művész mint falszomszédunk, a siker érdekében egész nap skálázni kénytelen. Szerencsére a publikációs kör meghatározása reálisabb: „a történelem segédtudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámolók.”

A kezembe került számok még inkább lazítanak a fenti megfogalmazásokon, s igazán élvezetes olvasmányokat nyújtanak a rövidebb közlemények, forrásközlések és könyvismertetések terén is. A tanulmányok sorában számonként egy-egy fiatal kutató jut szóhoz. Minket természetesen elsősorban a soproni vonatkozások érdekelnek, nem beszűkült provincializmusból, csak a számbavétel okán. Az 1995. év tartalomjegyzékét, illetve mutatóját böngészve leszögezhetjük, hogy a két tanulmány közül az egyik, amelyik Mikoviny Sámuelről szól (Török Enikő tollából) soproni vonatkozásokat is tartalmaz. Az 1996. évi 2. számban pedig levéltárunk frissen végzett, s jelenleg a doktori címért tanuló munkatársának, Németh Ildikónak írása kapott helyet. A jól összefogott, új nézőpontú tanulmány címe: A soproni Laehne-féle nevelőintézet 1853–1918.

Az 1995-ös évfolyam mutatóiban régiónkból Sopron, Sopron megye, Esterházy család, Faller Jenő, Fraknó, Gecsényi Lajos, Gombocz Zoltán; Lindeck-Pozza, Irmtraut; 285Nováki Gyula, Turbuly Éva nevével találkozhatunk. Az alapítók feltételezhetően fiatal kora biztosítéka annak, hogy a következő

évfolyamokban töretlen fejlődést tapasztalhatunk majd. Az évi három szám főszerkesztője Reisz T. Csaba. Kiadó a FONS Alapítvány. (A FONS Szerkesztőség címe: 1052 Bp., Piarista köz 1. Telefonjuk: 267 0966/5127.)

Hárs József

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Askercz Éva: Sopron anno Polgári bútorok a 18. és 19. századi Sopronban Sopron, 1997.

Askercz Éva: Sopron anno Polgári bútorok a 18. és 19. századi Sopronban Sopron, 1997.

Mária Terézia korától a szabadságharc idejéig terjed az a száz esztendő, melynek soproni bútorait az ismert Fekete Cédrus Könyvkereskedés kiadásában most megjelent rangos kötettel kezébe veheti az olvasó. A tömör, de találó néhány oldalas bevezető szövegből megtudjuk, hogy 1784-ben tizenöt bútorkészítő mester dolgozott a városban. Tízszeresénél is többre becsülik azoknak a vándorlegényeknek a számát, akik náluk dolgoztak. E számokból következtethetünk a termékek nagy számára, a kor igényeinek ismeretéből pedig magas színvonalukra. A tárgyalt időszak a barokk, rokokó, XVI. Lajos (vagy köznyelven copf), empir és biedermeier bútorokat öleli fel (a kötet bevezetője nem eszerint csoportosít), az európai és a helyi bútorművességnek mintegy fénykorát. A kötetben közel 100 bútor színes fényképét láthatjuk (Lobenvein Tamás munkája nyomán), rövid, de szakszerű magyarázattal. Különösen tanulságos az egyes bútorok áttekintő bemutatása, így pl. éppen tizenhárom biedermeier szék (!) hasonlítható össze. A közölt bútorok túlnyomórészt múzeumi tulajdonban vannak és a nagyközönség számára eredetiben is megtekinthetők. Így a kötet még egy színvonalas múzeumi katalógusnak is megfelel. Éppen a soproni bútorasztalosok nagy száma, s a soproni polgárság viszonylagos jóléte révén (az említett időszakban) a városunkban még fellelhető érdekes és értékes bútorok további sokasága várna feldolgozásra. Ennek vagy egy további kötet, vagy éppenséggel a Soproni Szemle adhatna helyet. A kötetet teljes német szöveg is kíséri, miért is a munka az egyetemes művészettörténeti szakirodalmat is közvetlenül gazdagítja. (Kár, hogy a városunkat ellepő németajkú bevásárló turisták nagy része aligha érdeklődik e számukra kínálkozó művelődési lehetőség iránt.) Sopron történetének szakirodalma tehát értékes munkával gazdagodott. Mindenkinek, aki részt vett benne, legyen hála.

Kubinszky Mihály

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

286LEVÉLSZEKRÉNY

Dr. Metzl János–Dr. Kubinszky Mihály:

A SSz 1997/2. számának 180. oldalán Wallner Ákos gondos összefoglalója szerint a Kitaibel asztaltársaság összejöveteleit ismertető 380. jegyzőkönyvben az áll, hogy „megtalálták a határon a

büdöskúti forrást". Úgy hisszük, hogy ez magyarázatra szorul, hiszen e forrás minden régi térképen szerepel és bizonyára régóta ismert. De amikor mi, 1989-ben, tehát még mielőtt a „rendszerváltás" megtörtént, de amikor a határforgalmat már megkönnyítették (ez 1989. január 1-jével lépett életbe és deviza-készlettől és éves kontingenstől független határátlépést tett már lehetővé – aminek a történetét ugyancsak érdemes lenne feldolgozni), tehát amikor már az éves kiutazásoktól eltérő módon, szép időjárásban egy délutánra is lehetett kirándulni Ausztriába – holott a „műszaki zár" drótsövénye még állt – nagy sétát tettünk Ritzing környékén, a Soproni-hegység kies déli lejtőin. Ott, ahol valamikor a Sopronban dolgozó ácsok hétvégén hazamentek faluikba, hogy hétfőn hajnalban ismét visszatérjenek munkahelyükre, Sopronba. Ezen az 1989. évi Péter-Pál napon szép nyáreleje idő volt. Annak ellenére, hogy térkép nem volt nálunk, útközben arra az ötletre jöttünk, hogy a határon fekvő Büdöskutat meg kellene keresnünk. Tájékozódásul a határzár drótsövénye vezérelt. A határzár a tényleges határnál mindenütt „beljebb" helyezkedett el. A forrásnak az osztrák oldalon kellett lennie, hiszen a határzár mindenütt a tényleges határnál beljebb épült. A határnak a forrás közelében ismert töréspontjához közel végül is egy szivárgó ér mentén haladva, a fű alatt benőve és téglával letakarva – talán évtizedekig se látogatott ide senki – „újra felfedeztük" a Soproni-hegységnek ezt az érdekességét. Ezt a legközelebbi asztaltársasági vacsorán elmeséltük, így került a buzgó jegyző révén a könyvbe és a Szemlébe. Ezt szerettük volna magyarázatként a közleményhez fűzni.

Sajnos azóta sem sokan látogatják a Soproni-hegységnek ezt a szép vidékét, noha a Soproni Városszépítő Egyesület 1992-ben a közelben, a Bükkösároknál egy acélvázas őrtornyot ún. Ma-Fi-t (magasfigyelő) is megvásárolt abban a reményben, hogy kilátótoronynak hasznosíthatjuk.

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

287MUNKATÁRSAINK

Dr. Turbuly Éva PhD igazgató, Soproni Levéltár Pf. 82.

Dr. Környei Attila kandidátus igazgató, Soproni Múzeum Pf 68.

Kiss Jenő egyetemi tanár, ELTE 2011 Budakalász, Jókai u. 28.

Lovas Gyula ny. vasúttörténész Sopron, Patak u. 14.

Dr. Kubinszky Mihály ny. egyetemi tanár Sopron, Kökényes köz 3

Fogarassy László történész

Boronkai Szabolcs PhD ösztöndíjas Sopron, Lackner Kristóf u. 6.

Dr. Gömöri János kandidátus, régész Soproni Múzeum Pf 68.

Varga Imréné ny. levéltáros Soproni Levéltár Pf 82.

Dr. Metzl János ny. kórházi főorvos Sopron, Deák tér 35.

G. Szende Katalin történész Soproni Múzeum Pf. 68.

Salamon Nándor ny. múzeum-igazgató 9700 Szombathely, Király u. 11.

Dr. Szita Szabolcs kandidátus történész, 1011 Budapest, Fő u. 37/b.

Dr. Kormos Gyula egyetemi adjunktus, BME 1111 Budapest, Műegyetem rkp. 3. K. mf 22.

Dr. Köves Elemér 1137 Budapest, Katona J. u. 41.

Dr. Szitás József Soproni Egyetem

Hárs József olvasószerkesztő Sopron, Deák tér 21–23.

1997. LI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / INHALTSVERZEICHNIS

288INHALTSVERZEICHNIS

Soproni Szemle
Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Éva Turbuly

ZUR ERINNERUNG AN KARL MOLLAY
Turbuly, Éva: Zum Andenken an Karl Mollay
Környei, Attila: Gedanken über den Lokalhistoriker Karl Mollay
Kiss, Eugen: Über die sprachwissenschaftliche Tätigkeit von Karl Mollay

MITTEILUNGEN AUS DER EISENBAHNGESCHICHTE I.
Lovas, Julius: Die Geschichte der 150 Jahre alten Ödenburg-Wiener Neustadter Eisenbahn
Kubinszky, Michael: Angaben zur Baugeschichte der 150 jährigen Ödenburg-Wiener Neustadter Eisenbahn

MITTEILUNGEN
Fogarassy, Ladislaus: „Lajtabánság", eine politische und literarische periodische Zeitschrift
Boronkai, Szabolcs: Porträts aus dein deutschsprachigen Literaturleben von Ödenburg im 19. Jahrhundert. 4. Moritz Kolbenheyer (Kolbenheyer Mór) 1810–1884.
Gömöri, Johann: Ein Denkmal des Isis-Kult in einer Vihle aus der Römerzeit bei Nagylózs
Frau Imre Varga: Wandertagung der Ungarischen Geschischtsgesellschaft

KULTURELLES LEBEN IN ÖDENBURG
Metzl, Johann: Die Tätigkeit des Corvinus-Kreises im Jahre 1996.
G. Szende, Katalin: Handwerksgeschichtegeschichte
Salamon, Nándor: Invitation – in Schrift und Bildern. Ein Buch von Johann Giczy.

NEKROLOGE
Szita, Szabolcs: Zur Erinnerung an Ludwig Lisiczky (1922–1983)

Kormos, Julius: Ein Soproner evangelischer Pedagoge und Kirchenmusiker: Julius Hamar (1881–1976)
Köves, Elemér: Zur Erinnerung an Johann Pentelényi (1911–1996)

BÜCHERSCHAU
Szitás, Josef: Karl Tompa: Ich blättere meine Notizen aus den vergangenen fünfzig Jahren Hárs, Josef: FONS
Kubinszky, Michael: Éva Askercz: Sopron anno. Möbel des bürgerlichen Lebens im 18. und 19. Jh. in Ödenburg.

BRIEFKASTEN

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

PAPÍRON LEADOTT KÉZIRAT:
Mind a főszöveg mind a jegyzetek kettes sortávolsággal gépelendőek.
A szerkesztőségbe jól olvasható kéziratot küldjünk.
A gépelési hibákat és az írógépen hiányzó jeleket (mint pl. *í, ú, i, Ú*) kézírással javítsuk ki.
A főszövegben a lapalji jegyzetre félsorral emelt, tintával bekarikázott számjeggyel utaljunk, pl….városokat.[12]

FLOPPY LEMEZEN HOZOTT KÉZIRAT:
Word 6 programban, oldalszám, élőfej, könyvjelző stb. nélkül, a nyers, begépelt szöveget kérjük. Amennyiben lábjegyzetet készítenek, a *beszúrás/lábjegyzet/egyedi jelöléssel* egytől sorszámozzák meg.

LAPALJI JEGYZETEK:
Ide kerülnek a főszöveg kiegészítő részletei, adatok, főleg pedig a szöveget hitelesítő igazoló pontos forrásjelzések.
Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni színészet története: 1841–1950. Sopron, 1960, 15 – A továbbiakban így: Csatkai i. m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek váltogatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatkai: A soproni színészet 43.) Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.
Folyóiratra, cikkre így: Jakubovich Emil: A legrégibb magyar misszilis levél: Magyar Nyelv 1952, 114–120. A Soproni Szemle nevét mindig rövidítve írjuk: SSz.
Gyűjteményes munkában megjelent cikkre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere, Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79–84.
Újságcikkre így: Pl. a szerző neve: a cikk címe. Soproni Hírlap 1932. nov. 14. Idegen nyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl stb.
Levéltári forrásra így: a levéltár megnevezése: levéltári jelzet. – A Soproni Levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SL.

ILLUSZTRÁCIÓK:

A fotók és rajzok tónusosak, jól láthatóak legyenek. Az illusztrációkat kérjük beszámozni, s egy külön lapon képjegyzéket mellékelni a cikkhez.

Szerzői tiszteletdíjat csak 11 gépelt oldal felett fizetünk, szerzői ívenként 6000 Ft-ot (1 ív 22 oldal, 40.000 „n"). Minden szerző cikkenként egy tiszteletpéldányt kap. Kérjük szíveskedjenek megadni a pontos címet, esetleg az átutalási betét számát, a kezelő pénzintézet pontos címét és pénzforgalmi jelzőszámát.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta Rt. és a RÁBAHÍR RT. Előfizethető 1997-re a Soproni Múzeumban vagy a Soproni Levéltárban. (Sopron, Fő tér 1.)

Előfizetési díj 1997-től 1 évre 500 Ft, egyes szám ára: 150 Ft.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Múzeumban vagy a Soproni Levéltárban (Sopron, Fő tér 1.) kaphatók.

Sopron barátai: Szavunk ne maradjon raktárfalak közé zárva! Egyre szélesebb körben kell segítenünk a múlt tisztázását. Mindenki jusson hozzá a Szemléhez, akit szűkebb hazája története érdekel! Kérjük ehhez az Ön segítségét is. Támogassa a Soproni Szemle Alapítványt!

(Elszámolási számla az Országos Kereskedelmi és Hitelbank Rt. soproni fiókjánál, Ógabona tér 9., 405–10307. számon.) Az APEH 1993. ápr. 16-án 7830283603. sz. a. engedélyezte, hogy az adományozók – igazolásunk alapján – adományaikat adóalapjukból levonhassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Turbuly Éva felel
Kiadja a Soproni Szemle Alapítvány
Felelős kiadó: Dr. Ádám Antal

Készült a Hillebrand Nyomda Kft. üzemében
(Sopron, Csengery u. 51.)
97. 4316- Felelős vezető: Hillebrand Imre

Terjeszti 1996-ban a Magyar Posta Rt.
Hírlapüzletági igazgatósága

HU ISSN 0133-0748

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Ezúton szeretnék köszönetet mondani Mollay Erzsébetnek a rendelkezésre bocsátott életrajzért, fotókért és segítségéért Mollay Károly 1994 óta megjelent munkáinak összegyűjtésében.

2 (Megjegyzés - Popup)

1997-ben több jeles vasúttörténeti évfordulót ünnepel Sopron. 150 éves a Sopron–Bécsújhelyi Vasút, 100 éves a Sopron–Pozsonyi Helyiérdekű Vasút és a Fertővidéki Helyiérdekű Vasút. Az évfordulókhoz kapcsolódva nyitunk ideiglenesen új rovatot ez évi 3. és 4. számunkban.

3 (Megjegyzés - Popup)

A tanulmányban szereplő olyan településeket, melyeknek magyar neve él a közhasználatban, magyar nevükkel jelöltem. Az állomások neveit úgy szerepeltettem, amint a tárgyalt időszakban a menetrendkönyvekben szerepeltek.

4 (Megjegyzés - Popup)

Bécsújhelyi

5 (Megjegyzés - Popup)

bécsi öl = 1.896 m; 1 bécsi láb = 0,316 m; 1 négyszögöl = 3.596 m^2

6 (Megjegyzés - Popup)

A Bruck a. d. Leitha állomás neve a MÁV üzemében (1883–1921) Bruck–Királyhida volt.

7 (Megjegyzés - Popup)

Herbert Dietrich: Personen aus Österreichs Eisenbahngeschichte, Bohmann, Wien 1993.

8 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Franz Pfeffer–Günther Kleinhanns: Budweis–Linz–Gmunden, Verlag Slezak und Oberösterreichischer Landesverlag, Wien und Linz, 1982.

9 (Megjegyzés - Popup)

Herbert Dietrich: Die Südbahn und ihre Vorläufer, Bohmann, Wien 1994.

10 (Megjegyzés - Popup)

A vasútállomások elnevezése és írásmódja 1921-ig is többször változott. Itt a helységek 1880 után szokásos magyar nyelvű megnevezését használjuk. Részleteket lásd Pammer László i. m.

11 (Megjegyzés - Popup)

Az első terven mindössze 5‰-es lejtviszonyok és 600 láb sugarú ívek szerepeltek (Pammer László szíves

közlése). De a pecsenyédi gazdák tiltakozását a vasútépítés ellen, nehogy földjeiken keresztül vezessék azt, az eredeti nyomvonal megváltoztatása ugyancsak lehetséges okaként említik.

12 (Megjegyzés - Popup)

Hans Pottgiesser: Eisenbahnbrücken aus zwei Jahrhunderten. Birkhäuser Verlag Basel, Boston, Stuttgart 1985.

13 (Megjegyzés - Popup)

Derrick Beckett: Stephenson's Britain. David and Charles Newton Abbot 1984.

14 (Megjegyzés - Popup)

Derrick Beckett: Brunels Britain David and Charles, Newton Abbot (é. n.)

15 (Megjegyzés - Popup)

A nagymartoni viadukt eredeti rajzainak betekintését és ilyetén a viadukt adatait Lovas Gyula kutatásainak, melyeket rendelkezésemre bocsátott, köszönhetem.

16 (Megjegyzés - Popup)

Hahnenkamp i. m. közli a viadukt építési vállalkozóinak névjegyzékét. Ugyancsak kitér a Sopron–Bécsújhelyi Vasút közgyűlésének – nyilvánvalóan utólagos – jóváhagyására, mely szerint Nagymartonnál a többletköltségek ellenére nem az eredetileg szóbanforgott (?) fából ácsolt híd, hanem a kivitelezett, kőből és téglából falazott és boltozott viadukt épüljön.

17 (Megjegyzés - Popup)

Néhány régebbi magyar munka ezt az állomást Macskásd-nak írja, de ez a megjelölés úgy tűnik, hogy önkényes fordítás, hiszen egy Alsó-Ausztria-i helységnek megnevezéséről van szó, melynek magyar lakosa nem volt. Talán mégis a környék lakosai hívták így.

18 (Megjegyzés - Popup)

Ágfalva jelenleg forgalmi kitérőként sem használt, holott a trianon-i békeszerződést, illetve a soproni 1921. évi népszavazást követően forgalmas határállomás volt. Meg kell jegyezni, hogy az 1921. évi új határmegvonást követően az átmenő forgalom fennmaradt, a Déli Vasút forgalmán kívül az elszakított, de az osztrák vasutak hálózatához csak ezen a vonalon át kapcsolódó Dél-Burgenlandi vasúthoz, az egykori Sopron–Kőszegi Hév vonalához vezető ún. peage-forgalom révén még meg is növekedett. Ágfalva épületének említett emeletráépítését még a Déli Vasút végezte el. – A vasúti forgalom az 1848. évi szabadságharcot követően csak az 1956-os események idején november 4-én szakadt meg néhány napra.

19 (Megjegyzés - Popup)

A pályaudvar főleg 1953-ban veszített jelentőségéből, amióta is a nyári menetrend érvénybeléptetését követően a Sopron déli pu.–Szombathely viszonylatban közlekedő vonatok a Sopron / GYSEV állomáson át közlekednek. Ez utóbbi pályaudvar közelebb fekszik a belvároshoz. A Wälder József városi főmérnök által a Sopron déli pu. elé tervezett előteret, melybe a mai Jereván-városrész felől széles út torkollt volna,

azóta beépítették. A mai városrendezési tervek a Sopron déli pu.-t mintegy „leírták”. Meg kell jegyezni, hogy a Wälder-féle városrendezési terv szerint az ebenfurti vasútvonal átépült volna, és csak a Sörgyár mögött ágazott volna ki az itt szóbanforgó bécsújhelyi vonalból. Ez a nagyszabású elképzelés a város nyugati részének sokkal reprezentatívabb és a belvároshoz jobban kötődő kiépítését biztosította volna.

20 (Megjegyzés - Popup)

A Tauscher (Tanczer)-patak hídját a MÁV és az ÖBB együttesen állították helyre az 1980-as évek elején. A kiviteli munkákat a MÁV szombathelyi igazgatóságának építőrészlege végezte.

21 (Megjegyzés - Popup)

Boronkai Szabolcs: Kolbenheyer Mór irodalmi művei. In: *SSz.* XLVIII (1994)/2. 181–188. p., B. Sz.: A soproni Kolbenheyer Mór „Toldi”-fordításai. In: *SSz.* XLVIII (1994)/3. 302–307. p. és B. Sz.: Moritz Kolbenheyer levelezése Friedrich Hebbellel. In: *SSz.* L (1996)/1. 66–70. p.

22 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer életrajzához lásd: Németh Sára: Kolbenheyer Móric. (Minerva-könyvtár 124.). Bp.: Egyetemi Nyomda 1938, illetve Kolbenheyer leveleit Friedrich Hebbelhez 1851. 03. 10. és 03. 31. Hebbel–Museum, Wesselburen 51031001 és 51033101.

23 (Megjegyzés - Popup)

Görgey István: Görgey Arthur ifjúsága és fejlődése a forradalomig. Bp.: MTA 1916, 30.

24 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer, Moritz: Das freie Wort. (A szabad szó) Oedenburg: Kultsar (1848)

25 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer, Moritz: Zwei Predigten. (Két prédikáció) Leipzig Höhn 1856

26 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer, Moritz: Die Thurmbaupredigt. (A toronyépítési beszéd) Oedenburg: Reichard 1860

27 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer, Moritz: Zur Erbauung (Épülésünkre) In: *Evangelisches Wochenblatt* II. évf. 31–32. (1858. aug. 5. és 12.), 482–484. ill. 497–501. p.

28 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer, Moritz: „Wir bringen einen Kranken zu Jesu.” Schulfestpredigt. („Beteget viszünk Jézushoz.” Iskolai ünnepélyi prédikáció) Oedenburg: Romwalter 1853, ill. Festpredigt (…) und (…) Einweihung des neugebauten Thurmes. (Ünnepi prédikáció … és … az újonnan épült torony felszentelése) Oedenburg: Romwalter (1867), ill. Predigt am Jahresfeste. (Évfordulói beszéd) Oedenburg: Reichard 1860

29 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer, Moritz: Zur Feier der wiederhergestellten Landesverfassung Ungarns. Oedenburg: Romwalter 1867, 11. p.

30 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer levele Hebbelhez 1853. 11. 23. HMW 53112301.

31 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer, Moritz: Vierzeilen. Pest: Heckenast (1870), 2 kötet

32 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 2. kötet 22. p.

33 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 2. kötet 27. és 22. p.

34 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer, Moritz: Vom Krankenpfühle. Oedenburg: Romwalter 1883, 2. kötet

35 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1. kötet 5. és 3. p.

36 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 2. kötet 18. p. A Peiso a Fertő latin neve.

37 (Megjegyzés - Popup)

Sympathie In: Kolbenheyer levele Hebbelhez 1851. 03. 10. HMW 51031001

38 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

39 (Megjegyzés - Popup)

Hebbel levele Kolbenheyerhez 1854. 02. 10. Koibenheyer-Archiv, Geretsried 6501/4.

40 (Megjegyzés - Popup)

Németh 47–49. p.

41 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer levele Hebbelhez 1851. 03. 10. HMW 51031001

42 (Megjegyzés - Popup)

Petőti's poetische Werke. Ludwig Aigner szerk. Bp.: Aigner (1880), 1. kötet: Liebesperlen (A szerelem gyöngyei), 2. kötet: Buch des Lebens (Az élet könyve)

43 (Megjegyzés - Popup)

Vargyas, Andreas: Geschichte des Ungarischen Freiheits Kampfes in den Jahren 1848–49. (A magyar szabadságharc története az 1848-49-es években) Pest: Heckenast 1869, 20. p. Ezenkívül a *Csatadal* [Schlachtenlied] és a *Föl a szent háborúra* Weckruf) található meg benne, 239. és 411. p.

44 (Megjegyzés - Popup)

Toldy, Franz: Geschichte der Ungrischen Literatur im Mittelalter. Pest: Heckenast 1865, és Horvath, Michael: Geschichte der Ungarn. Pesth: Emich 1851, 2 kötet

45 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer levele Hebbelhez 1854. 03. 21. HMW 54032101 Kb.: „A »Toldi«, amennyire meg tudom ítélni, a magyar népköltészet egyik legszebb virága. A Toldi-monda már magában felkelti mind a történész, mind a költő érdeklődését. Herder oly sok figyelmet szentelt a lappok és a finnek (…) ősi dalainak, hogy joggal várhatnánk el valami hasonlót egy olyan nép költészete esetében is, mely már ezer éve él Európában és valami kis szerepet csak játszott a népek történetében."

46 (Megjegyzés - Popup)

ArchÉrt 81. (1954) 76., SSz 9. (1955) 145.

47 (Megjegyzés - Popup)

ArchÉrt 86. (1959) 204., RégFüz 11. (1959) 35.

48 (Megjegyzés - Popup)

Edith B. Thomas: Römische Villen. Budapest. 1964. 177.

49 (Megjegyzés - Popup)

RégFüz 35. (1982) 46.

50 (Megjegyzés - Popup)

„*Iside. Il mito, il mistero, la magia"*. (Isis, a mítosz, a misztérium, a mágia) Kiállítás, Milano, Palazzo Reale 1997. február 5.–június végéig.

51 (Megjegyzés - Popup)

A fotók elkészítését Németh Ferencnek, a Városi Levéltár munkatársának köszönöm.

52 (Megjegyzés - Popup)

A lelet rajzait Harasztovics Veronika, a Soproni Múzeum restaurátora készítette el, amit itt is megköszönök.

53 (Megjegyzés - Popup)

RADNÓTI Aladár, Sopron és környéke régészeti emlékei. In: Csatkai–Dercsényi, Sopron és környéke műemlékei. Bp. 1956. 28., 8. kép. 246. jegyzet a további irodalommal.

54 (Megjegyzés - Popup)

WESSETZKY Vilmos, A soproni Liszt Ferenc Múzeum Isis–Bubastis oltára. SSz 16. (1962) 358–361.

55 (Megjegyzés - Popup)

KUZSINSZKY Bálint, Isis. In: Ókori lexikon. Budapest 1902. 992–993., KRUEGER, Joachim, Isis. In: Lexikon der Antike. Berlin 1971. 264.

56 (Megjegyzés - Popup)

DOBROVITS Aladár, Válogatott tanulmányok I. Egyiptom és az antik világ. Apolló könyvtár 7. Budapest 1979. A kérdés részletes hátterét adja, a pannoniai egyiptomi kultuszok emlékeinek feldolgozásával.

57 (Megjegyzés - Popup)

PÓCZY Klára, Pannóniai városok. Budapest. 1976. 82.

58 (Megjegyzés - Popup)

GASSNER, Verena, Mittelkaiserzeitliche glasierte Keramik aus Pannonien. Carnuntum Jahrbuch. 1991. 45. 27. kép.; MIKL CURK, I., Časopis za żgodovino in narodopisje 1, 1965. 75., 2. tábla. 3.

59 (Megjegyzés - Popup)

A „Szépmadonna” stílusában készült budai kő- és terrakotta szobrok 15. századi kályhacsempe utánzatairól: GÖMÖRI János, A sárospataki Madonna. Művészettörténeti Értesítő. 1975. 1. szám. 56–61.; Szakrális képek, vagy szimbólumok textílián, fa gyertyatartón stb. való újkori utánzatairól: HOPPÁL Mihály–JANKOVICH Marcell–NAGY András–SZEMADÁN György: Jelképtár. Békéscsaba, 1990. 176, 207.

60 (Megjegyzés - Popup)

Az itt felhasznált iratok Házi Jenő hagyatékából valók. XIV/98. Házi Jenő iratai. 4 ifm. A szöveget tördelő gyakori hivatkozások céljából csak itt hivatkozunk a levéltári anyagra. Lásd még. Varga Imréné: Házi Jenő hagyatéka a Soproni Levéltárban. Házi Jenő-emlékkönyv. Sopron, 1993, 27.

61 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő Angyal Dávid tanítványa volt (Angyal Dávid: Emlékezések. London, 1971, 117).

62 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hirlap 1932. február 14.

63 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hirlap 1932. február 16.

64 (Megjegyzés - Popup)

A cikk „Egy soproni evangélikus egyházzenész: Hamar Gyula (1881–1976)” címmel megjelent a Magyar Egyházzene IV. évf. 1996/97. 1. számában (59–68. old.). A Magyar Egyházzene szerkesztőségének hozzájárulásával, csekély változtatással a teljes monográfiát közöljük.

65 (Megjegyzés - Popup)

Major Sámuel korábban rábcakapi kántortanító, majd a soproni Evangélikus Tanítóképző gyakorló iskolájában és annak utódiskolájában volt tanító.

66 (Megjegyzés - Popup)

Ma Weppersdorf, Kőszegtől 27 km-re Ausztria burgenlandi tartományában.

67 (Megjegyzés - Popup)

Kőszegi evangélikus anyakönyv (Evangélikus Lelkészi Hivatal, Kőszeg). – Id. Magassy Sándor sikátori lelkész egyháztörténeti kutatásai (kézirat).

68 (Megjegyzés - Popup)

Magassy-kézirat – Major Sámuel: Hamar Gyula (kézirat, 1979. március 18.)

69 (Megjegyzés - Popup)

Major: Hamar-kézirat. Hamar Gyula saját életéről, pályafutásáról soha nem beszélt. Az egyes életrajzi adatokat halála után özvegye elbeszélései alapján egykori diákja, Major Sámuel jegyezte fel és egészítette ki saját feljegyzéseivel.

70 (Megjegyzés - Popup)

Rozsondai Károly: Hamar Gyula. Luther Naptár 1937. 76–77.

71 (Megjegyzés - Popup)

Major: Hamar-kézirat, továbbá Rozsondai.

72 (Megjegyzés - Popup)

Magassy-kézirat.

73 (Megjegyzés - Popup)

Major: Hamar-kézirat. – Rozsondai – Major Sámuel Hamar Gyula (életrajzi összefoglaló, kézirat) Major

Sámuel: „Hamar Gyula 1881–1976”, Evangélikus Élet 1992. jan. 12.

74 (Megjegyzés - Popup)

Major Sámuel: Amikor Hamar Gyula bácsiról emlékezünk… (Epizódok H. Gy. életéből, kézirat, 1992. február 2.)

75 (Megjegyzés - Popup)

Ld 8. jegyzet.

76 (Megjegyzés - Popup)

Magassy-kézirat. – Major: Hamar-kézirat.

77 (Megjegyzés - Popup)

Major: Hamar-kézirat.

78 (Megjegyzés - Popup)

Ld. 8. jegyzet.

79 (Megjegyzés - Popup)

Major: Hamar-kézirat

80 (Megjegyzés - Popup)

Ld. 8. jegyzet.

81 (Megjegyzés - Popup)

Evangélikus Naptár, 1977. 100., továbbá Rozsondai.

82 (Megjegyzés - Popup)

Evangélikus Népiskola 1926/2, 7–8. 1927/4, 1928/1, 2, 3, 4. 5. 6, 7–8, 1932/5, 1933/9, 1935/2, 1936/1, 4, 5, 7–8, 1937/1. – SSz. 1941. 291., 1943. 255., 1943. melléklet, 1964. 363.

83 (Megjegyzés - Popup)

Ld. 8. jegyzet.

84 (Megjegyzés - Popup)

Evangélikus Népiskola 1937/1.

85 (Megjegyzés - Popup)

Evangélikus Naptár 1977. 100.

86 (Megjegyzés - Popup)

Evangélikus gyülekezeti könyvtár kottatára (Szentgyörgyi K. hagyatéka), Sopron – Kormos Gyula: „Egy soproni egyházzenész: Hamar Gyula (1881–1976)”. Magyar Egyházzene IV. évf. 1996/97. 1. szám. 59–68.

87 (Megjegyzés - Popup)

Ld. 8. jegyzet, továbbá Major: HGy 1881–1976.

88 (Megjegyzés - Popup)

Ev. gyül. kottatára (Szentgyörgyi-hagyaték). – Kormos Gyula: Hamar Gyula (1881–1976) műveinek jegyzéke (1992. június 6., Evangélikus Könyvtár kottatára, Sopron). Sajnos azóta a szóban forgó csaknem teljes rendezett irat- és kottaanyagnak a jelenlegi kántor tevékenysége alatt nyoma veszett, csak a Magyar Orgonakorálok c. kötet maradt meg egy kiállítás kapcsán.

89 (Megjegyzés - Popup)

Egy nap se teljék el vonás (írás, munka) nélkül

90 (Megjegyzés - Popup)

A szó elszáll, az írás megmarad

91 (Megjegyzés - Popup)

A nap napot tanít

92 (Megjegyzés - Popup)

Összegezve